

УДК 316.3 : 32 : 37
№ держ.реєст. 0117U000853
Інв.№

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
(ОДЕКУ)**

65016, м. Одеса, вул. Львівська, 15, тел. (0482)785-27-22
ел.пошта <ukrain@odeku.edu.ua>

ЗАТВЕРДЖУЮ


Проректор з наукової роботи ОДЕКУ
д.географ.н., проф.Тучковенко Ю.С.


15.12.2021

**ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ**

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА КУЛЬТУРНО-
ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
(заключний)**

Керівник НДР
к.іст.н, доцент


І.В.Бубнов
14.12.2021


2021

Рукопис закінчено «12» грудня 2021 р.

Результати цієї роботи розглянуті Науково-технічною Радою ОДЕКУ,
протокол від « » грудня 2021р. №

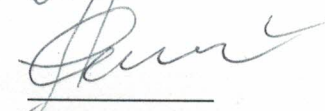
СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР,
зав.каф.,к.іст.н, доцент


14.12.2021

І.В.Бубнов
(передмова, розділ 1.1,
1.2, висновки)

д.політ. наук, професор


14.12.2021

А.О. Сіленко
(розділ 2.1, 2.2,)

к.політ.н, доцент


14.12.2021


І.Ю.Кушниренко
(розділ 1.2.1)

к.філолог.н, доцент


14.12.2021

А.О.Троян
(розділ 3.1.1, 3.2.3, 3.3.3,
3.4.3, 3.4.4)

старший викладач


14.12.2021

Н.М.Глушкова
(розділ 2.2.2,3.2.3, 3.3.2)

старший викладач


14.12.2021

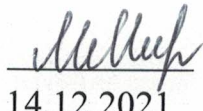
Н.І.Кантаржи
(розділ 3.2.2, 3.2.3, 3.3.4,
3.4.1, 3.4.2, 3.4.4)

старший викладач


14.12.2021

Н.Д.Краснянська
(розділ 2.1.2., 2.2.1,)

старший викладач


14.12.2021


М.І.Мирошніченко
(розділ 3.1.1, 3.1.2,
3.2.1, 3.3.1,)

старший викладач


14.12.2021

О.Р.Слободянюк
(розділ 2.1.3, 2.1.1,)

старший викладач


14.12.2021

Г.І. Невейкіна
(розділ 2.3.2)
(розділ 2.1.2, 2.2.1,)

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 142 с., 83 джерела.

ЦИФРОВІЗАЦІЯ, ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ, ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ, МАНІПУЛЮВАННЯ, СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ, ФАХОВА ТЕРМІНОЛОГІЯ, КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА.

Об'єкт дослідження –тенденції розвитку соціально-політичних та освітніх процесів у контексті реформування сучасного українського суспільства.

Мета роботи – аналіз соціально-політичних аспектів реформаційних перетворень сучасного українського суспільства в контексті процесів діджиталізації; розгляд актуальних проблем удосконалення навчального процесу і забезпечення гідного рівня якості освіти в умовах використання новітніх інформаційних технологій; розгляд окремих соціально-психологічних проблем щодо адаптації населення України до процесів цифровізації та специфіки соціалізації молоді; розробка форм і засобів вивчення та впровадження української мови в освітнє середовище.

Методи дослідження – аналіз та синтез даних, діалектичний метод, порівняльні методи дослідження, лінгвістичні методи лексичного та аналізу.

Одержані результати – визначені основні напрямки щодо подолання цифрової нерівності в суспільстві; представлені пропозиції з удосконалення навчального процесу із використанням новітніх освітніх технологій; визначено чинники, які спричиняють низький рівень цифрової грамотності в суспільстві; проаналізовано роль та значення масмедія в справі соціалізації; порушенні нагальні завдання викладання української мови.

Умови одержання звіту: за договором. ОДЕКУ, 65016, м. Одеса, вул. Львівська,15.

ЗМІСТ

Вступ.....	7
1 Соціально-політичні аспекти реформаційних перетворень сучасного українського суспільства.....	10
1.1 Соціально-політичні наслідки процесів діджиталізації в сучасній Україні: досвід і проблеми.....	11
1.1.1 Інформаційні технології як імператив формування нового порядку знань інноваційної особистості в сучасному світі.....	11
1.1.2 Інформаційні технології як інструмент соціалізації особистості і перетворення різних сфер суспільного життя	16
1.1.3 Здобутки і ризики цифровізації соціально-економічних відносин в реаліях сучасної України	21
1.2 Трансформаційні процеси в освітній сфері сучасної України.....	27
1.2.1 Соціально-освітня інтеграція сучасного соціуму до глобального інформаційного простору.....	27
1.2.2 Актуальні завдання щодо формування постіндустріальної освіти в сучасній Україні.....	34
1.2.3 Проблеми забезпечення якості освіти в процесі впровадження дистанційного навчання.....	39
2 Філософсько-культурологічні та соціально-психологічні проблеми вдосконалення суспільних відносин в сучасній Україні.....	43
2.1 Вдосконалення суспільних відносин в сучасній Україні в контексті світових соціальних змін останніх десятиліть.....	44
2.1.1 Тенденції розвитку нової соціальної структури сучасних західних суспільств.....	44
2.1.2 «Цифровий розрив» як наслідок формування суспільних відносин в умовах нової економіки.....	47

2.1.3 Освіта і культура як головний чинник подолання цифрової нерівності в Україні.....	50
2.2 Філософсько-культурологічні аспекти суспільних відносин у сфері інформаційних процесів сучасної України.....	55
2.2.1 Роль засобів масової інформації (ЗМІ) у формуванні демократичної моделі суспільно-державних відносин.....	55
2.2.2 Можливості культурологічного та соціально-психологічного впливу ЗМІ і Інтернету на громадян.....	59
2.2.3 Інформаційне маніпулювання як інструмент управління соціально-політичними відносинами.....	62
2.3 Соціально-психологічна готовність українського суспільства до інформаційного суспільства.....	68
2.3.1 Українська державна політика цифрової трансформації соціальної сфери.....	68
2.3.2 Соціалізація молоді в інформаційному суспільстві.....	71
3 Проблеми мовно-освітніх процесів у сучасній Україні.....	80
3.1 Проблемні питання під час вивчення й викладання української мови.....	81
3.1.1 Суржик як актуальна проблема культури спілкування студентів.....	81
3.1.2 Місце й функції жаргонної лексики в мовленні студентів.....	85
3.2 Засоби вдосконалення професійної мовної компетенції студентів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням.....	89
3.2.1 Професіоналізми у мовленні майбутніх фахівців туристичної галузі.....	89
3.2.2 Ситуативні вправи як ефективний засіб формування діалогічного мовлення.....	92
3.2.3 Проблеми вивчення фахової термінології на заняттях із дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».....	94
3.3 Формування свідомої україномовної особистості засобами мови.....	98
3.3.1 Формування україномовної особистості студента технічного ЗВО.....	98

3.3.2 Діловий етикет – важлива складова професійної підготовки майбутніх фахівців.....	102
3.3.3 Сучасні методи виховної роботи щодо популяризації української мови.....	105
3.3.4 Проблеми підготовки фахівців у вищій школі.....	108
3.4 Сучасні методики навчання іноземних студентів української мови.....	111
3.4.1 Особливості навчання іноземних студентів української мови.....	111
3.4.2 Використання технічних та мультимедійних засобів навчання на заняттях з української мови як іноземної.....	115
3.4.3 Інноваційні методи вивчення української мови як іноземної.....	118
3.4.4 Використання технології Едьютейнмент при вивченні української мови як іноземної.....	121
Висновки	126
Рекомендації.....	132
Перелік посилань	135

ВСТУП

Комплексна кафедральна тема наукового дослідження «Тенденції розвитку соціально-політичних та культурно-освітніх процесів у контексті реформування сучасного українського суспільства» є особливо актуальною в умовах трансформації суспільно-політичних та соціально-економічних відносин, які відбуваються в сучасній Україні. Своєчасне виявлення нагальних проблем у різних сферах життя суспільства надає можливість передбачення можливих тенденцій розвитку соціальних, політичних, культурно-освітніх процесів та сприяє пошуку відповідей на нові виклики сучасності з урахуванням вітчизняного та світового досвіду; забезпечує формування активної громадянської позиції студентської молоді; мотивує удосконалення матеріалів навчальних курсів відповідних дисциплін соціально-гуманітарного циклу.

Розгляд зазначеної теми здійснювався через проведення комплексних досліджень за наступними основними напрямками: «Соціально-політичні аспекти реформаційних перетворень сучасного українського суспільства», «Філософсько-культурологічні та соціально-психологічні проблеми вдосконалення суспільних відносин в сучасній Україні», «Проблеми розвитку мовно-освітніх процесів в сучасній Україні».

Вказана структура науково-дослідної роботи зумовлена необхідністю виділення, в якості предмета вивчення, лише певних, конкретних питань з існуючого комплексу проблем суспільно-політичного життя сучасної України та пояснюється науковою спеціалізацією фахівців, що працюють на кафедрі.

Дослідження соціально-політичного впливу процесів цифровізації дозволяє: проаналізувати роль і значення інформаційних технологій як інструмента соціалізації особистості і формування якісно нового порядку знань; визначити здобутки і ризики діджиталізації задля подолання можливих

негативних наслідків цього явища та максимального використання його конструктивно-позитивних тенденцій. В контексті означеної проблеми гостро і актуально постають питання щодо вивчення трансформаційних процесів в освітній сфері сучасної України, серед яких: соціально-освітня інтеграція сучасного соціуму до глобального інформаційного простору; завдання щодо забезпечення якості освіти в процесі впровадження дистанційного навчання.

Поглиблене вивчення визначених в роботі філософсько-культурологічних та соціально-психологічних проблем в контексті світових соціальних змін останніх десятиліть має сприяти удосконаленню суспільних відносин в сучасній Україні; визначенню основних тенденцій щодо формування нової соціальної структури в країні; дослідити роль і значення освіти і культури у справі подолання цифрової нерівності та протидії маніпулятивним впливам; проаналізувати фактори соціально-психологічної готовності українського соціуму до процесів цифрової трансформації.

Порушення нагальних проблеми мовно-освітніх процесів у сучасній Україні має забезпечити вирішення конкретно-прикладних завдань щодо розвитку, впровадження та використання української мови; сприятиме вдосконаленню професійної мовної компетенції студентів в процесі навчання; засвоєнню вимог ділового етикету у практиці професійного спілкування; вихованню культури мовлення і подоланню негативних тенденцій в процесі комунікації сучасної молоді.

Матеріали наукових публікацій викладачів кафедри українознавства та соціальних наук за період 2017-2021 років, основні висновки яких були покладені в основу цього заключного звіту, дали змогу дослідити такі важливі проблеми як:

– напрямки і тенденції впровадження інформаційних технологій як засобу формування інноваційної особистості;

- вплив процесів цифровізації на перебіг трансформаційних процесів в освітній сфері сучасної України;
- виявлення нагальних завдань щодо подолання цифрової нерівності в умовах діджиталізації різних сфер суспільного життя;
- розпізнання засобів інформаційного маніпулювання як інструменту соціального управління;
- визначення основних напрямків державної політики щодо цифрової трансформації соціальної сфери;
- розвиток мовно-комунікативної культури як засобу гуманізації сучасного освітнього процесу;
- механізми формування свідомої україномовної особистості засобами мови;
- використання новітніх методів щодо удосконалення навчального процесу у викладанні філологічних дисциплін.

Отримані результати знайшли наукове апробування під час участі викладачів кафедри в роботі відповідних наукових та науково-методичних конференцій та семінарів. Матеріали наукових досліджень за вказаними напрямками було використано в справі організації та проведення загальноуніверситетських культурно-виховних заходів та при підготовці тематичних публікацій у засобах масової інформації.

Актуальність виконання НДР полягає в тому, що її результати можуть бути впроваджені в навчальну роботу університету, деякі висновки і рекомендації можуть бути представлені органам державної влади та використані в справі удосконалення процесу підготовки і прийняття управлінських рішень у соціально-освітній сфері.

1 СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РЕФОРМАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Однією з характерних ознак процесу глобалізації сучасного світу став потужний прорив у сфері інформаційних технологій. Повсюдне використання новітніх інформаційних технологій призвело до небаченої раніше інформатизації суспільства і стало основною причиною докорінної переоцінки соціально-культурних цінностей і потенціалу комунікаційних можливостей, що традиційно панували у суспільстві.

Інформатизація соціальних процесів, у свою чергу, зумовила глобальний інформаційний прорив у формуванні свідомості особистості, охопивши при цьому практично всі соціально-вікові групи сучасного суспільства.

Загальна відмінна риса сучасних процесів інформатизації полягає в тому, що сфера комунікаційних можливостей особистості не тільки розширилася, але, за допомогою так званої всесвітньої павутини, досягла планетарних масштабів.

Навіть поверхневий соціологічний аналіз вказує на те, що саме завдяки використанню можливостей інформаційних технологій досягається значний успіх у ранній соціалізації підростаючих поколінь, оскільки феномен інноваційності неминуче перетинається з максимою всебічного розвитку особистості.

Перед дослідниками особливостей інноваційності в даному процесі гостро і актуально постає проблема: в який спосіб, спираючись на сучасні комунікації, можливо досягти максимального успіху в розвитку інноваційних якостей особистості.

За умов динамічного розвитку і впровадження різноманітних інформаційних технологій гостро актуально постає проблема аналізу

соціальних наслідків процесу діджиталізації різних сфер суспільного життя та їх врахування задля ефективного державного регулювання.

В контексті аналізу впливу інформаційних технологій на життя суспільства і держави важливою і нагальною виявляється проблема трансформаційних процесів в освітній сфері. Серед найактуальніших аспектів цієї проблеми виділяються питання специфіки інтеграції молодого покоління до глобального інформаційного простору; виділення першочергових завдань щодо формування постіндустріальної освіти в Україні; розв'язання нагальних проблем щодо забезпечення якості надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти в процесі впровадження дистанційного навчання.

1.1 Соціально-політичні наслідки процесів діджиталізації в сучасній Україні: досвід і проблеми

1.1.1 Інформаційні технології як імператив формування нового порядку знань інноваційної особистості в сучасному світі

Наукові дослідження в області інновацій з'явилися ще на самому початку ХХ століття. Найбільший внесок у формування первісних уявлень про це явище суспільного життя здійснили Г.Тард, Й.Шумпетер, М.Д.Кондратьєв та ін. Зокрема, французький соціолог Г.Тард почав розробку концептуальних основ інноватики як нової області наукового знання. Ставлення суспільства до винаходів і нововведень Г.Тард розглядав як індикатор соціального прогресу. На його думку, змістом соціалізації індивіда є не тільки засвоєння соціальних норм і цінностей, але й освоєння нововведень [1, с.23]. Остання теза є особливо

актуальною у наш суперечливий час, наповнений динамікою регіональних і глобальних змін.

Пряма кореляція між появою новітніх технологій і подальшим розвитком людського потенціалу виявляють цілу низку специфічних проблем, які сьогодні перебувають в центрі уваги багатьох відомих дослідників (Карпова Ю.О., Шевченко В.М., Богуславської І.Г., Старовойт О. В.) та знайшли своє відбиття в документах різноманітних міжнародних і міжурядових організацій, що стосуються загальних і конкретних проблем розвитку людського потенціалу [2].

Провідне місце серед таких проблем все частіше посідають питання формування, розвитку та успішної діяльності інноваційної особистості. Саме шляхи становлення інноваційної особистості, що є правильно обраними теоретично й успішно випробуваними практично, дозволяють сконцентрувати зусилля, засоби і ресурси держав та урядів на вирішення економічних проблем, етнопонаціональних неузгодженостей, освітніх труднощів і перекосів в особистісному розвитку на рівні індивіда. Досягти успіху в їх розв'язанні можливо завдяки розвитку інноваційних процесів, результати яких втілюються в нових технологіях, нових видах конкурентоспроможної продукції, у появі нових технічних і організаційно-технологічних рішень, в удосконаленні принципів управління, особливо, в специфічних умовах вітчизняного ринку. Природа інновацій така, що містить у собі різні зміни на кращий бік у всіх сферах людської життєдіяльності. Власне, інновація є кінцевим результатом інноваційної діяльності, що втілюється в новий продукт, технологічний процес, соціальний успіх, політичні програми, тобто все те, що приносить успіх у практичній діяльності.

Явищу інновації притаманні дві сторони: технологічна та нетехнологічна. До першої відносяться зміни, які визначають науково-технічний прогрес. Інновації ж організаційного, управлінського, правового, політичного, соціального, культурного, освітнього, екологічного характеру відносяться до нетехнологічних.

Перехід на інноваційний тип розвитку має стати конструктивною відповіддю будь-якої держави на основні виклики сучасності. Світова економіка вступає в нову фазу, коли неодмінною умовою народногосподарського розвитку і зростання добробуту населення стають знання. Звідси – вирішальна роль інновацій, насамперед, у сфері вищої освіти. За креативних фахівців, що генерують знання, розгорнулася глобальна конкурентна боротьба, в якій нарівні з державними програмами бере участь великий бізнес.

Для уряду і політиків країни має стати очевидною необхідність дедалі ширшого створення, постійного вдосконалення та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій через розвиток ділового партнерства між наукою і бізнесом, спільних зусиль наукових установ та комерційних структур. В ідеалі – це забезпечувало б найповнішу реалізацію інтелектуальних і матеріальних можливостей, сприяло б розвитку і випробовуванню новітніх форм інноваційності у всіх формах освіти, включаючи проблему розвитку інноваційних якостей особистості, могло б принести велику користь суспільству в цілому.

Вперше поняття інноваційної особистості, як необхідної передумови посилення економічного зростання, розвитку підприємництва і накопичення капіталу, в 1962 році ввів американський дослідник Еверетт Хаген [3]. На базі значного теоретичного і фактичного матеріалу він переконливо довів, що існують різні, і навіть протилежні, особистісні синдроми, які є типовими для традиційного доінформаційного і сучасного суспільств. У традиційному суспільстві найбільш яскравий особистісний прояв – це авторитарна особистість із її відвертим прагненням зберігати існуюче соціально-політичне статус-кво, з відкритим небажанням будь що міняти не тільки в суспільному житті і політиці, але й в економіці.

У сучасному ж світі, з розвиненою ринковою економікою і демократичними політичними орієнтирами, на провідні позиції висувається інноваційно-орієнтована особистість, з її прагненням до змін та пошуку нових шляхів і

способів активно-творчої діяльності. Найважливішими характеристиками авторитарної особистості, на думку Е. Хагена, виступають, з одного боку, владність, твердість, жорсткість, а з іншого – покірність, слухняність, конформізм, прагнення уникати будь-якої відповідальності. Інноваційна ж особистість, навпаки, демонструє відвертість, терпимість, схвальне відношення до оригінальних думок і ідей, творчість, що стимулює самобутність і прагнення до новизни, креативності і позитивних змін.

На сьогодні інформаційні технології все частіше стають імперативом встановлення нового порядку знання і його інституціональних структур, тому для досягнення поставленої мети серйозна увага має приділятися політичному, психологічному, пізнавальному і соціальному аспектам соціалізації особистості з урахуванням досягнень технологій в даних областях. Головною причиною актуалізації зазначеної проблеми полягає в тому, що вже сьогодні в суспільстві спостерігаються два прямо протилежні підходи щодо місця, ролі і значення інформаційних технологій у суспільному житті. З одного боку – це пасивний підхід більшості, коли особистість автоматично сприймає і використовує інформацію, отриману завдяки освіті, засобам масової інформації або іншим джерелам, з готовими судженнями, але без права, бажання і можливості критичної оцінки і будь-яких змін. З іншого боку – це варіант активного сприйняття, яке типово поки лише для окремих осіб або певних невеликих груп, зайнятих у різних областях застосування інформаційних технологій. Вони мають можливості пошуку, обробки й практичного використання новітньої інформації через комп'ютер і всесвітню мережу, з метою реалізувати свій потенціал, стати поміченими та соціально затребуваними, показати високу значимість і цінність інноваційних розробок у реальному секторі економіки [4]

Однак, безвідносно до зазначених підходів, слід зазначити, що використання інформаційних технологій може також породжувати негативні соціологічні явища. Так, наприклад, універсальні контексти, насамперед, всесвітньої павутини (Інтернету), а також телебачення і кіно, породжують

масовий ефект культурного шоку, глобалізуючи знання, безвідносно до освітнього рівня та економічних можливостей сприйняття його учасників. Це, наприклад, може породжувати заздрість і агресію деяких груп населення, що не знайшли свого місця в житті, стосовно успішних і затребуваних прошарків населення; сприяти зростанню правового нігілізму серед молоді й таке інше.. Слід також враховувати, що не всяке знання або вміння, отримане завдяки інформаційним технологіям, виступає як інновація і соціальне благо.

Інновація являє собою процес і результат такої зміни, яка пов'язана зі створенням, визнанням або впровадженням нових елементів (моделей, форм) матеріальної та нематеріальної культури в тій чи іншій соціальній системі. Особистість, що сприймає інноваційний процес і, що бере участь у ньому, стає інноваційною особистістю. Аналітична модель інноваційної особистості, що була побудована американцем Алексом Інкелесом в 70-і роки ХХ століття, виходила саме з такого визначення явища інновації [5]. Слід погодитися, що основними складовими такої моделі особистості є:

- відкритість до експериментів, інновацій та інших якісних змін;
- визнання і сприйняття плюралізму думок без побоювання змінити власного світогляду;
- орієнтація на сьогодення і чітка спрямованість у майбутнє;
- вміння заощаджувати свій і чужий час, точність, пунктуальність;
- тверда впевненість у власних силах і здатність долати будь-які перешкоди (екологічні, політичні, економічні, соціальні тощо);
- вміння планувати власні дії для досягнення як кар'єрних, так і інших соціально значимих цілей;
- правова впевненість у передбачуваність соціального життя (включаючи закони економіки, правила торгівлі, державну політику);
- відчуття справедливості при розподілі матеріальних і інших благ, впевненість у незмінності принципу залежності винагороди від рівня майстерності та особистого внеску;

- визнання цінності освіти, науки та інформації;
- повага до почуттів і гідності інших людей, включаючи тих, хто має низький соціальний статус або які володіють меншою владою [6, р.193].

У роботах низки зарубіжних дослідників (С.Паперт [7], Ф.Фукуяма [8]) класифікація рис сучасної інноваційної особистості, що була запропонована А. Інкелесом, доповнюється виділенням такої її інтегральної якості, як здатність до різницево-спрямованого двоєдиного сприйняття особистісного оточення. Ця здатність, на відміну від стандартного адаптивного пристосування до динамізму соціуму, сприяє прагненню до зміни умов соціального життя і стимулює процес персонального саморозвитку, що, власне, і є атрибутивною ознакою інноваційного типу особистості.

До цього слід додати, що політичне майбутнє будь-якої країни, перспективи її подальшого перманентного прогресивного розвитку залежать від інноваційного потенціалу, яким володіють як нинішні, так і майбутні покоління; від їх здатності широко і сміливо використовувати новітні інформаційні технології

1.1.2 Інформаційні технології як інструмент соціалізації особистості і перетворення різних сфер суспільного життя

Оскільки інформаційні технології мають власну, іманентну логіку розвитку, остільки вони рано чи пізно спричиняють необхідність змін у соціумі. Саме прискорений розвиток інформаційних технологій, завдяки яким формується банк сучасних інновацій, призвів до того, що традиційні підходи до соціалізації особистості перестають відповідати запитам і вимогам сучасного життя, породжуючи численні стресові ситуації як на особистісному рівні, так і на соціальному полі в цілому. Зміни в цій сфері не тільки назріли, але вимагають свого негайного вирішення. Однак, щоб змінити традиційні норми і правила

«входження» індивіда в суспільство із забезпеченням бажаного креативного успіху, необхідний відповідний особистісний ресурс. До такого слід, у першу чергу, віднести наявність у значної кількості індивідів необхідних особистісних якостей, як то: переконаність, віра в себе, вміння долати труднощі за допомогою пошуку нових, нестандартних шляхів їх вирішення, толерантність і життєстійкість. Найважливішим з інноваційних умінь виступає також здатність (навичка) переводити енергію стресу в енергію поступального розвитку, наслідком якої є інновація.

Інновація – це результат інвестування інтелектуального рішення в розробку та отримання нового знання та ідеї, що не застосовувалася раніше, по оновленню різних сфер життя людей (технології; виробу; організаційні форми існування соціуму, передусім, освіта, управління, організація праці та відпочинку, обслуговування, наука, інформатизація тощо). При цьому на основі отримання певного знання інноваційний пошук не закінчується. За ним в якості перманентного продовження слідує процес впровадження інноваційного результату з фіксованим отриманням додаткової цінності (прибуток, випередження конкурентів, лідерство, пріоритет в тій чи іншій галузі, якісна перевага, креативність, подальший прогрес).

Людині іманентно, хоч і в різній мірі, властиві допитливість, жадоба пізнання, прагнення до новизни. Евристична частина пошуку нових зв'язків процесів і понять завжди залишається за самою людиною. У той час як інформаційні технології (пошук вихідної інформації, необхідних ідей, технологій, технічного забезпечення і таке інше) надають особистості все зростаючі за обсягом, різноманітністю й швидкістю можливості інноваційного розвитку. Інформаційні технології при цьому не замінюють особистісних стосунків, що складаються, наприклад, між педагогом і учнем у процесі виховання та освіти, не витісняють індивідуальне навчання і перенавчання. Вони використовуються як інструменти, що доповнюють і посилюють традиційні методики навчання і практичної діяльності, створюють нові

можливості як для роботи в нових технологічних умовах, так і для підвищення кваліфікації та перекваліфікації практично в будь-якій сфері [9, с. 96].

Таким чином, за певний проміжок часу інноваційно-орієнтована особистість, завдяки інформаційним технологіям, отримує реальну можливість перевірити (теоретично і практично) здійсненність, доцільність, економічну, соціальну та інші цінності сформульованої інновації. Окрім того, швидке (тим більше, успішне) пророблення й реалізація однієї або декількох інноваційних ідей приводить до свого роду «накачуванню інноваційних мускулів», тобто розвитку здібностей особистості мислити в інноваційному ключі

На жаль, механізми приведення в дію ресурсів, що забезпечують активне включення інноваційного аспекту в процес соціалізації особистості, дотепер практично не виявлені. Деякі позитивні наробітки в цьому напрямку закономірно присутні в сфері бізнесу, представники якого використовують можливості наявних моделей і технологій у конкретній практичній діяльності в рамках банків, промислових корпорацій, освітніх центрів [10, С.109]. Завдання же соціологів і політологів полягає в тому, щоб запропонувати індивідові й суспільству способи реального наповнення високотехнологічного інформаційного середовища необхідним суспільно значущим змістом, який у прямому або опосередкованому виді сприяв би розвитку інноваційних прагнень особистості, її творчих здібностей, професійної інтуїції, уміння однаково успішно працювати в команді чи у віртуальній реальності.

Інформаційні технології – це специфічні інструменти, які, крім можливостей інноваційного характеру, сприяють перетворенню різних сегментів суспільного життя. Так, інновації в електронній сфері одночасно створюють нові можливості для поліпшення здоров'я і харчування людей, розширення їх знань у певних областях; стимулюють економічне зростання; створюють більш широкі перспективи особистої участі громадян у суспільно-політичному житті; генерують різноманітні інновації в системі освіти та виховання.

У глобальній інформаційній економіці без освіти, підвищення кваліфікації і фінансування в сфері інформаційних технологій досягти успіхів в галузі інновацій практично неможливо як окремим людям, так і цілим країнам. Але початок даному процесу може бути покладений, насамперед, через формування інноваційної особистості і за умови обов'язкового дотримання наступних вимог:

- 1) інформаційно-технологічна і технічна модернізація освіти, як соціально-економічної та політичної перспективи розвитку суспільства;
- 2) перманентні інвестиції у підрастаючі покоління, оскільки інформаційні технології є не тільки передумовою становлення інноваційної особистості, але й запорукою якісного поліпшення життя народу в цілому;
- 3) наявність політичної волі правлячої еліти, її здатності і готовності вести країну і народ інноваційним шляхом.

Остання обставина представляється особливо важливою і актуальною, оскільки створення інфраструктури бізнесу, впровадження сучасних інформаційних технологій і послуг забезпечує формування необхідних умов для залучення зовнішніх інвестицій у країну і розширення новітньої економічної бази суспільства. Випереджальне виховання інноваційної особистості створює можливості для нових технологічних і інтелектуальних проривів і, в остаточному підсумку, розв'язання більшості соціально-економічних (у першу чергу, зайнятості населення), фінансових, демографічних, міграційних та інших проблем.

Важко переоцінити політичні наслідки впливу інформаційних технологій на розвиток інноваційних якостей особистості. В області організації суспільства та діяльності його окремих інститутів, насамперед держави, ми маємо систему, де всі елементи середовища (природного, соціального та політичного) тиснуть на особистість. При цьому багато із цих видів впливу є руйнівними для особистості, сприймаються нею як неминучий тягар. Відповідною реакцією незахищеної особистості є агресія проти суспільства, антигромадська поведінка в різних формах: злочинність, тероризм, наркоманія тощо.

Сучасною доктриною вивільнення особистісних сил у соціально-економічній сфері є теорія колективної форми власності в різних її модифікаціях (корпоративної, колективної, кооперативної, акціонованої, орендної тощо). Вона дозволяє захистити життєві сили особистості від руйнівних впливів суспільства, його соціальних інститутів, формувати громадянське суспільство, де особистість наближена до засобів виробництва, безпосередньо бере участь у розподілі продуктів і послуг, а отже, у розпорядженні своєю долею. Самі соціальні інститути (трудові колективи, родина, побутове оточення, територіальні асоціації та інші елементи мікросередовища) все більшою мірою виступають у якості таких соціальних організацій суспільства, які, об'єднуючи різні творчі індивідуальності, сприяють як появі додаткової соціальної енергії (енергії соціальної організації), так і найбільш повному розквіту сил кожного індивіда. Оздоровлення соціально-економічних відносин створює об'єктивні передумови для політичного розкріпачення особистості.

За таких умов відбувається поступова зміна характеру і змісту самої влади держави, яка все більшою мірою демократизує інформаційні потоки, забезпечує свободу друку, розширює рамки гласності і підвищує роль громадської думки в вирішенні суспільних справ. Інститути громадянського суспільства починають спиратися у своїй діяльності на загальнодоступні банки даних, сучасні наукоємні інформаційні технології, що в свою чергу підвищує значимість соціального контролю суспільства, його соціальних інститутів, отже, кожної особистості за діяльністю держави. В рамках такої соціальної системи неминуче відбувається відповідна зміна пріоритетів, де держава починає виступати фактичним гарантом і захисником інтересів суспільства і кожного громадянина.

Розглянута теоретична модель перспективного суспільно-політичного розвитку здатна зробити особистість ціллю і головним пріоритетом соціального прогресу, де громадянське суспільство виступає як асоціація соціальних інститутів, а через них і особистостей. Виробництво, економіка набувають

строго задану соціальну орієнтацію. Вищим регулятором суспільного життя, поряд із законом, стає культура, моральні норми та цінності життя. Останні через наукоємні інформаційні технології надходять у сферу управління, де політична влада перетворюється в інформаційно-аналітичний і культурний центр суспільства, який скорочує традиційні методи владного регулювання та збільшує мотиватори доцільності поведінки людини в суспільстві. Сама держава все більшою мірою делегує своїм соціальним інститутам, асоціаціям, окремим особистостям функції управління та розпорядження власними справами, скорочує методи політичного тиску і розширює сферу правового, духовно-культурного, інтелектуально-інформаційного впливу на громадян.

1.1.3 Здобутки і ризики цифровізації соціально-економічних відносин в реаліях сучасної України

Все ще тривають дискусії щодо шкоди і користі Інтернету, а вже в науковій літературі розпалюються суперечки про неоднозначні наслідки процесу діджиталізації суспільного життя. Процес цифровізації це невід'ємне явище реалій сьогодення, тому актуальним завданням сучасної держави є, з одного боку, мінімізація ризиків процесу діджиталізації а, з іншого боку, максимальне використання позитивних факторів впливу цього процесу на соціально-економічний розвиток країни і суспільства.

Серед найбільш важливих наслідків цифровізації соціальної сфери сучасні дослідники проблеми називають передусім зростання обсягу інформації, спрямованої на соціальну сферу. Мова йде не лише про сфери розподілу, обміну і споживання життєво необхідних благ і послуг, але й про соціальні аспекти господарської діяльності, соціальні і духовні відносини, які сприяють формуванню людського потенціалу; про вплив цифрового

середовища на підвищення культурного рівня населення (on-line-доступ до сховищ музеїв, бібліотечних фондів і т.ін.); зростання рівня цифрової нерівності, елітарності знань, суть яких полягає у тому, що доступ до знань отримують, в основному, елітарні шари суспільства; поява нових і зникнення існуючих професій [11, р.61].

Провідний експерт соціальних і гендерних програм Разумков Центру Ольга Піщуліна справедливо відзначає, що «вплив цифровізації на суспільство і економіку є неоднозначним: з одного боку, спостерігається розвиток економіки на новому рівні взаємодії всіх її елементів, з іншого боку – руйнується стара система виробництва і розподілу благ. У цьому контексті не випадково цифрові технології характеризуються як «підривні» (disruptive)» [12].

Цифрова економіка трансформує і таке явище, як соціальна нерівність, яка в умовах формування інформаційного суспільства набуває нових форм, зокрема, інформаційну нерівність. Адже благами цифрової економіки не можуть скористатися люди з низькими статками, низьким рівнем освіти, обмеженими фізичними можливостями. Це ставить їх у нерівне положення в порівнянні з тими, хто може собі дозволити користування цифровими технологіями повною мірою. Також соціальна нерівність збільшується через регіональні відмінності. У більш розвинутих регіонах люди мають більше доходів і, відповідно, цифрових можливостей, у порівнянні з мешканцями депресивних, або менш розвинених територій. Одночасно інформаційна нерівність ще більше збільшує соціальну нерівність в суспільстві.

Не можна не погодитися з дослідниками, які вказують на те, що переваги від цифрової економіки розподіляються нерівномірно. Те, що для одних країн є прогресом, для інших виступає погрозою для їхнього розвитку. Вочевидь, що цифрова економіка підриває основи традиційного суспільства та фундаментальні принципи соціальної держави. Зокрема, відбувається процес скорочення традиційних робочих місць, змінюється рівень заробітної плати,

збільшується цифровий розрив між різними соціальними прошарками, підсилюється загроза безпеці особистості і багато іншого.

Безумовно, сучасні процеси діджиталізації забезпечують технологічну основу для соціально-економічного зростання країни, але, разом з тим відбувається дуже болісне для суспільства переформатування структури людського капіталу. Ті професії, які ще вчора видавалися фантастичними, сьогодні стають повсякденними. Ті професії, які вчора видавалися вічними, сьогодні поступово зникають з ринку праці. Звичайно ж, це в першу чергу, стосується технологічно розвинених країн, але вже сьогодні певною мірою відбивається в реаліях сучасної України. Зокрема, ще кілька років назад фахівці Державної служби зайнятості України, автори Атласу нових професій України спрогнозували зникнення деяких професій уже після 2020 р., а саме кондукторів, провідників, листонош, операторів інформбюро, касирів, туристичних менеджерів, перекладачів, бухгалтерів і інших [13]. Разом з тим, серед нових професій майбутнього України вказуються так як: оператор дронів, наномедик, біоетик, генетичний консультант та ін.

Деякі із цих прогнозів у нинішніх умовах уже перетворюються в реальність. Так пасажиропотік сьогодні може контролюватися за допомогою е-квитків, покупка продуктів здійснюється через каси самообслуговування, таксі можна викликати через Інтернет.

Разом з тим, через технологічну відсталість України багато з цих прогнозів найближчим часом можуть залишатися нездійсненими. Ще однією причиною проблематичності здійснення задекларованих прогнозів експерти називають дешеву робочу силу. Якщо в розвинених цифрових економіках роботизація впроваджується з метою досягнення більш низької собівартості продукції, то в Україні низька собівартість продукції досягається саме за рахунок дешевої робочої сили. Це значною мірою пояснює відсутність у вітчизняних роботодавців стимулів задля впровадження новітніх цифрових технологій.

У технологічно розвинених країнах діджиталізація відкриває нові можливості зайнятості з високими доходами. Це є простором для таких категорій працівників як: винахідники і виробники цифрових технологій; працівники, що забезпечують функціональність цифрових технологій; фахівці галузей цифрової економіки, які взаємодіють із цифровими системами в якості їх додатків (операторів); працівників, які втрачають роботу в результаті впровадження цифрових систем [14].

Сьогодні складно спрогнозувати, які професії будуть затребуваними в цифровій економіці через 10-15 років, але очевидним є те, що всі вони будуть пов'язані з інформацією. За прогнозами 51% робочих місць у Євросоюзі до 2030 року будуть автоматизовані. Щоб знизити соціальні витрати цього процесу, європейська система освіти вже сьогодні ставить своєю метою навчання навичкам, які будуть потрібні в умовах цифровізації виробництва.

Досить гострим і актуальним в об'єктивних реаліях сьогоднішнього дня стає питання про те, наскільки в цифровій економіці будуть затребувані представники гуманітарних спеціальностей? Швидше за все, фахівці-аналітики, які мають навички роботи з великими масивами даних в юридичній сфері, (наприклад, цифрової інтелектуальної власності), будуть необхідні на ринку цифрової праці. Враховуючи, що цифрові технології вже сьогодні проникають в усі гуманітарні професії, їх представники мають усі шанси знайти своє місце в новій реальності. Уже сьогодні є приклади успішного співробітництва технічних і гуманітарних університетів, метою якого є підготовка нового покоління «гуманітаріїв» з *hard skills* і «технарів» з *soft skills*.

У контексті проблеми, що розглядається на особливу увагу заслуговує аналіз перспектив освітньої сфери. Сучасна система освіти, яка активно впроваджує дистанційні технології навчання, з одного боку, розширює доступ різних верств населення до якісної сучасної освіти, з іншого, створює певні загрози і ризики щодо конфіденційності учасників освітнього процесу. Окрім того, пряма залежність дистанційного навчання від технічних засобів і якості

Інтернет зв'язку, здатні серйозним образом обмежити можливості рівного доступу всіх студентів до отримання освітніх послуг. Дистанційна комунікація також обмежує можливості невербального спілкування, яке, як відомо, незамінне в неформальній обстановці і може стати потужним імпульсом для винаходів і інновацій.

Разом з тим, вочевидь, що незабаром усе більш затребуваними стануть різного роду онлайн-курси. Це пов'язане, у тому числі з тим, що в результаті зникнення ряду професій під впливом діджиталізації люди зіштовхнуться з необхідністю переучуватися, причому не один, а кілька раз протягом усього життя. Таким чином, принцип освітньої стратегії «Навчання протягом усього життя», що виникла три десятиліття назад завдяки ЮНЕСКО і Раді Європи, стає сьогодні усе більш актуальним.

Цифрова грамотність це той найважливіший фактор, без якого неможливий розвиток сучасного суспільства, електронної демократії, електронного уряду, політичної участі, удосконалювання інструментів боротьби з корупцією, електронної охорони здоров'я, «розумних міст». Але ніякі «розумні» технології не здатні принести користь, якщо люди не зможуть або не матимуть бажання користуватися ними. Таким чином, виникає проблема готовності людей до цифровізації свого життя. За даними Міністерства цифрової трансформації України в 2019 р. 53% українців мали цифрову грамотність на рівні нижче середнього [15, р.148].

За таких умов, до волі проблематично і значною мірою небезпечно виглядають наміри сучасної влади в Україні запровадити процедури електронного голосування на виборах, здійснення електронного перепису населення тощо. З одного боку, такі процедури могли б сприяти розвитку демократичних інституцій в країні, створювати більше зручностей для громадян щодо участі в електоральних процесах, але з іншого боку, значно розширюється поле для різного роду маніпулювання, несанкціонованого

втручання в роботу електронних систем і мереж і, врешті решт, спотворення результатів волевиявлення, порушення конфіденційності інформації.

Безумовно, що суспільство потребує розроблення і впровадження персональних і колективних систем безпеки.. Однак в обмін на безпеку, держава позбавляє особистість права на конфіденційність персональних даних. Все більше життя людей опиняється під контролем систем відеоспостереження, в умовах відстеження мобільних телефонів тощо. Збір інформації про населення стає звичайною справою у багатьох країнах. Особливих «успіхів» у цій справі досягнув Китай, який активно впроваджує Національну програму «Створення системи соціального кредиту» (2014-2020), у рамках якої здійснюється тотальне спостереження за всіма громадянами в режимі on-line. Від так званого «соціального рейтингу» жителів Китаю залежить їхня винагорода або покарання. На перший погляд, ця програма має благі наміри: вона допомагає у вирішенні таких соціальних проблем, як злочинність, безпритульність, корупція, порушення різних соціальних правил. В умовах пандемії коронавіруса 170 мільйонів відеокамер у великих китайських містах допомагають відслідковувати тих, хто порушує режим самоізоляції. Усе це говорить про протиріччя між прагненням до безпеки й проблемою порушення прав і свобод людини з боку держави. Подібні системи тотального стеження під приводом боротьби з пандемією коронавіруса впроваджуються в Росії, Ірані, у країнах Європи і США. Але, якщо в демократичних країнах після пандемії велика ймовірність їх повного демонтажу, то в країнах з недемократичними режимами, майже напевно, такі системи відеоспостереження, що порушують права людини, будуть продовжувати використовуватися під різними приводами.

Таким чином, сучасні процеси діджиталізації певним чином здатні поліпшити якість і умови життя громадян у соціальній державі. Однак очевидним є той факт, що цифровізація окрім позитивних моментів несе із собою ще й негативні наслідки. Цифрова економіка створює додаткові

можливості у вирішення багатьох соціальних проблем, але в той же час породжує цілу низку загроз і ризиків. З одного боку, вона створює нові робочі місця, нові професії, з іншого боку, у результаті цих змін працівники традиційних професій стають незатребуваними. З одного боку, із впровадженням відповідних мобільних пристосунків громадяни мають зручні можливості щодо отримання поширених соціальних послуг у дистанційному форматі, з іншого – виникають різноманітні небезпеки щодо конфіденційності даних користувачів цих послуг. Діджиталізація не лише вирішує і породжує проблеми, але й оголює їх. При цьому держава, яка не вкладає кошти в цифровізацію і соціальну політику, вже у найближчій перспективі приречена на катастрофічне відставання від економічно розвинених країн.

1.2 Трансформаційні процеси в освітній сфері сучасної України

1.2.1 Соціально-освітня інтеграція сучасного соціуму до глобального інформаційного простору

У сучасному світі швидкість і тенденції розвитку, реформування та удосконалення інформаційного суспільства змушують замислитися про актуальність питання незворотності змін набору необхідних ресурсів для організації освітнього процесу у вищій школі.

Зараз в світовій соціології та психології все більш широко розглядається «теорія поколінь» Вільяма Штрауса і Нілу Хоува [16], яка дозволяє виявити характерні загальні риси і відмінності декількох поколінь людей і використовувати ці знання для правильного підбору всіх необхідних освітніх систем, програм, процесів і ресурсів для забезпечення ефективності, якості та

результативності вищої освіти. Штраус і Хоув у своїх працях виділяють кілька поколінь, серед яких - покоління X, покоління Y і покоління Z. Покоління X - це покоління людей, які народилися в період із 1965 по 1979 рр. До цього покоління якраз і належить більшість науково-педагогічних і педагогічних працівників вищих навчальних закладів світу.

Більшість докторів філософії та докторів наук відноситься до покоління X. Це покоління здобувало свої знання в «традиційному освітньому руслі» - лекції за партами університету; конспектування великої кількості інформації через нестачу матеріалу в друкованому вигляді або бюрократичних тимчасових вимог при отриманні інформації в бібліотеках; недостатність свободи творчості та креативності; слабка візуалізація інформації на лекційних та практичних заняттях, яка обмежувалася вербальним спілкуванням, кількома навчальними плакатами і, при необхідності, лабораторними колбами. Незважаючи на «простоту», вища освіта такого типу дала світу кращих фахівців і професіоналів у своїх областях і породила наукових геніїв. Але світ не стоїть на місці. Він розвивається і потребує нових ідей, які б відповідали сучасним темпам життя і вимогам глобального інформаційного простору [17, с.394].

Наступним є покоління Y або мілленіали (покоління Міленіуму, покоління «некст», зустрічається вживання терміну Yllo (Young Liberty Love) - покоління народжених після 1981 року, які зустріли нове тисячоліття в молодому віці. За дослідженнями соціологів, більшість людей покоління Y працює неповний робочий день або навіть беруть роботу додому, таким чином приділяючи більше часу вихованню своїх дітей та самоосвіті, що характеризується глибокою залученістю до цифрових технологій. У теперішній час найбільшою цільовою аудиторією системи вищої освіти є представники покоління Z (також відоме як «Homelanders», «Homeland Generation» або «New Silent Generation») - покоління людей, які народилися приблизно з середини-кінця 1990-х.

З самого народження покоління Z живе в умовах збільшення ролі інформації, знань та інформаційних технологій в житті суспільства; зростання числа людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями і виробництвом інформаційних продуктів і послуг; в умовах наростаючої інформатизації суспільства з використанням телефонії, телебачення, мережі Інтернет, а також традиційних і електронних ЗМІ. Це «цифрове покоління» вимагає інших темпів і масштабів отримання інформації. В загальному доступі цих молодих людей, з одного боку, є інформаційний скарб з будь-якої теми, галузі та області знань, що з'являється на екрані гаджетів за секунди після введення запиту, а з іншого - інформаційна плутанина, що сходить на тебе лавиною фейку, брехні, плагіату, псевдонаукових досліджень, яка потребує виваженої класифікації, відсіювання непотребу, вичленення та вивчення лише достовірної інформації, а також правильних висновків.

Покоління Z в повсякденному навчальному процесі в університетах і під час самоосвіти активно використовує планшети, iPad, ноутбуки, комп'ютери і смартфони. Тому заявлена в робочій програмі будь-якої навчальної дисципліни вимога ведення конспекту лекцій є нічим іншим, як пережитком навчальних вимог поколінь X і Y. Більшість студентів друкує на своїх електронних пристроях набагато швидше, ніж пише в зошиті.

Для цього покоління важливим елементом світосприйняття є візуалізація тієї інформації, яку воно отримує в вербальному вигляді. Тому визначальним є застосування в навчальному процесі комп'ютерних навчальних лабораторій, наочного електронного демонстраційного обладнання для навчальних презентацій, фільмів, тестувань з боку лектора і для використання цих технологій самими студентами, які будуть впливати на розвиток студентської свободи творчості та креативності.

Створення глобального інформаційного простору змушує замислитися не тільки педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників про застарілість методичних джерел у вищій школі, а й представників державного

апарату в сфері освіти і науки кожної розвиненої країни. Всі новітні перетворення повинні починатися «зверху» і носити не рекомендаційний характер, а саме нормативний. Адже за останнє сторіччя в кожній країні по кілька разів змінилася вся верховна влада зі своїми президентами, прем'єр-міністрами, міністрами освіти і науки, тобто тими людьми, в чиїх руках знаходиться та сама система освіти, яка гостро потребує реформ та інноваційних перетворювань. Проте у глобальному форматі вища школа досі не змінилася.

З повною упевненістю можна сказати, що ідеальна вища школа сьогодні - це викладачі, які йдуть в ногу з часом і говорять зі студентами на їх «цифровій мові».

Саме поява глобального інформаційного простору є фактором змін у політичному, соціальному, економічному та культурному житті сучасного людства. На відміну від часу світового «інформаційного голоду» наразі сучасна людина має безперешкодний доступ до глобального «інфобоксу», який в змозі задовольнити будь-які наукові, новинні, розважальні, культурні, соціальні та політичні інформаційні забаганки. Тому дуже наївно думати, що зміна генерації у XXI столітті відбувається в тому самому масштабі та періодизації, що і в XIX – XX ст.ст. Інформація та вільний доступ до неї – це завжди нове сприйняття світу, яке призводить до нових «хочу», «вмію», «досягну». А в свою чергу нові вподобання та бажання інтегрують в життя нового покоління нові здібності, так як для них немає бар'єрів, перешкод та заборон в освоєнні будь-якої сфери діяльності. «New Silent Generation» ще називають центеніалами (з англійської «centennial» - столітній), що означає більш тривалий життєвий період цього покоління в порівнянні з іншими. Це подовження життєвих сил стає можливим завдяки швидкому розвитку медицини та біотехнологій. Тому і самі центеніали зацікавленні у такому нанорозвитку, який в змозі змінити на краще не лише їх життя, а й весь світ.

«New Silent Generation» сприймають усю інформацію набагато швидше попередніх поколінь. Якщо ми жили в інформаційному світі, де вихід друком будь-якої «цікавої» наукової чи художньої літератури спричиняв ажіотаж серед читачів (очікування виходу з друку, проблеми із придбанням, висловлення лише поодиноких точок зору та неможливість придбання літератури порівняльного характеру, а лише з протиставленням), то нове покоління зростає у перенасиченому інформаційному просторі. Якщо нам необхідно було прочитати роман, поему чи будь-яку художню літературу у повному обсязі - в декількох томах, щоб «посмакувати» усі нюанси, то ці «діти» потребують знань хрестоматійного характеру та ще й бажано в презентаційно-демонстраційному вигляді, так як вони буквально «ловлять це життя очима». Тому, візуалізація та наочність - це перше правило у науково-методичній основі учбового процесу сучасності.

Крім цього, в останній час ми спостерігаємо світову освітню тенденцію звуження кількості галузей знань та спеціальностей. Реформування йде в бік підготовки фахівців широкого профілю. З цією задачею дуже легко впоралося покоління Z, так як воно має перехресне мислення, яке характеризується підвищеною швидкістю виокремлення необхідних фактів із отриманої інформації з кількох областей науки шляхом миттєвого аналізу та синтезу.

Якщо раніше ми, вивчаючи навчальну дисципліну у школі, вглиблювалися у її суть, не знаючи і не розуміючи, чи потрібні будуть нам ці знання у нашому подальшому житті чи професії, то нове покоління навчається, збираючи лише інформацію, яка лежить на поверхні, так як не бажає витратити свій час на те, що не відноситься до його життя зараз або в майбутньому.

Так само вони сприймають і політичну агітацію, будь-яку пропаганду, політичну саморекламу – поверхнево. Уся потрібна інформація для складання образу політика є у мережі, достатньо лише вписати його ім'я у рядок браузера. За декілька хвилин можна прочитати усю його біографію, його досягнення, виконання чи недотримання обіцянок перед виборцями, плітки та скандали. Усе

це є на поверхні, і вже ніякі агітації не допоможуть «замилити очі» молодому виборцю, на відміну від покоління бабусь та дідусів, що й досі довіряють ТВ рекламі.

Усе більше молоді в усьому світі задіяно у волонтерстві та добродійних організаціях мікро- та макрорівня. Нове покоління не витрачає часу і грошей на порожні речі, що не мають відношення та сенсу для людства. Вони несуть місію поступової зміни суспільства і світу в цілому. Обвинувачення дітей дорослими стосовно ігроманії та ганебного впливу Інтернет мережі взагалі безпідставне. До ігроманії як раз схильні молоді люди покоління Y, які були народжені в часи «без мережі» і почали дорослішати саме під час її появи, що дало ефект новизни та неабиякої зацікавленості. А центеніали – це діти, що народилися вже в час повномірної глобалізації інформаційного простору, і для них цей процес є абсолютним показником, що не викликає у них неадекватних пристрастей у вигляді ігроманії.

В той час, коли 28-38-річні сидять у мережі, витрачаючи увесь свій вільний час на дурниці, нове покоління 15-20-річних вивчають у мережі іноземні мови, пишуть програми, створюють сайти, працюють он-лайн, замовляють квитки, таксі, їжу, одяг, послуги в Інтернеті, не витрачаючи на це такий дорогий для них час. Крім цього, це покоління дуже багато приділяє уваги своєму здоров'ю, займається плаванням, танцями, єдиноборствами, живописом, hand made тощо.

Отож педагогам під час підготовки та вибору ресурсів для організації освітнього процесу покоління «New Silent Generation» слід враховувати всі ці особливості. Діти цього покоління, навіть у підлітковому віці, часто ведуть себе як 5-річні – не можуть довго сидіти на одному місці; не можуть сконцентруватися на одному завданні (потребують більш коротких за часом завдань) – краще нехай їх буде більше за кількістю, але коротших за часом виконання; потребують перемикання уваги на щось нове – потрібно тримати їх увагу, відволікатися від основної теми (особливо, якщо вона більш монотонна,

на ваш погляд), перестрибуючи на більш легкі для сприйняття та цікаві поодинокі факти; вони розсіяні та непосидючі, тому, якщо це можливо, у рамках навчального процесу, інколи дозволяти дітям рухатися, переміщатися у приміщенні.

На особливу увагу у справі налагодження учбового контакту заслуговує врахування фактору довірливості підлітків цього покоління. Педагогам потрібно докласти зусиль аби стати для них «старшим другом», який завжди зможе допомогти, пояснити та підказати. Проблеми виникають тоді, коли викладач намагається будувати стосунки зі студентами виключно на формально-рольовій основі, взагалі уникаючи емоційності, відкритості, відвертості, будь-яких особистісних проявів, які, на його думку, здатні похитнути в очах вихованців його статусну перевагу.

Постійне явне чи неявне акцентування офіційного статусу, намагання знайти в ньому опору своїй владі над студентами призводить до формування між викладачем і студентами відносин втрати взаємної довіри, без якої безпосередній вплив стає взагалі неможливим [18, с.231].

Отже, в епоху Інтернет мережі, нанотехнологій, глобального інформаційного простору, міжнаціональної та міжкультурної глобалізації світосприйняття наше і «New Silent Generation» колосально різниться. Усе, чому навчали нас у школі та Альма-матер, має розвиток, інновації та прогрес. Тому завжди потрібно поповнювати свої знання, підвищувати кваліфікацію не на аркуші, а на справі; йти в ногу з часом, залишаючись для нової генерації цікавими; розмовляти зі студентами на їх «цифровій мові» задля порозуміння поколінь.

1.2.2 Актуальні завдання щодо формування постіндустріальної освіти в сучасній Україні

Одним з важливих напрямків суспільної трансформації, що відбуваються в сучасній Україні, є процес реформування національної системи освіти, що спрямований на формування інноваційної моделі її розвитку і має відповідати загальносвітовій тенденції руху до інформаційного суспільства. Це знаходить свій прояв у суттєвому підвищенні знаннєємності сучасного виробництва, зростанні популярності різних форм та рівнів освіти у населення, підвищенні вимог працедавців до освітнього рівня і кваліфікації працівників.

Перехід до постіндустріальної фази розвитку суспільства зумовив відповідні зміни в характері системи освіти, зокрема, її орієнтацію не на репродуктивні підходи, а на інноваційний розвиток, де серед пріоритетних її функцій постали, зокрема, такі: створення умов задля забезпечення виживання людства на природному, соціальному та духовному рівнях; трансформацію освіти в невід'ємний елемент життєдіяльності людини, коли зміст безперервної освіти напряму визначає характер людських потреб; перетворення освіти в своєрідний засіб соціально-інтелектуальної селекції людства.

Актуальною і важливою в цілому в світі стала проблема нарощування інтелектуального капіталу через розвиток освітнього потенціалу суспільства, оскільки формування глобальних конкурентних переваг дедалі більше базується на підготовці спеціалістів, здатних забезпечити адаптивність до інноваційних процесів. Інтелектуальний ресурс, створений на базі освітнього потенціалу, стає визначальною складовою національного багатства, рушійною силою суспільного прогресу в постіндустріальну епоху.

Яскравим прикладом, що ілюструє залежність суспільного прогресу від освіти та науки, є досвід азійських гігантів. Зокрема, в Індії основним важелем економічного зростання став розвиток сервісу, базований на індустрії

інформації, науки та системи освіти. Упродовж 1990–2003 рр. частка сфери послуг у ВВП Індії збільшилася відповідно від 40,6% до 50,8%, завдяки чому ВВП країни зріс на 62%. Застосовуючи інформаційну модель розвитку, Індія досягла феноменальних результатів, тим самим доводячи, що наука, освіта, інформація стали пріоритетними складовими продуктивних сил [19, с. 47].

Сьогодні технологічні новації швидко пронизують в усі сфери суспільного життя, а потенційні роботодавці дедалі вимогливіше підходять до підготовки кандидатів на працевлаштування саме за критерієм їхньої компетентності в оволодінні та застосуванні цих інновацій. Як відповідь на такий виклик часу освітній ринок все частіше починає пропонувати різноманітні нові короткострокові вузькопрофесійні курси і програми, в тому числі онлайн форматі. За таких умов традиційному університетському навчанню, що розраховане на декілька років, загрожує поступова втрата конкурентоспроможності. Тим більш, що визначити заздалегідь набір знань, необхідних на роки вперед, стає практично неможливо. Тобто знання застарівають швидше, ніж встигають потрапити у підручник.

У сучасному світі, за влучним зазначенням американського футуролога О. Тоффлера, «знання стає все більш смертним. Сьогоднішній факт стає завтрашньою помилкою. Однак суспільство, в якому індивідуум змінює роботу, місце проживання, соціальні зв'язки і т.д., надає величезне значення ефективності освіти. Школа завтрашнього дня повинна давати не тільки інформацію, а й способи роботи з нею. Школярі та студенти повинні вчитися відкидати старі ідеї, знати, коли і як їх замінювати. ...вони повинні навчитися вчитися, відчуватися та переувчатися». [20, с. 125].

Знання, уміння та навички, що формує традиційна система освіти не гарантують людині успіху на все життя. І навіть за умови періодичного підвищення своєї кваліфікації людина не може бути повною мірою впевненою в тому, що вона залишатиметься затребуваним професіоналом, який відповідає сучасним вимогам виробництва. Отже, у сучасному процесі навчання виникає

необхідність формування уміння вчитися, розширяти свої знання, здобувати нові навички.

Актуальною світовою тенденцією розвитку освітніх процесів стає всілякий розвиток технологій донесення освітніх послуг до споживача. Це зумовлено поширенням концепції безперервної освіти, або навчання протягом всього життя (lifelong learning). В умовах гіпертрофованої динаміки економічних і соціальних процесів, зростання цінності інформації, високої мобільності індивідів, за твердженням експертів з персоналу, знання, одержані 5–7 років тому, вже повною мірою не відображають дійсність і є незатребуваними на ринку праці [21, с.129]. За таких обставин феномен навчання протягом усього життя породив попит на освіту з боку майже всіх вікових прошарків населення.

Освіта поступово втрачає функцію лише засобу надання і засвоєння готових загальнонавчаних знань, вона перетворюється у спосіб обміну інформацією між людьми протягом усієї їх життєдіяльності та передбачає не лише засвоєння певних знань, але й віддачу власних в обмін на одержані. Активний інформаційний обмін став сутнісним елементом сучасного освітнього процесу. Тому фундаментальне завдання освіти в інформаційному суспільстві стає підготовка молоді до життя у швидко змінюваних умовах, оскільки відставання у сфері інформатизації в цілому та самій системі освіти може мати незворотні наслідки.

Перетворення процесу навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки в норму життя кожної людини зумовлює трансформацією її знань у своєрідний капітал. Цю тезу, на думку Комарової О.А., можна обґрунтовувати виходячи з інформаційних переваг, які надають їх власникам знання. Індивіди, які володіють інформацією та можуть швидше інших її обробляти, здатні одержувати додатковий прибуток, який можна розцінювати як своєрідну премію за краще використання інформації. Завдяки тому, що кожна людина може мати відносну перевагу перед будь-якою іншою людиною

завдяки володінню новими знаннями, одержаними на підставі обробки певних обсягів інформації, ці знання стають не тільки елементом конкурентної боротьби, а й джерелом одержання інноваційного надприбутку, чинником, що збільшує ефективність праці та капіталу [22, с.53].

Досвід роботи сучасних рекрутингових агентств свідчить, що у підготовці і відборі майбутніх кадрів їх фокус уваги зосереджений не лише на знаннях і вміннях, а на особистих якостях потенційних кандидатів на працевлаштування, таких як розвинений інтелект, внутрішня свобода, культурно-психологічна чутливість та лідерські риси. Саме такий висновок було підтверджено і на нещодавньому Світовому економічному форумі, де було визначено ключові компетенції, необхідні у XXI ст., та деякі тенденції у площині їхніх близьких змін.

Неодмінною умовою виконання освітою такої ролі має бути відповідна свобода, і саме університети мають стати її осередками. Адже первинне призначення університетів у суспільстві полягало не у стандартизації й уніфікації, а у зіткненні ідей. Це робило навчальні заклади небезпечними як для авторитарних урядів, що воліють жорстко контролювати програми і дослідження, так і незручними в управлінні для ієрархічної бюрократії в самих університетах. Нажаль в освітньому просторі сучасної України, внаслідок явних і прихованих процесів, орієнтованих на збереження застарілих підходів, склалася система, якій притаманні пасивність, конформізм, низька самооцінка і, врешті-решт, низька конкурентоспроможність економіки країни, найактивніша частина жителів якої при цьому намагається емігрувати [23, р.91].

Усвідомлюючи актуальність демократизації і модернізації освіти для майбутнього України, слід зосередити зусилля на вирішенні певних конкретних завдань, серед яких, в тому числі має бути формування цифрових компетенцій і культури майбутніх фахівців. Адже оволодіння існуючими мобільними технологіями, робить саму освіту більш самостійною та персоніфікованою.

Розв'язання таких завдань дуже часто наштовхується на необхідність подолання протиріччя, коли студенти вже сьогодні мають вищий рівень компетенцій, порівняно з викладачами, у технічному, соціальному та інформаційному аспектах використання цифрових технологій. І це підтверджує, що домінуюча в сучасній освітній сфері України модель «студент як особа, що пасивно отримує знання від викладача» суперечить реальному стану справ і є гальмом для розкриття талантів і справжнього постіндустріального навчання.

Сьогоднішні студенти стратегічно планують своє життя, дбаючи про власне майбутнє. Така мотивація є надзвичайно сприятливою задля розвитку цінностей демократичного самовираження, зростання як індивідуальної конкурентоспроможності молоді, так і якості її внеску в розбудову країни в цілому.

Таким чином, трансформаційні процеси у сучасному світі висувають принципово нові вимоги до системи освіти. Серед принципових змін, що мають відбуватися в системі освіти України, можна виділити такі:

- акцентування уваги на виробленні та опанування технологіями безперервного набуття нових знань та вмінь вчитися самостійно, замість звичайного засвоєння значних обсягів інформації;
- опанування вмінь і навичок самостійного мислення, роботи з різномірною інформацією;
- пріоритетне формування професійної компетентності, поряд із традиційним розвитком знань, умінь та навичок;
- розвиток цінностей демократичного самовираження, зростання як індивідуальної конкурентоспроможності молоді, так і якості її внеску в розбудову країни в цілому.

1.2.3 Проблеми забезпечення якості освіти в процесі впровадження дистанційного навчання

Нові виклики часу, зумовлені карантинними обмеженнями, змусили вітчизняні виши до пошуку і впровадження різних засобів дистанційного навчання.

Відразу слід визначитися із змістом поняття «дистанційне навчання». Треба чітко розуміти різницю між двома схожими термінами: «дистанційна форма освіти» і «використання дистанційних технологій» у різних формах освітнього процесу/

Дистанційна освіта передбачає можливість будь-якого громадянина, який має середню, професійну чи вищу освіту, а також здатний дистанційно виконувати необхідні завдання за допомогою відповідних освітніх технологій, у зручний для себе час навчатися та отримувати необхідні знання віддалено від навчального закладу. Такий процес навчання побудований на використанні різних комунікаційних засобів та завершується отриманням здобувачем вищої освіти відповідного сертифікату і диплому.

Якщо мова йде про «дистанційні технології в освіті», то мається на увазі використання конкретних платформ та інструментів (зокрема, Moodle, Google Classroom, Zoom, Skype тощо), які дозволяють учасникам освітнього процесу спілкуватися, виконувати і перевіряти завдання, контролювати відвідуваність, організувати поточний і семестровий контроль тощо. Такі технології можуть бути інтегровані на будь-якому етапі опанування відповідного навчального курсу. За такої форми організації навчального процесу важливими є ініціатива викладача щодо впровадження таких технологій та готовність студентів їх використовувати, а також технічна спроможність обох сторін ці технології застосовувати.

До впровадження карантинних заходів лише кілька десятків вітчизняних університетів мали сертифіковані права і формалізовані можливості щодо здійснення дистанційного навчання як форми надання освітніх послуг. Такі заклади вищої освіти вже мали: сформовані структурні підрозділи для адміністрування та консультивання учасників процесу дистанційного навчання; відповідний практичний досвід; інноваційні напрацювання у сфері здійснення дистанційної освіти. Переважна ж більшість вітчизняних вишів до останнього часу обмежувалися лише використанням, тією чи іншою мірою, в навчальному процесі різноманітних дистанційних технологій. Проте, нові умови і виклики часу актуалізували використання таких технологій і систем управління навчанням (Learning Management Systems) і, при цьому, гостро поставили проблему щодо забезпечення належної якості освіти.

Вирішення цієї проблеми потребує розв'язання низки питань технічного, організаційно-методичного, дидактично-психологічного характеру, що постали перед освітянською спільнотою.

За умов сучасної фінансової нестабільності формування необхідного інформаційного середовища, яке передбачає придбання і налаштування спеціального технічного устаткування та розгортання відповідного програмного забезпечення, стало серйозним викликом для більшості вишів. І, якщо за певних зусиль, в першу чергу матеріально-фінансового характеру, з часом це питання в цілому вирішується закладами вищої освіти, то проблема асинхронності темпів розвитку дистанційних технологій і динаміки змін у свідомості і рівні підготовки учасників освітнього процесу залишається дуже гострою.

Онлайн-навчання із використанням дистанційних технологій переконливо продемонструвало, що стандартно-традиційні підходи щодо організації навчального процесу, де викладач начитує матеріал, а студенти його слухають, вже не спрацьовують. І якщо певні адміністративні методи ще можуть хоч якось забезпечити віртуальну присутність студентів на онлайн-лекції, то їхню

активність, зацікавленість і здатність ефективно сприймати нову інформацію викладач вже не здатен контролювати. Задля запобігання перетворення навчального процесу на імітацію, втримання належної уваги студентів, їх мотивування до навчання і не втрачання якості освіти, викладачі змушені знаходити, а інколи навіть винаходити, і впроваджувати нові підходи до викладання матеріалу. Це можуть бути заняття у форматі бізнес-ігор, групові дискусії з обговорення навчального матеріалу, проведення опитувань під час лекції, активне використання контенту з YouTube задля наочної демонстрації практично-прикладних фрагментів курсів тощо.

В сучасних умовах якість освіти значною мірою детермінована ступенем ефективності використання інструментарію дистанційних технологій і якістю інформаційного наповнення контенту онлайн-навчання. Це вимагає підвищення рівня педагогічної майстерності викладачів, їх цифрової освіти і культури, чого в реаліях сьогодення не можна досягти миттєво. Тому видається доцільним звернути увагу керівництва вишів на питання щодо організації роботи відповідних курсів підвищення кваліфікації співробітників, програма яких має бути зорієнтована на проблеми використання інформаційних технологій в управлінні навчальним процесом, розроблення і впровадження системи е-навчання, створення привабливого і якісного онлайн-контенту, здійснення поточного і семестрового контролю в режимі електронних журналів і електронних відомостей. У якості обов'язкових питань в програмах таких курсів можуть стати такі проблеми як: методика проведення навчальних занять в онлайн-режимі; психолого-педагогічні аспекти комунікації зі студентами; формування внутрішньої цифрової дисципліни і культури; завдання забезпечення стандартів якості освіти тощо [24, p.159].

Виходячи з нагального питання про те, що одним із ключових показників якості освіти в сучасних умовах виступає проблема працевлаштування молодого спеціаліста, закладам вищої освіти важливо враховувати погляд роботодавців на те, як дистанційна освіта впливає на якість підготовки

фахівців. З одного боку, бізнесовим структурам однаково у який спосіб навчався потенційний кандидат на працевлаштування, головне – його готовність до виконання конкретних завдань на виробництві. Але, з іншого боку, для роботодавців важливо, аби процес навчання був конкурентоспроможним. Задля підтримання належного рівня якості освіти вкрай важливою є конкуренція між освітніми закладами у сфері організації і запровадження дистанційного навчання, а також між освітою та іншими сферами життя. За умов цифрової трансформації (діджиталізації) сучасного світу дистанційні методи роботи стають широко розповсюдженим у багатьох сферах суспільного життя і тому класична освіта без дистанційної складової в житті молодого покоління може навіть виступати стороннім тілом

Впровадження дистанційної освіти – це також, певною мірою, цифрова трансформація і тому роботодавці можуть долучитися до цього через: участь в оновленні освітніх програм, сприяння матеріально-технічному оснащенні закладів вищої освіти, розвиток спільних дослідницьких проєктів, допомогу у підвищенні кваліфікації викладачів тощо.

Серйозною проблемою щодо забезпечення високого рівня якості освіти в системі дистанційного навчання є питання самомотивації і самоконтролю з боку студентів. Як виявилось, дистанційована від викладача форма навчання підходить далеко не всім, оскільки не у всіх студентів є рівень самостійної організованості, необхідний для навчання у такому форматі. Саме відповідний мотив має забезпечити спонукання студентів до дистанційного навчання. Тому при розробленні онлайн-курсів недостатньо представити лише чітко відпрацьований навчальний матеріал, слід також формувати у студентів мотивацію, яка б сприяла їх самостійному навчанню. Серед способів підвищення мотивації студента можна виділити такі як: привабливе і цікаве технічне оформлення курсу з використанням малюнків, діаграм, схем, графіків; поділ курсу на окремі модулі із чіткими завданнями до кожного з них; розробка різноманітних варіантів навчальних завдань; налагодження своєчасного і

конструктивного зворотного зв'язку з викладачем; провокування й підтримання духу змагання між студентами; наочна демонстрація студенту того, що він сам контролює ситуацію, що його успіх напряму залежить від зусиль, які були ним докладені. За таких умов можна підтримувати віру студента в свої сили, допомагати йому отримувати задоволення від навчання, а не сприймати його як важкий тягар [25, с.20].

Таким чином, проблема належного рівня якості освіти в умовах дистанційного формату організації навчального процесу потребує особливої уваги керівництва вишів і профільного міністерства у розв'язання низки питань фінансово-економічного, дидактичного, поведінково-методологічного і мотиваційно-психологічного характеру. Стрімкий перехід вітчизняних вишів на дистанційне навчання став великим і складним викликом, який приносить освітянському середовищу неабиякі труднощі та проблеми, але, разом з тим, це є чудовим шансом зробити українську освіту більш конкурентоспроможною, гнучкою, привабливою і якісною.

2. ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Останні кілька десятиліть на Заході активно розробляється концепція постіндустріального (інформаційного) суспільства, метою якого є якісно новий етап у розвитку людства. 70-ті роки ХХІ століття стали переломними щодо виявлення основних параметрів життя розвинених країн світу. Саме тоді відбуваються структурні зрушення як у системі виробництва, і у соціокультурної сфері, включаючи форми людської життєдіяльності.

Під впливом науково-технічної революції у індустріально розвинених країнах розпочався перехід до нових форм організації праці, змінюється її характер, система суспільних відносин, модифікується вся сфера економічних зв'язків. Власне, науково-технічна революція (НТР) створює передумови для розбудови всього матеріального та духовного життя суспільства.

Таким чином, осмислення цього нового етапу у суспільному розвитку стає особливо актуальним.

Мета даного розділу науково-дослідної роботи - дослідити філософсько-культурологічні та соціально-психологічні впливи технологій інформаційного суспільства на процес вдосконалення суспільних відносин в сучасній Україні.

Для досягнення даної мети варто вирішити такі дослідницькі завдання:

- проаналізувати світові соціальні зміни останніх десятиліть і їх вплив на вдосконалення суспільних відносин України;
- розглянути філософсько-культурологічні аспекти суспільних відносин у сфері інформаційних процесів сучасній Україні;
- визначити соціально-психологічну готовність українського суспільства до інформаційного суспільства.

2.1 Вдосконалення суспільних відносин в сучасній Україні в контексті світових соціальних змін останніх десятиліть

2.1.1 Тенденції розвитку нової соціальної структури сучасних західних суспільств

Протягом останнього десятиліття структура західних суспільств визначалася, загалом, наявністю двох основних класів індустріального

суспільства – підприємців і найманих робітників, і навіть так званого середнього класу, якого прийнято відносити широку групу досить забезпечених і соціально захищених громадян.

Починаючи з 60-х років ХХ ст. становище почало змінюватися, щоб негайно відзначено західними соціологами. Стійкість традиційної класової системи перестала бути такою вже непорушною.

З одного боку, чинник матеріального багатства, настільки важливий у минулому, втрачає свої позиції перед чинником статусу, приналежністю до «вищим щаблям бюрократичних ієрархій», і навіть перед особливими здібностями людини. З іншого боку, технологічний прогрес дедалі більше знецінював масову індустріальну працю, що, або породжувало хронічне безробіття, або змушувало значні групи працездатного населення виконувати найпримітивніші і низькооплачувані функції.

Можна зробити висновок, що найбільш очевидним соціальним наслідком економічної глобалізації, зростаючою інтеграцією світової економіки є поглиблення розриву в соціально-економічному становищі масових верств населення індустріально розвинених країн та економічно відсталих країн.

А становлення нової класової структури сучасних західних суспільств пов'язане із небаченим загостренням проблеми майнової нерівності. Причому в основі майнової поляризації виявляються відмінність освітнього рівня громадян та їх творчих здібностей, тому «природний» економічний розвиток не дозволяє, як це було в епоху індустріалізму, подолати розшарування суспільства, що посилюється, і зняти гостроту проблеми. Становище жителів розвинених країн, які є суб'єктами і рушійною силою глобалізації, за всіма параметрами незрівнянно краще, але й вони не уникають її дестабілізуючих, негативних наслідків.

У той самий час виникають нові лінії соціальної диференціації як і розвинених, так і у відсталих суспільствах.

Перетворюючись на органічний елемент глобальної економіки, на одну з найбільш динамічних рушійних сил, авангардні форми виробництва надають глобальний вимір процесу виділення нової еліти, привілейоване становище якої лежить не так на владі і власності, як на особливому типі знань і кваліфікації. Відповідно до традиційних типів соціально-економічної диференціації додається її новий тип, що веде до відносного погіршення становища більшості, яка не має шансів увійти до нової еліти.

Йдеться саме про глобальний вимір, оскільки ця розділова лінія проходить як між розвиненими та відсталими країнами, так і всередині тих та інших. У більшості країн сучасного світу до нової еліти може долучитися лише найтонший прошарок найбільш щасливих, знаючих і здатних. Багатьом їх характерне прагнення переміщення у світові центри виробництва нових знань і наукомісткої технології. Звідси феномен «відпливу мозку». В результаті нова еліта набуває одночасно наднаціонального і географічно концентрованого характеру, що збіднює її соціальні зв'язки, ніби замикає на самій собі і позбавляє її тим самим традиційної «елітної» функції лідерства в економічному та культурному розвитку національних суспільств.

Сьогодні розвиток інформаційних процесів має глобальний характер, однак кожна країна світу прокладає власний шлях переходу до більш широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою трансформації соціально-економічних процесів. Це зумовлено тим, що, з одного боку, існують загальні проблеми на шляху раціонального використання переваг ІКТ, а з іншого – кожна країна виходить із наявних реалій у процесі складного переходу від індустріального до інформаційного пристрою. Тому поряд із терміном «інформаційне суспільство» у міжнародній практиці зараз вживається термін «цифровий розрив» або «цифрова нерівність». Він увійшов у обіг у 1999 р. після публікації підготовленої Міністерством торгівлі США доповіді «Провал у Мережі: визначення цифрової нерівності». Спочатку проблема цифрової нерівності сприймалася як суто американська та обговорювалася лише у

Сполучених Штатах, проте згодом вона стала осмислюватись як глобальна. На міжнародному рівні проблема інформаційної нерівності вперше була поставлена влітку 2000 року лідерами країн «вісімки» Окінавської хартії глобального інформаційного суспільства, які підписали відповідний документ. Відповідно до цього документа було створено міжнародну експертну раду Digital Opportunity Task Force, яка виробила план дій, представлений лідерам країн «вісімки» на зустрічі в Генуї влітку 2001 року. Як відомо, головне завдання Організації Об'єднаних Націй, сформульоване у Декларації Тисячоліття – зменшення бідності на планеті. Тому ООН вирішує завдання подолання інформаційної нерівності у контексті рішення проблеми бідності.

2.1.2 «Цифровий розрив» як наслідок формування суспільних відносин в умовах нової економіки

Як відомо, навіть у країнах, які є лідерами сучасного інформаційного процесу, блага інформаційної епохи доступні далеко не всім. На ступінь поширення Інтернету впливають два основних фактори: рівень матеріальної забезпеченості та освіченість різних верств населення.

Одним із проявів соціальної нерівності стало те, що в таких країнах, як, наприклад, США та Німеччина, особи з низьким рівнем доходів не можуть отримувати за рахунок держави знижку при оплаті послуг комп'ютерної мережі. Навіть зниження цін на комп'ютерну техніку не вплинуло у промислово розвинених країнах на зменшення нерівності осіб з різними доходами за доступу до інформаційних систем. Щодо соціальної нерівності США стоять на першому місці серед країн «сімки».

Сьогодні ми можемо бачити появу нового соціального шару про “Digeratis” (digital literati) – людей, грамотних у сфері комп'ютерних і цифрових систем.

У економічно розвинених країнах розвивається так звана «нова економіка», характерними рисами якої є значне збільшення продуктивності праці та інноваційність, посилення ролі інформації та знання для покращення якості життя кожної людини.

Справді, ми є свідками того, як під впливом інформаційних технологій виникає економіка, в якій найважливішим активом виявляються не матеріально відчутні ресурси – товари, сировина, робоча сила, обладнання, а щось неловиме – інтелект, інформація, знання.

Проте благами «нової економіки» поки що може користуватися лише невелика частина населення Землі. З одного боку, інтелектуальна еліта та аналітики обговорюють перспективи глобального інформаційного суспільства; експерти вражаються масштабами капіталізації ринку компаній, що працюють у галузі ІКТ; акції підприємств мобільного зв'язку перепродаються за великі суми. З іншого боку, третина населення планети не має доступу до найпростішого телефону. А багато населених пунктів, регіонів і часом цілі країни не мають ресурсів для задоволення елементарних потреб своїх громадян в освіті та охороні здоров'я.

Збільшується розрив у сфері розвитку та використання інформаційних технологій між розвиненими країнами та рештою світу, між різними верствами населення всередині країн – багатими та бідними, молодими та літніми людьми, здоровими та інвалідами тощо.

У цьому аспекті інформаційна нерівність або цифровий розрив є нерівними можливостями з точки зору доступу, використання та виробництва інформації та знання, а також використання нових технологій для розвитку. Даний вид нерівності відображає поєднання загальних соціально-економічних проблем та конкретних проблем недостатнього розвитку інфраструктури,

відносної високої вартості доступу до цієї інфраструктури, слабкого розвитку національного та місцевого інформаційного наповнення (контент), а також нездатності основної маси людей отримувати переваги з інформаційно-інтенсивної діяльності.

Дуже тривожною особливістю нинішнього стану «цифрової нерівності» є відсутність будь-яких ознак реального подолання гігантської прірви між країнами-лідерами розвитку інформаційних технологій та країнами-аутсайдерами. Навпаки, часом спостерігається ще більше збільшення існуючого розриву.

Незважаючи на те, що секторами світової економіки, що найбільш динамічно розвиваються, є якраз інформаційно-інтенсивні сектори, факти говорять про те, що останнім часом, у міру прискорення темпів інформаційної революції «цифровий розрив» між країнами і всередині країн не зменшився, а збільшився. Для світової економіки, так само як і для країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, серед яких поки що входить Україна, цей феномен несе певні труднощі.

По-перше, ці країни, а всередині країн – найменш забезпечені верстви населення, зі скороченням можливості доступу до інформації та знання для досягнення більшого добробуту, відтісняються на узбіччя.

По-друге, через те, що досвід та інструменти підвищення ефективності виробництва за рахунок використання ІКТ практично не переносяться в ці країни, там не використовуються значні можливості для розвитку, люди про них просто нічого не знають.

По-третє, більшість суспільства цих країнах не відчуває позитивного впливу інформаційної революції. Навпаки, розвивається негативне ставлення до всього, що пов'язано з нею. Тенденція дуже тривожна з погляду збільшення кількості конфліктів у світі, зростання корупції, тероризму, злочинності, погіршення екології та медичного забезпечення людей. Такі диспропорції створюють величезні проблеми у розвиток нової економіки.

На жаль, поки що інформаційна нерівність характерна і для України. З одного боку, наша країна належить до групи п'ятдесяти найбільших країн за кількістю населення і площею території, але з іншого боку, в нашій країні інформаційні ресурси та його споживачі розподілені дуже нерівномірно.

Зниження рівня інформаційної нерівності у всіх його формах, а ідеалі його усунення є завданням першорядної важливості. Це зумовлено різким підвищенням соціально-політичної та економічної ролі інформації у сучасних умовах. Зростають інформаційні потреби людей, інформація перетворюється на масовий продукт, стає економічною категорією, виникає інформаційний ринок, розширюються інвестиції у цю сферу. З кожним днем все більше сервісних послуг переходять у режим «он-лайн». Зрозуміло, що в умовах нерівномірного доступу до інформації, одні суб'єкти отримують перевагу над іншими, а це, своєю чергою, впливає на розподіл економічних та політичних ресурсів. Інформаційна нерівність веде до поглиблення економічних та соціально-політичних протиріч і цим – до посилення нестабільності.

2.1.3 Освіта і культура як головний чинник подолання цифрової нерівності в Україні

Головним інструментом, здатним подолати інформаційну нерівність, є освіта. Освіта є тією соціальною інституцією, яка, здійснюючи ідентифікацію людей та соціальних спільнот, забезпечує культурно-національну гетерогенність і водночас цілісність і стабільність суспільства. В умовах становлення в Україні громадянського суспільства, правової держави, демократичної політичної системи освіта має стати найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості [26, с. 223].

Освіта - це один з оптимальних і інтенсивних способів входження людини у світ науки і культури. Саме в процесі освіти людина освоює культурні цінності. Зміст освіти черпається і безупинно поповнюється з культурної спадщини різних країн і народів, з різних галузей науки, а також з життя і практики людини.

Гармонійно розвинена, всебічно поінформована особистість, яка має високий освітній ценз, є запорукою стабільного розвитку самого суспільства.

Зміст освіти протягом життя передбачає перехід від традиційних процесів накопичення знань до випереджувального відображення проблем суспільства, до вміння саморегулювання людиною рівня своїх знань у відповідності до вимог сьогодення, до активного перетворення людиною себе і своїх знань, до створення власної індивідуальної системи освіти. Освіта протягом життя виступає як умова всебічного розвитку особистості, збагачення її творчого потенціалу і можливостей, реалізації здібностей, набуття компетенції, удосконалення отриманих знань, вмінь, навичок. Освіта протягом життя є інтегральним елементом життя людини, коли поєднуються базове, додаткове навчання та самоосвіта [27, с.138].

Завдання української освіти – спресувати, стиснути зосереджену в культурі інформацію, відібрати в ній головне, сутнісне, важливе, надати їй вигляду, придатного для швидкої та максимально повної міжлюдської трансляції, узгодити природно обмежені потенції конкретної особи та глобальний масив неперервно зростаючої культури з метою забезпечення, відтворення, підтримки і розвитку соціально-культурної форми життя [28, с.156].

Освіта виявляє себе як практика соціалізації людини і наступності поколінь людей. У різних соціально-політичних умовах (і в період реформ) освіта виступає стабілізуючим фактором між новими соціальними уявленнями та ідеалами попередніх поколінь, що втілилися в історичній традиції. Тому освіта дозволяє утримувати процес відтворення і передачі

історичного і соціального досвіду й одночасно закріплювати у свідомості молодого покоління нові політичні й економічні реалії, нові орієнтири суспільного і культурного розвитку.

Не можна переоцінити роль культури, оскільки завдяки їй особистість здатна проявляти розуміння і самовияв, розвивати аналітичні здібності, здатність експериментувати і робити логічні висновки. Подолання браку духовності, котрий має місце у сучасному житті, можливо через збагачення будьякої діяльності культурною. Культура має стимулювати ініціативу, самостійність і відповідальність.

Оскільки освіта є частиною культури, то повинна існувати потреба культури в освітній підсистемі. Культура – сукупний продукт творчих сил людства. Її розвиток цілком залежить від людської діяльності, яка, відповідно, формується шляхом інформаційно-культурного програмування. Отже, прогрес культури визначається тим, наскільки відтворюються творчі сили, що її породжують .

Носієм культури виступає родина, і освоюється в процесі навчання та самоосвіти, виховання і самовиховання, професійної діяльності і спілкування з оточуючими людьми. Однак, саме в процесі навчання і виховання людина сприймає соціокультурні норми, що мають історичне значення для розвитку цивілізації, суспільства і самої людини. Тому при визначенні цілей і задач освітніх систем уточнюють соціальне замовлення. У свою чергу зміст освіти може бути обмежений стандартами регіону, країни, усього світу, що враховують характер взаємодії людини з культурними цінностями, міру і ступінь їхнього присвоєння і створення.

Сучасна освіта має базуватися на засадах майбутнього антропогенного соціокультурного середовища. Її завданням є формування особистості, котра зможе вижити в умовах соціокультурної невизначеності. Тому важливі не самі знання, а творче їх завдання в новій конфігурації, з новими акцентами й новими цілями. Освіта повинна підтримати творчий характер становлення особистості.

Кінцева мета освіти – самоактуалізація формування цілісної особистості [29, с.103].

Основою соціокультурного простору є культура як досягнення людського суспільства, освіченість, навички поведінки, сукупність умов життя. Її функція – виступати тлом життя й розвитку людини. Не можна переоцінити роль культури, оскільки завдяки їй особистість здатна проявляти розуміння і самовияв, розвивати аналітичні здібності, здатність експериментувати і робити логічні висновки .

Культура – це внутрішній духовний зміст цивілізації, тоді як цивілізація це лише матеріальна сторона культури. У змісті освіти культура знаходить своє відображення в духовних цінностях, досягненнях філософії, творах мистецтва, а цивілізація характеризується рівнем технологічного, господарського, соціально- політичного розвитку суспільства [30, с.256].

Таким чином, культуротворчі можливості освіти пов'язані з формуванням культури життя особистості.

Отже, освіта закладає світоглядну основу, дозволяє не просто сприймати світ, а й знаходить своє місце в швидкозмінному житті.

Освіта XXI століття – це освіта для відповідальної особистості, здатної до самоосвіти і саморозвитку, яка вміє критично мислити, працювати з різноманітною інформацією. Але головною особливістю людини сучасного суспільства є її здатність використовувати набуті знання і вміння для розв'язання проблем, прагнення змінити на краще своє життя і розвиток своєї країни.

Таким чином, можна зробити висновок, що розвиток і поширення ІКТ у глобальному масштабі відбуваються поки що занадто нерівномірно, занадто суперечливо, щоб вони однозначно служили важелями соціальної інтеграції та гармонізації у світовому масштабі. Природно, що така ситуація не може не турбувати громадськість.

І все ж, найближчими роками спостерігатиметься різкий стрибок у рівні інтернетизації країн, який стане можливим, з одного боку, зв'язку з подальшим здешевленням комп'ютерної техніки та поступовим зниженням розцінок на користування Інтернетом, а з іншого – у зв'язку з появою та дедалі ширшою поширенням нових, альтернативних способів підключення до Інтернету. Йдеться, по-перше, про поширення так званих бездротових технологій комутації з використанням мобільного телефонного зв'язку, що отримує все більш активний розвиток у ряді європейських країн, а також у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, а по-друге, про телевізійні приставки з можливістю підключення до Інтернету. У цьому випадку вихід у Всесвітню мережу відбувається не по телефонних лініях, а по системах кабельного телебачення, а як дисплей для перегляду веб-сторінок служить не комп'ютерний монітор, а екран телевізора. Подібний спосіб виходу в Інтернет позбавляє необхідності мати для цього комп'ютер, що виявляється дуже зручним і вигідним для людей, які не застосовують процесори для жодних інших цілей, крім користування Інтернетом.

Отже, внаслідок процесів інтернетизації значна частина країн, що розвиваються, опиняється у свого роду замкнутому колі. Без сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і можливостей широкого використання розвиненої системи електронних мереж ці країни не можуть досягти економічного зростання та відповідного підвищення матеріального рівня життя населення. Однак відсутність такого економічного зростання та збільшення обсягу ВВП на душу населення не дозволяє їм розширити доступ до мереж Інтернету і тим самим позбавляє їх можливості долучитися до сучасних важелів прогресу.

І все ж таки матеріальне становище є лише одним із багатьох факторів, що зумовлюють міжнародну нерівність у причетності до досягнень сучасних інформаційних технологій. Не можна скинути з рахунків і такі чинники, як величезне відставання низки країн, що розвиваються, у плані забезпечення

комунікаційною інфраструктурою; низький рівень освіченості населення; брак необхідних розвитку та використання інформаційних технологій кваліфікованих фахівців.

Природно, що з вищесказаного годі було, що з країн, відстаючих нині від країн-лідерів у розвитку інформаційної сфери, немає перспектив розвитку. Навпаки, для деяких із них нинішнє технологічне відставання обернеться певними вигодами.

Зокрема, мають на увазі те, що цим країнам не потрібно робити великих вкладень на розробку високих технологій, оскільки вони можуть скористатися вже наявними досягненнями країн-лідерів, закупаючи створені там продукти комунікаційних технологій, включаючи як обладнання, так і програмне забезпечення. При цьому вони отримують можливість, минаючи проміжні етапи дорогого вдосконалення цих продуктів, використовувати найефективніші, передові розробки. Ці тенденції отримують суттєве прискорення у зв'язку з процесами глобалізації, у ході яких найбільші міжнародні корпорації, що проникають на ринки країн, виявляються провідниками поширення нових досягнень інформаційної епохи.

2.2 Філософсько-культурологічні аспекти суспільних відносин у сфері інформаційних процесів сучасної України

2.2.1 Роль засобів масової інформації (ЗМІ) у формуванні демократичної моделі суспільно-державних відносин

В останні десятиліття усе більше нових країн залучаються до демократичної системи правління, намагаючись реформувати модель

суспільно-державних відносин, зробити їх більше демократичними. Українське суспільство також прагне до створення демократичної моделі суспільних відносин, що базується на діалозі між керуючими й керованими. А це актуалізує рівноправний обмін точними, повними й перевіреними відомостями про соціально-політичні явища й процеси, пов'язаних з фундаментальними правами й свободами особи. Як передумови оптимального розвитку політичної комунікації виступають індивідуальна воля, наявність свідомої суспільної думки, демократична політична культура, незалежність засобів масової інформації від владних структур.

Актуальність даних питань обумовлена тим, що інформаційна революція останніх десятиліть усе більше визначає обличчя нашої епохи. Новітні інформаційні технології і їх саме яскраве втілення - Інтернет справляють потужний перетворюючий вплив на всі області життя сучасного суспільства, у тому числі на філософсько-культурологічні та соціально-психологічні проблеми вдосконалення суспільних відносин в сучасній Україні.

Глобальність процесів, що відбуваються, неминуче підвищує інтерес не тільки до теоретичного осмислення філософсько-культурологічних та соціально-психологічних особливостей інформаційного суспільства, до якого прагне Україна, але й до емпіричного вивчення впливу інформаційних технологій, насамперед Інтернету на трансформацію існуючих соціально-економічних і політичних структур.

Концепції постіндустріального (інформаційного) суспільства яскраво представлені в працях зарубіжних учених Д.Белла, О.Тоффлера, К.Боулдінга, З.Бжезинського, А.Турена, Дж.Гелбрейта, Р.Арона, П.Серван-Шрайбера, М.Понятовського, М.Хоркхаймера, Ю.Хабермаса, Н.Лумана, М.Маклюена й ін. Як основну умову формування інформаційного суспільства ці вчені розглядають високотехнологічні інформаційні мережі, діючі в глобальних масштабах. У роботах Т.Адорно досліджується негативний вплив на особистість з боку стереотипів масової культури, розповсюджуваних засобами

масової комунікації. С.Хол і його послідовники спробували ретельно досліджувати роль ЗМІ в процесі взаємодій масової культури й різних соціальних структур, що представляють субкультури молоді, робітників, етнічних меншостей і ін.

Поширення електронних засобів зв'язку, супутникового й кабельного телебачення, відеотехніки, Інтернету ставить сучасну людину в залежність від комунікаційної мережі. Практика показує, що «аудіовізуальна комунікація стає фактом життя людини, а мир, що створюється нею із претензією на реальність, здатний конкурувати з дійсністю» [31, с. 114]. Як зазначає Л.Туроу: «Засоби масової інформації стають світською релігією, яка значною мірою заміняє загальну історію, національну культуру, істинну релігію, родину й друзів як головна сила, що створює нашу уяву про дійсність» [32, с. 218].

Як відомо, тоталітарний політичний режим прагне до максимізації свого впливу й мінімізації автономії особистості. Тому, технологічний прогрес в галузі телекомунікацій використовується так, щоб усі одержували послання правлячого режиму, але щоб ніхто не міг стати незалежним відправником інформації. Традиційні ширококомовні медіа (радіо, телебачення) завжди служили тоталітарному режиму в якості потужної політичної зброї, націленої на культивування авторитарних і однакових форм мислення. Як сказав відомий американський політолог Б.Коен, «засоби масової інформації можливо і не домагаються великого успіху в тому, щоб розтлумачити людям, що думати, але вони надзвичайно успішно розтлумачують їм, про що думати». І можна додати, про що не думати [33, с. 63]. При цьому традиційні інтерактивні комунікації можуть бути істотно обмежені технічно й політично за допомогою встановлення прослуховуючих пристроїв, обмеження числа міжнародних телефонних ліній, сегрегації телефонних систем і таке інше

Для демократичного політичного режиму характерна вільна конкуренція ідей на суспільно-політичному ринку, учасниками якого є безліч генераторів і безліч реципієнтів інформації. Прогрес у цьому напрямку в технологічному

відношенні повинен корелювати з розширенням доступу населення до інтерактивних комунікацій.

Дія засобів масової інформації поширюється не тільки на суспільно-політичні процеси, але й туди, куди не допускаються правові органи, у тому числі й охоронюване конституцією особисте життя політиків і інших відомих людей. Перетворюючи в надбання громадськості ті або інші факти, відповідним чином підбираючи, оцінюючи й коментуючи інформацію, вони дають людям не тільки політичну, але й моральну оцінку, чим визначають відношення до них з боку навколишніх. У цьому зв'язку Н. Больц пише, «внаслідок того, що наші знання про реальності опосередковані ЗМІ, стало безглуздим відрізнати відображення від відображеного явища... Що є той або інший політик або подія - це взагалі можна зрозуміти лише в їхній медіальній інсценівці. Те, що реально відбувається, стає суспільною подією тільки через своє медіальне відображення» [34, с.38].

Деякі дослідження західних учених присвячені вивченню соціально-психологічних наслідків висвітлення подій у засобах масової інформації, зокрема тому, як вони їх висвітлюють. Дослідники виходять із того, що вплив засобів інформації полягає не тільки в тому, що вони вказують людям, як вони повинні голосувати, але й у тому, що вони формують сприйняття громадян щодо важливості тих або інших проблем. Таким чином, звідси випливає положення про те, що зв'язок між реальним об'єктивним політичним процесом і тим, як його сприймають громадяни, фундаментально залежить від того, на що звернуть увагу засоби масової інформації.

2.2.2 Можливості культурологічного та соціально-психологічного впливу ЗМІ і Інтернету на громадян

Можливості культурологічного та соціально-психологічного впливу ЗМІ на громадян уже давно не піддаються сумніву. Підкреслюється, що вплив засобів масової інформації не обмежується індивідуальним впливом, але здійснюється й через соціальні, групові механізми. Як пише відомий французький соціолог Н.Луман, у сучасному суспільстві, на відміну від традиційного, саме ЗМІ «генерують соціальну пам'ять" і задають соціальний зміст подій, що відбуваються»

Критик Р.Адлер також виявила тісний зв'язок, що існує між ЗМІ й манерою поведінки й риторикою революціонерів. «Заклики відкинути цей світ - прекрасні типажі, прекрасна сцена. Манера триматися й риторика бунтарів якнайкраще влаштовують мас-медіа - цього владного поводиря до божевілля непослідовних виборців»

Цікава думка про мас-медіа й блага, що даються гласністю, С.Штерн: «Я раптом кимсь стала. Я була впевнена в цьому, тому що мене оточувало стільки людей, що задавали мені питання й очікували відповідь..., повертали мене так і сяк, переставляли прожектори. Мене відвідало з півдня адвокати, що пропонували свої послуги. По всій країні газети друкували мої фотографії поруч із фотографіями інших обвинувачуваних. У камеру раз у раз навідувалися репортери, які бажали взяти у мене інтерв'ю. Мене утішав священник, студенти юридичного факультету намагалися одержати дозвіл на побачення зі мною... Сусіди по камері пригощали мене й говорили іншим: «Я сиджу в одній камері із С'юзен Штерн. Пам'ятаєте справу про «Сіетльську сімку»? Це вона і є» [35, с.283-284].

Засоби масової інформації здатні впливати на політичне поведінку людей, спонукаючи їх до певних дій, визначаючи їхні цілі й зміст; запобігаючи

або блокуючи виникнення неугодних, як правило, опозиційних політичних рухів і протестів. У цих цілях ЗМІ здатні замовчувати політичні факти, применшувати їхнє значення, відволікати людей від тих або інших подій за допомогою різного роду сенсаций, скандалів, шоу й т.п., оточувати змовою мовчання й виключати зі сфери суспільних дискусій і політичних рішень певні теми, події й дії.

Завдяки можливостям сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, інформація може бути майже миттєво передана в будь-яку точку світу. Перешкодити ж проникненню небажаних ЗМІ на ту або іншу територію практично неможливо. Таким чином, підсилюються можливості використання телебачення, комп'ютерних інформаційних мереж, радіо, відеокасет і т.д. у політичних цілях.

І немає сумнівів у тому, що політична спрямованість, на думку фахівців, властива й поширенню інформаційної мережі Інтернет. За допомогою Інтернету стає можливим впливати на людей із самого раннього віку, здійснюючи при цьому не тільки мовну й культурну експансію, але й програмування формування певних структур свідомості й підсвідомості, у тому числі ціннісних орієнтацій.

Інтернет являє собою динамічно й швидко розвиваючий технологічний, а тепер і економічний, культурний, і, звичайно ж, з огляду на його роль у політичному процесі, політичний феномен сучасності. В.Щербина вважає, що «Інтернет - це реалізація світоглядної парадигми Нового часу, відповідно до якої необчислювальне можна зробити обчислювальним, невідоме звести до відомого....» [36, с.109].

Ряд дослідників думає, значення Інтернету переоцінюється. На їхню думку, Інтернет являє собою ні що інше, як рядове технологічне нововведення, одне з багатьох, відкритих людством у ХХ столітті. А розглядати його треба лише як чергове споживче благо, що підвищує комфортність життя людини в сучасну епоху. Так, один з так званих "техноскептиків", один із провідних

світових експертів з проблем продуктивності праці й факторів, що обумовлюють її ріст, американський професор Р.Гордон думає, що в списку найбільших технологічних відкриттів ХХ ст., що створили нові умови існування людини, Інтернет займає лише 13-е місце, поступаючись по своїй значимості не тільки радіо, телефону, телебаченню, автомобілю, літаку, але й таким досягненням науки й техніки як, наприклад, антибіотики або ж домашній водопровід і каналізація. А всі достоїнства Інтернету виражаються лише в тому, що він істотно розширює доступ сучасної людини до інформації й прискорює процес її одержання й передачі [37, с. 21].

Опоненти зазначеної точки зору висловлюються в тому розумінні, що інформаційні технології і їх найбільш яскраве втілення - Інтернет, є потужним інструментом надзвичайно масштабних суспільних перетворень, що вносить радикальні й принципові зміни в самі різні сфери життя сучасного суспільства.

Поступово вбудовуючись у сучасне культурне середовище, Інтернет і інші інтерактивні електронні ЗМІ не тільки впливають на соціальну диференціацію суспільства (зокрема, шляхом надання політичним меншостям непропорційно високого представництва в Мережі), але й, підштовхуючи людей до переосмислення свого індивідуального й групового досвіду, продуцують у них нові очікування, міняють саму структуру їх політично значимих інтересів. Більше того, правомірно стверджувати, що нові можливості переміщення інформації сучасними телетехномедіумами обумовлюють і виникнення невідомого раніше типу життєдіяльності - усіх з усіма й одночасно порізно. Той же ефект має й віртуалізація політичного простору: переплетення реальності з вигаданими подіями й штучно вибудованою інформацією підриває основи раціональної соціальної й політичної орієнтації, породжуючи у людини елементи скепсису й іронії в сприйнятті такого роду комбінованої дійсності. Зрозуміло, що, стимулюючи твердження нових способів культурного освоєння політично значимої інформації, сучасні комунікації створюють зовсім нову соціальну атмосферу для розвитку політичного життя й відтворення культури.

Слід зазначити, що вплив даних процесів досить неоднозначний. Взяти, хоча б неухильно зростаючу роль засобів і образів, характерних для шоу-бізнесу, при формуванні поглядів громадян про політика. У результаті, як підкреслює А.Дернер, у політичній культурі інформаційного суспільства неминує складатися «культура політичної розваги», що через створювані нею «утопічні мири дає користувачам ЗМІ спрощене розуміння, інтерпретацію й осмислення політичної реальності» [38, с. 29]. Очевидно, що подібне спрощене сприйняття політичних реалій відкриває масу можливостей для маніпулювання суспільною думкою й штучним конструюванням політичних реакцій, полегшує керування політичною активністю людей.

2.2.3 Інформаційне маніпулювання як інструмент управління соціально-політичними відносинами

Домінування в діяльності політичної влади методів маніпулювання може привести до якісного переродження політичного ладу при збереженні ним зовні демократичної оболонки. Такого роду модель суспільства, що вимальовується в деяких країнах у результаті посилення маніпулятивних тенденцій, ще не знайшла ясних обрисів. Вона має багато в чому гіпотетичний характер і поки не одержала однозначної назви. Одні автори називають її «медіократія», інші – «інформаційний фашизм», треті – «інформаційний тоталітаризм» [39, с. 65]. Ефективність інформаційного маніпулювання визначається відсотком суб'єктів, що піддалися впливу. Сучасна техніка опитувань дозволяє приблизно оцінити цей відсоток, який, природно, залежить від декількох факторів - мистецтва програмістів, інтенсивності й тривалості реклами, характеру інформації, яка вселяється, психологічного стану й загальної інформованості адресатів, а також кількості використовуваних альтернативних джерел інформації.

Інтерактивні телефонні опитування глядачів і слухачів, які дзвонять на станції, показують, що потрібні подання вдається уселити досить високому відсотку учасників. Приблизно від 50 до 75%. Більш коректні соціологічні опитування, у яких пропорційно представлені всі верстви населення, дають менший відсоток осіб, що піддаються впливу в медичних експериментах з лікуванням ліками-«пустушками».

Таким чином, можна сказати, що негативний вплив інформаційних інститутів на демократію можливий, насамперед, за допомогою політичного маніпулювання.

У сучасному світі теорія й практика політичного маніпулювання одержали досить глибоку наукову розробку й широке практичне застосування. Яскравим прикладом може служити пануюча еліта США. Правда, у США маніпулювання згладжується порівняно високим середнім життєвим стандартом населення й обмежене наявністю демократичних інститутів, які забезпечують реальну демократію в першу чергу для найбільш впливової верхівки суспільства [40, с. 125].

Сучасний арсенал способів маніпулювання дуже різноманітний і включає цілу гаму спеціальних прийомів, методів і технологій, до яких відносяться: систематичне нав'язання соціальних міфів, підтасування фактів, поширення неправди й клевети, фрагментація інформації і її тенденційне коментування, а також використання спеціальних методів формування ілюзорної свідомості, таких, як "напівправа", "наклеювання ярликів", "перенесення чужого авторитету", "спіраль умовчання" і т.п., показ на телебаченні неугодних політиків у непривабливих ракурсах, використання для компрометації супротивників монтажу кадрів, що перекручує реальність, застосування витончених маніпулятивних електоральних технологій і т.д. Для кожного інформаційного жанру поряд із загальними прийомами маніпулювання існують і спеціальні методи формування ілюзорної свідомості й керування політичним поведінням людей [41, с. 12].

Як показує практика, маніпулювання досить популярне в західних демократіях, особливо в партійній пропаганді й під час виборчих кампаній. Сьогодні жодна президентська або парламентська виборча кампанія в США й багатьох інших державах не обходиться без використання прийомів маніпулювання й реклами, які, тісно переплітаючись між собою, створюють у глядачів уявлення про політика, досить далекі від реальності.

Як показують емпіричні дослідження, «середній» виборець звичайно судить про кандидата в президенти або парламент по тому іміджу, який створюють йому телебачення й інші мас-медіа. У країнах Заходу, а в останні роки й в Україні, успішно розвивається цілий напрямок рекламного бізнесу - іміджмейкінг, який займається створенням привабливих для виборців образів політичних діячів. Наймані за великі гроші професійні іміджмейкери й організатори виборчих кампаній диктують претендентам не тільки форму одягу й манери поводження, але й зміст виступів, які рясніють безліччю привабливих обіцянок, які часто забуваються після перемоги на виборах.

За допомогою даної технології формуються й тиражуються заздалегідь "сконструйовані" образи, або іміджі, конкретних осіб, фірм і організацій, ідей, програм, товарів і таке інше. Як правило, хоча й не завжди, ці образи неадекватно відбивають реальні характеристики об'єктів, дезорієнтуючи населення, яке піддається, спланованому інформаційному впливу.

За мистецьки виготовленим ЗМІ блискучим рекламним упакуванням кандидатів виборцеві буває важко розрізнити їх істинні ділові й моральні якості, визначити політичні позиції. Такого роду рекламно-маніпулятивна діяльність перетворює вибір громадян з вільного свідомого рішення у формальний акт, заздалегідь запрограмований фахівцями з формування масової свідомості. Як зазначає Р.Гайслер, «маніпулювання означає видимість демократії, тоталітаризм у масці демократії. Формальне право прийняття рішень має народ, насправді ж, навпроти, народ може бути керованим

настільки, що він підтримує рішення пануючої еліти й формально демократично легітимізує їх» [42, s .53].

Ілюзія «присутності» при якій-небудь події, забезпечувана телебаченням, дає можливість ефективно маніпулювати свідомістю глядачів. Та сама подія може бути показана по-різному: із симпатією або антипатією. Наприклад, демонстрацію. Якщо їй потрібно надати позитивного іміджу, то показують її перші, найбільш організовані шеренги, великим планом відтворюють плакати й транспаранти, співзвучні очікуванням певної аудиторії, для великого плану вибирають вольові, мужні особи і таке інше. Якщо ж завдання протилежне, то після загального плану показують «хвіст демонстрації», що, як правило, неорганізований. Тут можуть виявитися люди, що випадково примкнули до руху. Фіксуються гасла, які, будучи вирваними з контексту демонстрації, можуть обурити телеглядачів, для великого плану вибирають малосимпатичні особи. Те ж стосується й до мітингу. Ракурс, план, монтаж (у тому числі й під час «прямого етеру») - все це, як добре відомо теле- і кінооператорам, кінорежисерам, фотографам, може по-різному представляти події мільйонам телеглядачів. А вони, телеглядачі, звичайно вірять у те, що подія була саме такою, а не іншою, вони ж самі майже "брали участь" у цій події, вони ж все "самі бачили". Але бачили вони лише те, що їм показували. Телебачення може середню особистість «підняти на п'єдестал» і принизити, знищити особистість неординарну [42, s. 78].

Що стосується Інтернету, то його користувач вважає себе активним вибірником, оскільки переконаний, що потрапив на даний інформаційний ресурс самостійно, у відповідності зі своїми інтересами й може звернутися до альтернативних джерел у будь-який момент. Подібна «самовпевненість» може серйозно понизити поріг раціонально-критичного сприйняття інформації.

Як відзначають дослідники, боротьба за політичну владу сьогодні - це боротьба не партійних організацій або програм дій, а образів (політичних іміджів), і провідну роль у ній грають імідж-мейкери, психологи, прес-секретарі

й "зірки" шоу-бізнесу, рекрутовані на час політичних компаній. Реальні особистість і діяльність політика служать лише "інформаційним приводом" - свого роду алібі для тих, хто формує імідж. Наслідком цього стає модифікація режиму масової демократії. Вибори вже не ведуть до істотних змін у складі урядовців-експертів, що здійснюють рутинну роботу з керування. Міняються тільки так звані публічні політики, тобто ті, хто в буквальному значенні "працює на публіку". Заміна реальних політичних позицій і дій їхніми образами забезпечує успіх тим кандидатам, чий імідж зримо втілює затребувані суспільством цінності. Саме цьому факторові були зобов'язані своєю перемогою Б.Клінтон, Т.Блер і Г.Шредер. [43, с. 51].

Справедливості заради слід зазначити, що технологія створення образу не обов'язково є манипулятивною. Поряд з останніми (внутрішньо конфронтаційними, дезінтегруючими) технологіями, виділяються й технології розвиваючі (самореалізаційні, інтегративні), що ґрунтуються на оперуванні реальними політичними й особистісними якостями конкретного лідера, тими його персональними характеристиками, які відповідають очікуванням електорату. Образ, народжуваний розвиваючою технологією, умовно може бути позначений як «реал-імідж», тоді як продукт манипулятивної технології, що свідомо спотворює в очах виборця політичну сутність лідера і його особистість, варто назвати «фальш-іміджем» [43, с. 52].

Останнім часом в Україні створення позитивного образу окремих особистостей стало доповнюватися формуванням іміджу суспільно-політичних рухів, парій, номінально або реально цими особистостями очолюваних.

Особливо активно дана технологія використовується на виборах за списками виборчих об'єднань і блоків. Виборці, підтримуючи певний створений зусиллями політтехнологів блок, точніше, орієнтуючись на його "рекламно-візитну картку", тобто на найбільш відомих й, імовірно, гідних політиків, голосують за цілий список, що включає ряд інших невідомих їм людей - "темних конячок". Політичну відповідальність за включення в список

цих "темних конячок" ніхто, зрозуміло, не несе, оскільки виборчий блок, на відміну від партії, є об'єднанням тимчасовим, який до нових виборів найчастіше просто не доживає.

Отже, можна сказати, що зараз наступила епоха політики образів і образів політики. Іде процес віртуалізації інститутів масової демократії й суспільства. Дані процеси провокують перетворення Інтернету в засіб і середовище політичної боротьби. Політизація кіберпростору наочно демонструє, що нова політика будується на компенсації дефіциту реальних ресурсів вчинків численністю віртуальних. Як вважає Н.Луман, «пряме комунікативне звертання до влади замінюється звертанням до символів, що накладають на обидві сторони нормальний перепад між владними рівнями» [44, с. 21].

Отже, можна зробити наступні висновки. Представляється, що соціальним призначенням ЗМІ в сучасній демократичній державі є реалізація функції інтеграції нації й розширення виборчих прав громадян. Однак, як відзначає Кац, у цей час ЗМІ виступають у якості «посередника-перекручувача». Таким чином, виникає наступна ситуація: з одного боку, преса, безсумнівно, служить на благо демократії, з іншого боку - послабляє її фундаментальні основи. Наприклад, радіо викривляє функції парламенту, відкриваючи прямий доступ публіки до лідера. Телебачення підриває основи політичної партії, допускаючи громадську думку в політичну "кухню" і акцентуючи увагу на особистості, а не на політичних інтересах. Інтернет витісняє прихильність до націй, замінюючи патріотизм глобалізмом і розшаруванням на групи за інтересами [45, с. 110].

Особливості політичного впливу засобів масової інформації на поведінку людей полягають у тому, що їхній вплив непомітно, а отже, відсутній опір йому з боку реципієнтів. Будучи під впливом препарованої політичної інформації, людина непомітно для себе може перетворитися з опонента влади в її прихильника, голосувати всупереч власним інтересам, усуватися від участі в політичному житті.

Маніпулятивними процедурами засобів масової інформації по суті створюється якась «політична піраміда», що відбирає у населення право й можливість усвідомленого впливу на владу, а також здійснюється передача цих прав тим особам, які організували й профінансували дану піраміду. А відомі особи, що виступили в якості вищезгаданої «рекламно-візитної картки», виконують у всьому цьому процесі роль своєрідних політичних акторів, у найкращому разі менеджерів, але не самої вищої ланки.

Таким чином, комплексне використання різних способів схованого психологічного примусу людей, різноманітних операцій, пропагандистських акцій і рекламних кампаній виступає як розповсюджений засіб політичної боротьби не тільки в міжнародних, але й у внутрішньополітичних конфліктах.

2.3 Соціально-психологічна готовність українського суспільства до інформаційного суспільства

2.3.1 Українська державна політика цифрової трансформації соціальної сфери

З приходом нової української влади у 2019 р. було взято рішучий курс на цифровізацію країни, про що свідчило створення Міністерства цифрової трансформації України (Мінцифри). Проголошено амбітні цілі з цифровізації України до 2024 р.: 100% публічних послуг будуть доступні громадянам та бізнесу онлайн; 95% транспортної інфраструктури, населених пунктів та їхні соціальні об'єкти матимуть доступ до високошвидкісного Інтернету; 6 млн. українців буде залучено до програми розвитку цифрових звичок; частка ІТ становитиме у ВВП країни 10%. Як зазначається на сайті, Міністерство цифри

працює над тим, щоб найбільш уразливі верстви населення отримували соціальні послуги якісно та своєчасно [46].

На сьогоднішній день, за даними Міністерства, 37% лікарень не мають якісного інтернету, а отже, немає технічних умов для розвитку телемедицини. Також відсутність інтернету створює незручності для пацієнтів лікарень. У 40% українських шкіл немає якісного підключення до Інтернету [46].

Одним із перших кроків на шляху до цифрової економіки став Інтернет-додаток «Дія» в рамках проекту «Держава у смартфоні», який запрацював в Україні з лютого 2020 р. Українці отримали можливість скористатися державними послугами через Інтернет. Ідейні натхненники та розробники проекту планують, що через 3-5 років усі державні послуги будуть оцифровані. Перші державні послуги у цифровому форматі, які отримали громадяни України, це електронне посвідчення водія та свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу. Для цього за короткий термін було оцифровано 6 млн. посвідчень водія.

Слід зазначити, що це не перші онлайн-послуги для громадян України. Вже кілька років у країні впроваджується система електронного уряду, метою якої є мінімізація бюрократії та корупції у сфері державного управління. На момент впровадження Інтернет-додатку «Дія» для населення вже доступно 125 різних електронних послуг, у тому числі оформлення житлових субсидій.

Для реалізації реформи соціального захисту та захисту прав дітей у процесі децентралізації Міністерство цифри ставить за мету впровадити ті цифрові технології, які дозволять наблизити до людей соціальну підтримку та соціальний захист. Представники громад отримують можливість у цифровому форматі передавати відповідним органам виконавчої влади всі звернення громадян та організацій із соціальних питань. У кожній територіальній громаді буде створено Центри надання адміністративних послуг (ЦНАУ). Органи місцевого самоврядування можуть безкоштовно підключитися до цифрової платформи «Соціальна громада». До послуг громадян, які потребують

соціальної підтримки, будуть представлені зручні та доступні Інтернет-сервіси. Як заявила Людмила Рабчинська, заступник Міністра цифрової трансформації України, «Вже з 2021 р. усі ЦПАУ прийматимуть заяви та документи для призначення соціальної підтримки. Цей крок значно підвищить ефективність соціального захисту населення. Крім цього, Мінцифра планує запровадити та забезпечити електронну інформаційну взаємодію при наданні адміністративних послуг соціального характеру, у тому числі через ЦПАУ» [46].

5 серпня 2020р. український уряд затвердив Державну стратегію регіонального розвитку до 2027 р. Велику увагу у документі приділено цифровій трансформації. Стратегією заплановано реалізацію 60 завдань цифрової трансформації. Серед них особливо важливі це підвищення цифрової грамотності населення, забезпечення безперебійного доступу до високошвидкісного Інтернету всіх населених пунктів (насамперед сільських і малих міст); отримання електронних послуг через смартфон; використання електронного документообігу; розвиток механізмів електронної демократії та ін. У документі також передбачено впровадження системи електронного прийому документів та забезпечення можливості звернення за соціальними послугами через онлайн-сервіси та системи електронних черг. У сфері освіти намічено створення електронної освітньої системи, впровадження всіх рівнях освіти сучасних навчальних програм задля ефективного формування сучасних цифрових навичок та запровадження нових професій [47].

У жовтні 2020 р. Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження «Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери». Метою комплексної цифрової трансформації соціальної сфери є забезпечення європейських стандартів надання послуг, зміцнення фінансової стабільності, підвищення прозорості соціальної сфери, а також оптимізація її адміністративних витрат. Зокрема, оптимізувати адміністративні витрати дозволить надання соціальних послуг за допомогою аутсорсингу, автоматизований моніторинг та контроль усіх фінансових потоків у соціальній

сфері. Передбачається, що вжиті заходи мають полегшити для населення, у тому числі для його вразливих верств, доступ до соціальних послуг [48].

І все ж таки доводиться констатувати, що поки що рівень готовності України до цифровізації низький. Підвищити рівень готовності України до цифровізації допоможе соціалізація молоді в інформаційному суспільстві.

2.3.2 Соціалізація молоді в інформаційному суспільстві

Цифрова грамотність це той найважливіший фактор, без якого неможливий розвиток сучасного суспільства, електронної демократії, електронного уряду, політичної участі, удосконалення інструментів боротьби з корупцією, електронної охорони здоров'я, розумних міст. Але ніякі «розумні» технології не здатні принести користь, якщо люди не зможуть або не забажають користуватися ними. Таким чином виникає проблема готовності людей до цифровізації свого життя. За даними Міністерства цифрової трансформації України в 2019 р. 53% українців мали цифрову грамотність на рівні нижче середнього [49].

У контексті розгляду проблеми соціально-психологічної готовності українського суспільства до цифровізації, особливого значення набуває дослідження проблем соціалізації молоді в інформаційному суспільстві.

Нині інформаційний простір стає важливим чинником соціалізації молоді, виникає гостра необхідність дослідження впливу інформатизації на усі сфери життя людини. Тож, процес соціалізації молоді – найбільш мобільної соціальної групи, насичується різноманітністю інформації, великою кількістю інформаційних джерел, можливостей щодо її отримання, опрацювання і використання. У наш час спостерігаються процеси формування нового типу суспільства, особливістю якого є перетворення інформації і знання на основний

стратегічний ресурс. Саме тому таке суспільство називають інформаційним. Процеси інформатизації позначаються на всьому спектрі суспільних процесів, розвитку особи, стосуються як вирішення багатьох сучасних проблем, так і появи нових. Вони суттєво впливають на механізми соціалізації молодого покоління, змінюючи уявлення про роль і значення традиційних інститутів у соціалізаційному просторі суспільства, приводячи до появи нових каналів соціалізації, створюючи нові проблеми та ризики. Тому дослідження феномену соціалізації молоді в умовах інформаційного суспільства є наразі актуальним.

Актуальність проблем, пов'язаних з процесом соціалізації молоді в сучасних умовах розвитку суспільства, з високою динамікою зростання впливу інформаційних технологій закономірно викликала неподільний інтерес до них вчених. Визначення базисних понять, які характеризують інформаційне суспільство в цілому, дається переважно в руслі концепцій постіндустріалізму, розробці яких присвятили свої праці відомі зарубіжні дослідники Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Дж. Мартін, І. Масуда, Ф. Полак, Е. Тоффлер та ін.

Питання соціалізації молоді досліджували такі українські вчені, як В. І. Волович, М. П. Лукашевич, В. В. Москаленко, А. К. Ташченко та інші автори.

Сьогодні в науковій літературі переважає розуміння соціалізації як процесу, що поєднує визнання активної ролі соціальної системи з активними проявами індивідуальних засад. Індивід засвоює значну частину культурного надбання суспільства, значну кількість уявлень, колективних норм поведінки тією мірою, якою вони стають частиною його індивідуальності. Однак соціалізація є не лише пасивним відображенням дійсності, водночас вона включає механізми новаторства, творчості, ініціативності, забезпечуючи тим самим процес індивідуального і суспільного оновлення [50, с. 134].

Соціалізація відбувається протягом усього життя людини, однак на початкових етапах формування особистості її значення стає першорядним, тому що саме в дитинстві, підлітковому та молодому віці закладається основний потенціал особистості, який впливає на подальше її життя. Тому соціалізація

молоді – це процес становлення і розвитку даної групи аж до переходу її у групу дорослих, це поетапне включення молоді в соціум, яке здійснюється на основі діяльності і самодіяльності, у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії з іншими віковими групами [51, с. 57].

Виступаючи невід'ємною частиною суспільства, молодь відчуває всі суспільні та глобальні зміни, унаслідок чого отриманий і перетворений у процесі соціалізації соціальний досвід відтворюється нею на ціннісному та поведінковому рівнях. При цьому слід ураховувати, що свідомість, мислення та поведінка молодих людей, міжособові та групові відносини в інформаційному середовищі суттєво і швидко трансформуються. У результаті молодь реалізує свою суб'єктність, інтегрується в соціум, знаходячись у ситуації прискореної соціокультурної та інформаційної динаміки.

В останні десятиліття з'явилися принципово нові канали соціалізації, які суттєво впливають на процеси формування молоді, її адаптацію в суспільстві, яке радикально змінюється.

Одним із таких каналів є глобальний інформаційно-мережевий простір, який пронизує всі сфери соціального життя, торкається вказаних процесів як у нових, так і в традиційних інститутах соціалізації. Знижується роль офіційно-інституціональних каналів соціалізації, водночас зростає вплив безпосереднього оточення, ЗМІ, зразків масової культури.

Технічні засоби стають усе меншими за розмірами, а інформаційні функції – усе швидшими, якіснішими та доступнішими. Тому інформаційно-комунікативні технології є, безперечно, найбільш важливим фактором впливу на формування суспільства XXI століття. Саме вони значною мірою визначають стиль життя людей, їхню взаємодію один з одним, якість та ефективність освіти і роботи, можливість успішно й творчо вирішувати буденні завдання, ефективно розв'язувати економічні і соціальні проблеми [52, с. 83].

Молода людина, будучи основним користувачем новітніх інформаційних технологій, добре їх засвоює та найкраще сприймає нову інформацію, легко пристосовується до всіх технічних новинок.

Сучасне інформаційне поле впливає на молоде покоління як на найбільш мобільну соціальну групу, внутрішньо готову до сприйняття нових цінностей і норм, на основі яких вибудовуються різні стратегії поведінки, пов'язані як із розвитком особистості, так і з певними ризиками.

Сучасні молоді люди більше половини активного часу витрачають на використання засобів масової інформації і комунікації, особливо Інтернету, який стає не тільки джерелом різноманітної інформації, але дає можливість знайти роботу, поспілкуватися з друзями, познайомитися тощо. Інформаційне поле впливає на сприйняття оточуючого світу, оцінку подій та явищ, які відбуваються як у суспільному, так і в особистому житті. Молодь, порівняно зі старшими поколіннями, краще засвоює нові інформаційні технології і стає їх основним користувачем.

Інформатизація змінює базові духовно-культурні структури, поняття та уявлення дітей та молоді. Вони мають особливе уявлення про життя та людей, свій внутрішній світ, інакше організують свій час. Діти комп'ютеризованого покоління розвивають свої інтелектуальні здібності не просто швидше і різноманітніше, а і в іншому соціально-часовому вимірі.

Соціальні мережі стають віртуальними аналогами традиційних соціальних спільнот. На їх основі молодь починає по-новому вирішувати завдання самореалізації. Це пов'язано з можливостями соціальних мереж формувати комунікаційні поля, які діють постійно, забезпечити анонімність, яка дозволяє людині проявити більшу свободу висловлювань і вчинків, можливість програвання ролей та переживання емоцій, які не реалізовані в реальному житті. З'являється ілюзія постійного включення у взаємодію, відсутності психологічних бар'єрів.

Можливості побудови віртуального світу, а також саме віртуальне середовище, яке відрізняється своєю динамічністю, яскравістю, інформаційною насиченістю, свободою слів і дій, з легкістю захоплює і занурює представників молодого покоління в особливий, створений комп'ютерами світ. Як результат – часто виникає залежність молоді від глобального простору, зменшення соціальних контактів, що може призвести до дезадаптації, депресій, самогубств. Занурюючись в інтернет-системи, людина може поступово ізолюватися від безпосереднього, живого спілкування з іншими членами суспільства, тому актуальною стає проблема комп'ютерної самотності, інформаційно-технологічної самоізоляції індивіда.

Крім того, щодня молодь стикається з великим обсягом агресивної масової інформації і пропаганди, які часто мають негуманний характер. Ця негативна інформація часто зомбує особистість, формує конкретні негативні настрої, не розвиває позитивного мислення, у результаті чого руйнується несформована особистість.

У сучасному суспільстві молодь, споживаючи інформацію, формує та вкорінює особливу культуру, яка часто орієнтована на візуальні образи. У зв'язку з цим Е. Тоффлером було введено поняття «кліп-культура», тобто культура, заснована на «кліпах» інформації. Кліп-культура породжує відповідну свідомість, у якій немає місця рефлексії та уявленням [53].

Як будь-яке явище, «кліпова» свідомість має для молоді як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, з її допомогою всі образи сприймаються надзвичайно швидко, що дозволяє миттєво обробляти потоки інформації, якою переповнене сучасне суспільство. З другого боку, вона дозволяє бачити лише те, що знаходиться на поверхні, не проникаючи в глибину процесу чи явища. Людина не встигає переробляти новітню інформацію в цілому. Це призводить до того, що вона втрачає легкість асоціацій, жвавість уявлення, емоційну витонченість сприйняття та рухливість думки. Мислення збіднюється, стає менш здатним до творчості.

Сучасна реклама стає потенційним конфліктогеном у суспільстві, оскільки стиль життя, який рекламується, часто є недосяжним для більшості молоді. У цьому випадку реклама викликає дисонанс, відчуття невідповідності реального життя телевізійній картинці. Молоді люди бачать рекламу, героями якої є сучасні, зовнішньо привабливі, успішні люди, що без особливих зусиль вирішують виникаючі проблеми. Це формує у молодій людині потребу стати причетним до даного соціального середовища, мати подібний стиль життя. У результаті значно зростає значення орієнтації на індивідуальний успіх, при цьому часто зневажаючи суспільні обов'язки. Сучасна цивілізація в масових масштабах нівелює людину, прагне підігнати її під певний стандарт.

Одним із головних деструктивних факторів у механізмах соціалізації молоді виступає сьогодні посилення бездуховності в суспільстві, її глобалізація. Головними монополістами в поширенні суспільних цінностей, у тому числі морально-етичних, стали сучасні засоби масової інформації і комунікації, які часто пропагують сумнівні цінності. Аналіз багатьох негативних явищ, які виникають у молодіжному середовищі – наркоманії, пияцтва, проституції, злочинності і т. п. – свідчить про знецінення саме моральних орієнтирів, втрату етичних критеріїв суспільної поведінки, нерозвиненість естетичних смаків [54, с. 34].

Соціалізація молоді в умовах інформаційного суспільства має багато нових аспектів, зумовлених швидкою зміною та трансформаціями у соціальному середовищі. Розуміння людини та знання як найвищої цінності інформаційного суспільства, зумовлює активний розвиток соціальних якостей особистості, підвищення рівня духовності.

Отже, використання інформаційних технологій в процесі соціалізації молоді є важливим, але не визначальним чинником, оскільки ці технології забезпечують джерелом різноманітної інформації, дають можливість знайти роботу, поспілкуватися з друзями, познайомитися але вони не здатні самі по собі формувати особистість.

У процесі соціалізації молоді нерідко виникають протиріччя, викликані соціально-економічними та політичними змінами, що відбуваються в суспільстві. Особливо гостро протиріччя відчуються тоді, коли це стосується безпосередньо самої молоді, у першу чергу – протиріччя між об'єктивною необхідністю реформи системи освіти і виховання та можливостями держави забезпечити її ресурсами, коштами; між розбудовою соціальної, правової держави та соціальною і правовою незахищеністю молоді [55, с. 198].

Майбутній розвиток України повною мірою залежить від успіху тих, хто завтра відіграватиме провідну роль у суспільних процесах.

Як специфічна соціально-демографічна група суспільства молодь визначається не лише віковими межами, а й тим, яке місце вона посідає в соціальній структурі суспільства, а також особливостями соціального розвитку. Молоді притаманні основні та другорядні особливості. До основних належать: фізіологічні, психологічні, вікові й соціальні характеристики. Другорядні пов'язані з основними і виявляються залежно від суспільно-корисної діяльності, місця проживання, соціального статусу людини тощо [56, с. 90].

Незважаючи на те, що в сучасному суспільстві значно розширилися можливості для власного самовизначення й індивідуального розвитку, молодь як була, так і залишається найбільш вразливою, незахищеною частиною суспільства. Молодь необхідно розглядати як самостійну систему усередині загальної соціальної системи, визначаючи внутрішні і зовнішні взаємозв'язки елементів цих систем залежно від конкретних функцій. Оптимальна взаємодія всіх елементів соціальних систем суспільства в цілому неминуче служить цілям позитивного розвитку людства і прогресу.

Сучасне життя вимагає кардинальної зміни вікової самосвідомості суспільства як наслідки фантастичних змін в економіці і виробництві під впливом науково-технічної революції, зміни стилю і характеру у всіх сферах суспільного життя. Необхідне нове розуміння молоді як самоцінної стадії вікового, духовного і соціального розвитку.

Молодість - не службово-підготовча фаза вікового розвитку, як вважалося століттями, а головне джерело сьогodнішніх змін. Правильне розуміння суті молоді, грамотна молодіжна політика - це умова прориву суспільства в майбутнє. Де молодь і грамотна робота з нею - там успіх.

Таким чином, суспільство та держава повинні забезпечити випереджальну та інноваційну участь у державотворчих процесах, забезпечити духовні і культурні потреби молоді, рівні можливості для розкриття професійного, творчого, інтелектуального потенціалу молодого покоління, набуття молоддю соціального досвіду, конкурентоздатність на ринку праці, формування вміння жити в громадянському суспільстві, підтримку сімей, якісну освіту, формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, патріотизму, національної і громадської свідомості серед молоді, яка б могла забезпечити безперервність розвитку української держави, базуючись на державних і національних цінностях

Таким чином процесу цифровізації в Україні перешкоджають такі причини, як:

- низька комп'ютерна грамотність населення;
- небажання чи невміння користуватися новими інформаційними та комунікаційними технологіями, що вимагають від споживача нових якостей: високого рівня абстрактного мислення, швидкості реакції, готовності до постійного підвищення освіти;
- відсутність мотивації у людей брати активну участь в управлінні та пропонувати власні проекти, що пояснюється недовірою населення до інновацій, пропонованим владою та невірою у значення власної ролі у прийнятті рішень;
- низькі темпи реорганізації адміністративного апарату;
- нерозвиненість ринкових відносин у багатьох секторах економіки, низька купівельна спроможність населення; цифрова нерівність, недоступність

послуг швидкого Інтернету для переважної більшості населення і, як наслідок, вкрай мала кількість користувачів Інтернету;

- консерватизм та бюрократизм чиновників.

Інформаційно-комунікативні технології можуть бути потужним двигуном змін. Але щоб надавати будь-який вплив, ці технології потребують людей, які погодяться скористатися їхніми можливостями. Те, якою буде держава в майбутньому, багато в чому залежить від тих, хто застосовує нові технології та керує ними.

Інформаційний простір – це нова форма суспільних відносин, але водночас це продукт новітніх технологій.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується тим, що нові інформаційні технології змінюють якість та структуру пропозицій на політичному ринку, сприяють небувалому підвищенню щільності інтерактивної взаємодії елітарних та неелітарних верств. Насиченість інфотрафіку спонукає останніх створювати неформальні плебісцитарні механізми, вбудовуючи в політичний дизайн мережеві відносини, які поступово починають виступати чи не основним інструментом ідентифікації громадян і організації.

Цілком очевидно, що зазначені зрушення багато в чому стимульовані процесом «розширення знань» і перетворення їх на необхідний ресурс еволюції політичних практик і поля культури, що поглиблюється в міру вдосконалення інформаційних технологій і комунікацій.

3 ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОВНО-ОСВІТНІХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Сучасний студент, а згодом, і молодий фахівець, має гідно репрезентувати себе та навчальний заклад, випускником якого він стане, на теренах своєї майбутньої професії. Таким чином, завданням науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів України є виховання свідомої україномовної особистості, що вільно володіє рідною мовою, має глибокі знання професійної лексики, вміє спілкуватися у різноманітних ситуаціях у ролі адресата й адресанта повідомлення, орієнтується в українському комунікативному етикеті, володіє професійною й загальною науковою термінологією.

Величезна роль у цьому відводиться заняттям з гуманітарних дисциплін, зокрема, дисципліні «Українська мова за професійним спрямуванням».

Специфікою навчання в технічних ЗВО є обмежена кількість годин на вивчення дисциплін гуманітарного циклу, зокрема української мови, що ускладнює й гальмує процес становлення україномовної особистості таких студентів через відсутність основної передумови – занурення в україномовне комунікативне оточення після відриву від школи, а почасти й від рідномовної реальності. У ЗВО, що надають освіту за технічними спеціальностями, студенти частіше занурені в англійське оточення, особливо студенти спеціальності «Комп'ютерні науки», основні терміни яких англійські за походженням.

З огляду на це, перед викладачем української мови ЗВО технічного спрямування постає завдання непомітного примусового оточення студентів україномовною атмосферою, прагнення до усвідомлення студентами потреби у вивченні української мови для повсякденного, зокрема, професійного життя.

Найголовніша умова для формування й подальшого розвитку мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій україномовного студента, а згодом,

і фахівця окремої галузі, - це розуміння прикладної сторони вивчення української мови, зокрема, ділової української мови, або української мови професійного спрямування.

На сучасному етапі розвитку України відбувається реформування змісту навчання, виховання на всіх освітніх ланках. Одним із найважливіших завдань концепції педагогічної освіти виступають кардинальні зміни щодо професійної, наукової, предметної підготовки іноземних студентів. У зв'язку з цим методика навчання української мови як іноземної потребує пошуку і реалізації нових форм, методів і прийомів навчання. Кожного року збільшується кількість молодих людей із різних країн світу, які бажають навчатися в Україні. Це майбутні студенти, що приїждять як із колишніх країн СНД, так і з країн Європи, Східної Азії.

Від рівня володіння українською мовою залежить якість отримання вищої освіти. Володіння українською мовою іноземними студентами впливає на спілкування, розуміння, сприйняття і використання будь-якої інформації.

3.1 Проблемні питання під час вивчення й викладання української мови

3.1.1 Суржик як актуальна проблема культури спілкування студентів

У сучасному суспільстві існує чимало проблем, проте чи не найбільшою нам видається проблема чистоти мовлення через сьогочасну мультинаціональність наших міст, країн і світу в цілому.

Зазвичай мовою спілкування є одна з мов, які людина вивчала у школі, мова, якою володіє від народження, проте цих знань не завжди достатньо для

спілкування з людьми інших національностей. Прагнучи порозумітись за будь-яку ціну, люди використовують усі наявні в їх арсеналі засоби вербального спілкування, змішуючи слова усіх знаних ними мов, аби досягти мети розмови.

Суржикова мова розхитує норми літературної мови, зводить нанівець поняття «культура мовлення». У загальному розумінні культура мовлення – це володіння нормами літературної мови, вміння користуватися її виражальними засобами в різних умовах спілкування відповідно до мети і змісту висловлювання. Це також смислова точність, багатство і різноманіття лексики, логічна послідовність, чіткість, виразність мовлення тощо.

Культура писемного й усного мовлення всіх, хто користується українською мовою як засобом спілкування, полягає в тому, щоб досконало знати мовні норми й послідовно дотримуватися їх.

Звичайним середовищем існування суржиків є двомовні сім'ї, багатонаціональні колективи, транспорт, магазин, лікарня, навчальні заклади.

Найсприятливіші умови для побутування суржиків створює, звичайно ж, сімейна комунікація. Проте велику частину свого життя сучасна молодь проводить у навчальних закладах, де також стикається із проблемою вимушеної двомовності, не володіючи достеменно ані російською, ані українською літературною мовою. Особливо яскраво це простежується в мовленні студентів–вихідців із сільських місцевостей. Потрапивши до нового й незвичного для них міського середовища, сільські діти прагнуть нічим не виділятися серед міських однолітків, починають наслідувати їх в одязі, поведінці і, звичайно, намагаються спілкуватися «міською мовою» [57].

Безперечно, якщо людина вживає слова й словосполучення іншої мови, не руйнуючи її граматичної основи, не спотворюючи фонетичних особливостей, використовуючи її невичерпні лексичні й фразеологічні багатства, то такий процес природний і не викликає заперечень. Однак бездумно змішуючи слова української і російської мов, відмінюючи українські слова за зразком російських і навпаки, творячи фрази всупереч

моделям рідної мови, її носій стає носієм забрудненої мови, фактично, напівмови.

Працюючи над проблемою суржику, ми порушили питання, як до неї ставляться студенти нашого навчального закладу.

Протягом тижня в одній із соціальних мереж тривало опитування, темою якого було питання «Якою мовою ти розмовляєш?».

Було запропоновано три варіанти відповіді: українською мовою; російською мовою; суржиком.

До опитування долучилась 71 особа. З них вибрали: українську - 6 осіб , що становить 8% опитаних; російську - 23 особи, що становить 32% опитаних; суржик - 42 особи, що становить 59% опитаних [58, с.73].

Результати опитування свідчать, що більше половини опитаних користуються в побуті суржиком. Це може призвести до занепаду української мови, зникнення її не лише з уст студентів нашого навчального закладу, а й узагалі з активної лексики студентів. Наслідком цього процесу може стати мовна безграмотність студентів, незнання державної мови, байдужість як до минулого, так і до сьогодення України.

Кожному студенту треба боротися з двомовною хворобою, тому що це погіршує враження про нього як про спеціаліста, та про його кваліфікацію.

Випускник вищого навчального закладу має бути не лише кваліфікованим спеціалістом, а й освіченим громадянином власної держави, який має нести персональну відповідальність за чистоту мови. Боротьба за чистоту мовлення передбачає насамперед формування в студентів наукового уявлення про суржик, створення системи «антисуржикових» практичних завдань: переклади (з російської мови на українську і навпаки), аналіз публічних виступів людей різних професій. Названі завдання сприяють більш відповідальному ставленню студентів до власного мовлення. Розвитку мовного самоконтролю студентів сприяє також регулярний аналіз помилок, спричинених російсько-українською інтерференцією, в усному та писемному

мовленні студентів. Нами регулярно проводиться робота такого характеру під час перекладу текстів професійного спрямування та їх усного захисту. Крім того, практикується робота з виправлення текстів, зокрема, текстів найпоширеніших документів, насичених русизмами; виконання вправ на правильне вживання прийменників, а також опрацювання проблемних випадків дієслівного керування в українській та російській мовах.

Створення лінгвістами-викладачами навчальних посібників має допомогти учням, студентам і всім небайдужим оволодіти нормами української літературної мови, підвищити рівень мовленнєвої культури. Серед таких книжок і сьогодні заслуговує на увагу посібник за редакцією О.А. Сербенської «Антисуржик», підручник О.Д. Пономарева «Культура слова: мовностилістичні поради», який уже неодноразово перевидавався.

Роздумуючи над проблемою чистоти мовлення, дослідниця Б.В. Матіяш припускає, що позбавитися від напівмовності можуть не всі. Найлегше повернутися до одномовності людям-інтелектуалам, гуманітаріям, які володіють українською літературною мовою, а тому їм простіше очистити власне мовлення. Важче почати знову спілкуватися чистою мовою сільським людям, що давно мешкають у місті, і робота яких пов'язана з повсякденним спілкуванням чужою для них мовою міста. Вони не завжди можуть розрізнити літературну мову та суржик, а тому напівмовність стає звичною для них і позбавитися її практично неможливо.

Студентів варто навчати не тільки літературної, а й розмовної мови.

Саме колектив навчального закладу, а особливо кафедр української мови має бути головним помічником студентів у сфері оволодіння нормативною літературною мовою, протистояти вживанню студентами жаргонізмів, просторічної лексики. Українська мова має звучати не лише на заняттях, а і в позанавчальний час, під час оформлення постерів, стіннівок, проведення культурних заходів на кшталт написання загальноуніверситетських диктантів,

різноманітних творчих вечорів, флешмобів і конкурсів, мета яких – піднесення престижу української мови.

Самим педагогічним працівникам слід згадати про свою роль взірця для наслідування студентами й стежити за власним мовленням, ретельно готуватися до занять, грамотно оформлювати всі види записів на дошці, в навчальних презентаціях, у залікових книжках, у робочих навчальних програмах, не припускати помилок у розмові зі студентами.

На нашу думку, лише за умови такого прискіпливого аналізу власного мовлення, можна вказувати на помилки у мовленні студентів, стати авторитетом для них, повернути їх на шлях вивчення української мови, прищепивши любов до неї. А тим самим ми всі можемо зробити внесок в утвердження української мови як державної, підштовхнути молодь до оволодіння нею на належному рівні, виробивши потребу висловлюватися українською мовою.

3.1.2 Місце й функції жаргонної лексики в мовленні студентів

Усі ми під час спілкування, часто того не усвідомлюючи, використовуємо слова, що належать до жаргону. У наше інформаційне століття ми можемо почути його всюди: в Інтернеті, просто на вулиці і навіть у ЗМІ. Тому серед лінгвістів постало питання щодо впливу цього явища на національну мову.

Жаргон – це слова, вживання яких обмежене соціальними чинниками: належністю мовців до одного соціального середовища, професії, одного віку, їх спільним дозвіллям, спільністю інтересів. Жаргонні слова використовуються на позначення не дуже великої кількості предметів і явищ у певний проміжок часу існування суспільства, проте допомагають висловитися більш емоційно, мовленнєво експресивно [59, с.75].

Жаргон традиційно поділяють на: професійний жаргон; кримінальний жаргон або арго; жаргон певної сфери діяльності; жаргон соціальної групи; віковий жаргон.

І молодіжний жаргон, будучи спрямованим на людину, її буття та її стосунки з іншими людьми, сформувався під впливом кожного з названих видів жаргону.

Розвиток комп'ютерних технологій, Інтернет, їх можливості привертають увагу молодих людей, через що з'явилася велика кількість нових жаргонізмів.

Запозичення з іноземних мов також значно розширило кількість молодіжних жаргонізмів. Особливий вплив має англійська.

Досить велику кількість жаргонізмів породжують інтереси молоді, такі як, спорт, наука, мистецтво, музика, комп'ютерні ігри тощо. Але ці жаргонізми є часто вживаними лише в колах, що поділяють відповідні захоплення.

Часто молоді люди, прагнучи бути авторитетними, використовують кримінальний жаргон. Так, його можна почути від хлопців, що намагаються бути лідерами в компанії.

Особливе місце в молодіжному жаргоні посідає студентський жаргон.

З метою виявлення ставлення студентів Одеського державного екологічного університету до жаргонних слів, частотності їх використання й розуміння самого поняття жаргону протягом тижня в соціальній мережі Фейсбук тривало опитування, темою якого було питання «Молодіжний жаргон – еволюція мови чи національна катастрофа?».

Результати його є такими: перше запитання – яка частина студентів використовує жаргон? Відповідь - 100%.

Друге запитання – знання визначення. 37% опитуваних вважає жаргон словесним брудом, 33,3% – просторіччям, і 29,6 % – словами певної групи людей.

Третє запитання – вплив жаргону на мову. «Жаргон псує мову чи сприяє її розвитку?» 53,6% опитуваних вважає, що сприяє її розвитку.

А далі про те, які види жаргону є більш популярними серед студентів. Так, жаргонними словами, іншомовного походження користуються 48,1% опитуваних; жаргонізмами, що стосуються захоплень – 40,7%, Інтернет-жаргоном – 29,6%. Словами, що належать до кримінального жаргону, користуються 57,7% студентів.

І, очікувано, студентським жаргоном користуються найчастіше – 92.6%.

Соціологічне опитування, проведене серед студентів нашого закладу, підтвердило, що жаргон – поширене явище серед молоді. А причини його вживання такі: жаргон робить мову більш короткою, емоційно виразною; жаргон є розпізнавальним знаком того, до якого соціального середовища належить ця людина; це модна данина часу; бажання бути сучасним; прагнення відгородитися від загалу; намагання створити свій маленький «світок»; обмежений словниковий запас [60, с.65].

На сучасному етапі питання культури мовлення особливо гостро постає перед молоддю, зокрема – студентською. Студентський жаргон не є окремою системою, а вплітає в себе загальномолодіжний жаргон, що характеризує мову певного покоління. Усі опитані студенти зазначили, що вважають жаргонізацію мови невід’ємною частиною спілкування серед однолітків. Такі слова дозволяють їм самостверджуватися, підтримувати добрі стосунки з одногрупниками, легко обмінюватися інформацією.

Жаргон, маючи яскраве емоційне забарвлення, чудово підходить для висловлення думок. Жаргон служить для спрощення спілкування, завдяки йому нам легше сприймати інформацію. Його найкраща риса – це урізноманітнення мови. Жаргон вирізняє людей, створюючи їх особливу субкультуру. Ці ж субкультури, у свою чергу, створюють власне мистецтво, філософію та погляди. І все це різноманіття по-своєму сприяє розвитку загальнолюдської культури.

Жаргон можна вважати стилем мови. І, можливо, як стиль, він має право побутовати в розмовному мовленні окремих угруповань. Та сьогодні

ЗМІ й Інтернет пересипані жаргонічними новотворами, цей стиль охоплює все більший простір у мовному спілкуванні: ним послуговуються актори, депутати, навіть президенти.

На сучасному етапі питання культури мовлення особливо гостро постає перед студентською молоддю. Студентський жаргон не є окремою системою, а переплітається із загальномолодіжним жаргоном, що характеризує мову певного покоління. Усі опитані студенти зазначили, що вважають жаргонізацію мови невід'ємною частиною спілкування серед однолітків. Такі слова дозволяють їм самостверджуватися, підтримувати добрі стосунки з одногрупниками, легко обмінюватися інформацією.

Отже, жаргон був, є і буде в студентській лексиці. Добре це чи погано? Питання, мабуть, неправомірне. Жаргон – це реальність нашого суспільства. Його не можна ні заборонити, ні скасувати.

Він змінюється з часом: одні слова вмирають, інші з'являються. І сучасного студента зовсім без жаргону уявити неможливо (бо головні його переваги – виразність і стислість), а без певного слова мова стає обмеженою й непереконливою. І все ж, звичайно, погано, якщо жаргон повністю замінює людині нормальну мову.

Зрозуміло, всі ми бажаємо, щоб наша молодь спілкувалася унормованою літературною мовою, або хоча б максимально наближеною до неї. Тому не можна допустити, аби сленг претендував у майбутньому на мову масового спілкування. Бо мова – це єдність народу. А сленг – це розкол навіть одного народу на окремі складові.

Отже, щоб не образити нікого, не принизити власної гідності, наше спілкування постійно передбачає необхідність відповідного вибору форми висловлювання, а культура мовлення зобов'язує кожного бути уважним до слова.

3.2 Засоби вдосконалення професійної мовної компетенції студентів на заняттях з української мови за професійним спрямуванням

3.2.1 Професіоналізми у мовленні майбутніх фахівців туристичної галузі

Навчання майбутніх фахівців туристичної галузі в Одеському екологічному університеті передбачає обов'язкове володіння мовою професії, що реалізується, зокрема, на заняттях з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».

Студенти спеціальності «Туризм», перш за все, мають з'ясувати роль і місце своєї професійної лексики, професіоналізмів, професійного жаргону в системі сучасної української мови. Це питання є досить складним і невизначеним через відсутність єдиного погляду на проблему.

Отже, спробуємо узагальнити. Професіоналізм – це слово або вислів, що властивий мовленню певної професійної групи; мовна одиниця на позначення особи, предмета, процесу певної професії. Дослідниця О. Павлова виокремлює такі основні прикмети професіоналізмів: належність до ненормативної спеціальної лексики; існування переважно у сфері функціонування й відсутність фіксації у словниках); вживання насамперед в усному, розмовному мовленні; виникнення в умовах професійного спілкування з метою дублювання офіційних термінів у професійному спілкуванні; виразність, образність, експресія; 7) перебування на периферії відповідної терміносистеми [61, с.51].

У фаховій лексиці працівників галузі туризму професіоналізми посідають своє особливе місце, даючи змогу фахівцеві точніше й лаконічніше висловлювати думки.

Розглянемо деякі приклади професійних слів туристичних агентів, «підслуханих» і занотованих студентами 1-2 курсів спеціальності «Туризм» нашого навчального закладу.

Так, вираз «чорний туризм» (або ж «темний туризм») позначає різновид туризму, що передбачає відвідування кладовищ і поховань, поїздки в місця катастроф (екологічних або техногенних), стихійних лих і масової загибелі людей, зокрема, до Прип'яті або до Чорнобиля. Цю назву перше було вжито 1996 року в «International Journal of Heritage Studies», а пізніше, після публікації 2000 року книги «Темний туризм» (“Dark Tourism”), М. Фоулі та Д. Леннона, термін став доступним широкому загалу.

Вирази на кшталт «гаряча путівка» (путівка, термін реалізації якої закінчується найближчим часом), «мертвий сезон» (період часу, коли попит на туристичні послуги майже відсутній, коли туристичне життя нібито завмирає), «закрити групу» (набрати достатню кількість туристів) є практично широко відомими професіоналізмами.

Якщо ж брати до уваги ступінь «зниженості» лексики, то великий шар словникового запасу сучасних туроператорів і їх працівників слід віднести до професійного жаргону.

Наприклад, «зелений» («чайник») – турист-новачок; «шіп» – (від англійського sheep (букв. вівця) – провідник без досвіду роботи; «халява» – система all inclusive; «дутик» – Duty Free – система безмитної торгівлі в аеропортах, «пацієнт» – неадекватний турист, який сам не знає, чого бажає, «турики» (потенційні туристи); «ходаки» – особи, які ходять по різних турагенціях і шукають найдешевшу ціну туру та багато інших.

Навіть із наведених прикладів зрозуміло, що поповнення шару лексики туристичної галузі відбувається різними шляхами – це й переосмислення значення наявного в українській мові слова «трикутник» (вид маршруту); й асоціації з кольором – уже згадуваний «чорний туризм»; усічення або деформація слів усупереч загальномовним моделям: «турик» (турист), «Еміки»

(Емірати), «апарти» (апартаменти); слово- або основоскладання: «інфолист» (інформаційний лист); і, мабуть, найбільшою мірою, адаптація запозичень з англійської мови: буквальна вимова написаного англійською (українська транслітерація): «валкін», «шіп», менеджер (менеджер), «сінгли», «дабли» – одномісні, двомісні типи готельних номерів (від англ. SNGL, single room; DBL, double room) тощо [62, с.137].

На думку дослідниці Л.В. Півнювої, професійний жаргон є ніби заміником терміна у повсякденному спілкуванні, має знижене експресивне забарвлення (аж до грубого емоційного), вживається лише в усному мовленні людей певної професії і не фіксується галузевими словниками [7].

Яка ж роль професіоналізмів і жаргону в галузі туризму?

По-перше, ці слова є досить вдалими емоційно-експресивними заміниками термінів галузі.

По-друге, професійна лексика дозволяє людям одного фаху почуватися серед колег «як риба у воді», тобто додає компетенції.

По-третє, у сучасному надшвидкому світі спритне оперування влучними й експресивними професійними словами дозволить фахівцеві зекономити час і недвозначно схарактеризувати предмет або особу [63, с.12].

Отже, фахова мова туризму є підсистемою, функціональним різновидом літературної мови, що обслуговує сферу професійного спілкування, є засобом фіксації, збереження, переробки, передачі і сприйняття спеціальної (туристичної) інформації, реалізуючись в усній і писемній формах, зокрема, текстові повідомлення, електронні листи (не офіційні).

Професійна лексика, попри її подекуди невизначене місце в структурі мови, є постійним джерелом її поповнення, збагачення, а отже, й розвитку.

3.2.2 Ситуативні справи як ефективний засіб формування діалогічного мовлення

Одна з найважливіших життєво необхідних сторін існування людини у суспільстві є спілкування.

Формування мовленнєвої компетенції у студентів особливо актуальне для ефективної професійної діяльності, також є засобом формування соціально успішної особистості, яка володіє морально-емоційною культурою і здатна до мовленнєвої взаємодії. Для того, щоб студенти могли досягти досконалості у спілкуванні треба пройти кілька етапів: мовна грамотність, вміння використовувати мовні знання у мовленнєвій діяльності, вміння творити себе засобами мови і виражати як особистість у мовленнєвій діяльності. Усі етапи формування мовленнєвої компетентності мають бути в цілісній єдності й досягатися студентами за допомогою педагогічної майстерності викладача [64, 215].

Робота з формування професійної мовленнєвої компетенції студентів, як майбутніх фахівців, передбачає розвиток умінь і навичок правильного і комунікативно доцільного мовлення. З цією метою програмою дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» передбачено формування у студентів оптимальної мовної поведінки у фаховій сфері, підвищення рівня мовної грамотності, уміння висловлювати свої думки в усній і письмовій формах, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні.

Таким чином, перед викладачем мови стоїть завдання - створити умови, які б спонукали студента до розвитку комунікативних навичок як необхідного засобу забезпечення ефективності професійного спілкування. В переважній більшості ситуацій викладання представляється як взаємодія суб'єктів навчання в діалогічній формі [65]. У ході формування у студентів вміння діалогічного мовлення великого значення набуває метод моделювання мовленнєвого

висловлювання, який реалізується в різних видах ситуативних завданнях, оснований на змісті та мовного оформлення висловлювань в залежності від мовленнєвої ситуації. Ситуативні завдання належать до мовленнєвих завдань, виконання яких залежить від характеру умовної мовленнєвої ситуації.

Ситуативне завдання передбачає розподіл студентів за ролями та розігрування ситуацій спілкування відповідно до теми рольової гри та ролей студентів. Характерною рисою цих завдань є наявність імітаційної моделі навчальної діяльності, яка відображає професійний контекст і формує професійний досвід, дисциплінує мислення і формують уміння правильно добирати мовні варіанти висловлювання відповідно до конкретного діалогічного спілкування. До основних форм ситуативних завдань, які застосовує викладач у процесі навчання на заняттях з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» належать: круглий стіл, інтерв'ю, презентація, ділова бесіда. Під час проведення таких завдань студенти мають можливість набути навички діалогічного мовлення, які є характерними для діалогу-обміну думками, враженнями, діалогу-дискусії [66]. Особливістю ситуативного завдання є те, що її учасники отримують покроковий алгоритм комунікативних дій, опис ролі включає рольові цілі, які передбачають вживання комунікантом відповідних реплік ділового діалогічного мовлення в ситуаційно-рольовій грі. Використання таких завдань у процесі навчання активізується мовна діяльність студентів, сприяє усвідомленню студентами необхідності володіння діалогічної компетентністю у діловому спілкуванні, виховує почуття впевненості у собі.

Виконуючи ситуативні справи, аналізуючи мовну ситуацію, студенти можуть самостійно оволодіти новими знаннями та навичками мовленнєвої діяльності та комунікативних умінь. Оскільки вони є найбільш точною моделлю спілкування, тому що саме тут поєднується мовленнєва та немовленнєва поведінка комунікантів. За допомогою ситуаційно-рольової гри мовець навчається щось запитати, сказати, переконати та інше [66]. Ситуативні

вправи пропонують підсилення особистої приналежності до всього, що відбувається на заняттях; вони сприяють формуванню навчальної співпраці та партнерства, а також навичок взаємодії із врахуванням реакції та допомоги один одному.

Таким чином, можна зазначити, що застосування викладачем ситуативних вправ з розвитку діалогічного мовлення: показують шляхи практичного застосування теоретичних знань; сприяють підготовці майбутнього фахівця до професійного спілкування, адже ми маємо можливість штучно створити відповідну ситуацію і забезпечити студентам можливість відчувати користь умінь і навичок за межами навчального закладу.

3.2.3 Проблеми вивчення фахової термінології на заняттях із дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»

Оволодіння науковою термінологією – важлива складова мовної професійної компетенції майбутнього фахівця.

Науково-технічний прогрес, перебудова соціально-економічної й політичної системи в країні привносять до нашої мови нові поняття, терміни. На наших очах народжуються нові професії, формується їх термінологія, збагачується словниковий склад новою науково-технічною лексикою. Тобто мова є не тільки інструментом здобуття знань, вона безпосередньо пов'язана з виробництвом, із його галузями і процесами, вона є засобом професійного спілкування.

Знання мови професії передбачає вільне володіння лексикою свого фаху, вміння логічно нею користуватися як в усному, так і в писемному мовленні.

Оскільки мова є засобом пізнання та діяльності, то правильного професійного спілкування людина навчається все своє життя. Знання мови

свого фаху підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватися в складних професійних ситуаціях та в контактах із представниками спільної діяльності.

Кожна професійна галузь має свою термінологію. Як відомо, *терміни* – це слова і словосполучення, що означають чітко окреслене спеціальне поняття певної професійної сфери [67, с.113]. Вони мають точне, конкретне значення, позбавлені суб'єктивно-оцінних відтінків. Терміни виконують функцію обміну досвідом, комунікативних зв'язків у спільній професійній діяльності.

Один із розділів навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» називається «Термінологічна система української мови». Він є дуже важливим для студентів технічного спрямування, оскільки для успішної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки та виробництва фахівцеві необхідно правильно розуміти й грамотно застосовувати відповідну спеціальну термінологію.

На сьогодні близько 90 відсотків нової лексики становить термінологія таких галузей науки, як комп'ютерна техніка, біохімія, кібернетика, мікробіологія, хімія тощо. Поняття, які з'являються в науці, вимагають появи нових термінів, які необхідно вживати доцільно та правильно. Наукова термінологія передбачає серйозне, професійне ставлення до її використання.

Мова професійного спілкування вимагає однозначності тлумачення основних понять, зафіксованих у термінах. Для будь-якої сфери діяльності це дуже важливо, оскільки неточне вживання того чи іншого слова може мати небажані наслідки.

З метою вдосконалення мовно-професійних знань гідрометеорологічного напрямку на кафедрі українознавства та соціальних наук Одеського державного екологічного університету велика увага приділяється методичному забезпеченню кожної професійної спеціалізації. З цією метою укладаються термінологічні словники вузького професійного профілю.

Оскільки забезпечення навчальною літературою, підручниками і посібниками українською мовою таких спеціальних галузей як «метеорологія», «військова метеорологія», «агрометеорологія», «гідрологія суші», «океанологія», «гідроекологія» ще недостатнє, на кафедрі українознавства укладені методичні вказівки щодо перекладу навчально-професійних текстів із цих спеціальностей.

Робота над перекладом на практичних заняттях із «Української мови за професійним спрямуванням» надає можливості в комплексі вирішувати такі завдання: розширення та систематизацію мовних знань у професійній галузі; вироблення умінь і навичок перекладу навчально-наукового тексту; вдосконалення навичок і вмінь у різноманітних видах мовленнєвої діяльності; оволодіння термінологією свого фаху.

Для вирішення цих проблем у завданнях широко використовується термінологічна лексика відповідної спеціальності, даються тренувальні вправи з відповідями для самоперевірки.

Робота над перекладом текстів навчально-наукового підстилю з російської на українську мову надає можливість оволодіти мовою своєї спеціальності, ознайомитись із термінологічною лексикою, сферою її використання.

Професійне мовлення не обмежується використанням фахової термінології, адже кожна галузь виробництва має вузькоспеціальні слова або звороти, так звані професіоналізми. Значна частина професіоналізмів із часом стає термінами, тобто вони є одним із найважливіших джерел творення галузевої термінології.

Сучасні екологічні терміни – об'єкт, що привертає увагу й інтерес кожного, хто щоденно отримує значну кількість інформації екологічного змісту, часто з використанням запозичених понять, а також фахівців, професійно пов'язаних із цією термінолексикою. Незважаючи на ряд праць про

екологічну термінологію, все ще існує чимало проблем, які потребують детального і всебічного висвітлення.

Для запобігання виникненню непорозумінь у сфері екологічних відносин, фахівці мають володіти базовими екологічними поняттями й термінами.

Своєрідність ситуації з українською екологічною термінологією полягає у поєднанні щонайменше двох актуальних аспектів її розвитку. По-перше, це нагальна потреба в упорядкуванні, стандартизації та кодифікації екологічної термінології, оскільки поступ екології як окремої біологічної науки спостерігається у багатьох сферах суспільної діяльності. По-друге, із розвитком екології її зв'язок із різними галузями науки й техніки трансформувався у міждисциплінарні напрямки і структура екологічної науки стала відбивати окремі галузеві підрозділи: екологічну економіку, екологічну етику, екологічне право, екологічну культуру тощо. Виникає необхідність у вживанні специфічних термінів на позначення відповідних екологічних понять. В умовах розвитку різних галузей екології відбувається накопичення необхідного лексичного матеріалу, що впорядковується мовою з урахуванням тенденцій її розвитку та процесів, які регулюють творення відповідних терміносистем [68, с.57].

В Одеському державному екологічному університеті студенти вивчають не тільки екологічні та метеорологічні терміни, а й технічні, економічні, терміни з інформатики.

Основним джерелом вивчення термінів для студентів залишаються словники.

Робота з методичними вказівками та словниками забезпечує практичне опрацювання тем «Науковий стиль та його засоби в професійному спілкуванні», «Проблеми перекладу і редагування наукових текстів», «Наукова термінологія в текстах за професійним спрямуванням» та інших. Студенти навчаються правильно перекладати тексти з науковою термінологією, грамотно

писати і тлумачити наукові терміни свого фаху, доцільно користуватися ними в професійному спілкуванні як в усній, так і в писемній формі.

Отже, оволодіння науковою термінологією є невід'ємною складовою мовної професійної компетентності майбутніх фахівців вищої кваліфікації. Таку складну роботу студенти під керівництвом викладача здійснюють на кожному занятті за темами програми.

3.3 Формування свідомої україномовної особистості засобами мови

3.3.1 Формування україномовної особистості студента технічного ЗВО

Поняття *мовної особистості*, її особливості, проблеми становлення активно досліджуються у лінгвістиці, психолінгвістиці та лінгводидактиці.

Уперше термін «мовна особистість» було вжито у 30-х роках ХХ століття мовознавцем В.В. Виноградовим.

На нашу думку, значний внесок у вивчення мовної особистості зроблено сучасним українським ученим Ф.С. Бацевичем, який під мовною особистістю розуміє «сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення нею мовних творів (текстів), що розрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною й точністю відображення дійсності, визначеної мовною спрямованістю» [69, с.43].

Мовна особистість – носій мови, який має досить чіткі, оформлені в систему знання мови, використовувану ним у процесі мовленнєвої діяльності, стежить за чистотою даної мови й намагається повсюдно нею спілкуватися.

Велика кількість учених досліджує мовну особистість, перш за все, на рівні прагматики, як сукупність здібностей і характеристик людини, що

реалізуються у її мовленні. Саме тому серед стандартного набору компетентностей мовної особистості (предметна, культурна, мовна, комунікативна) саме спілкувальна компетентність має бути мірилом розвиненості індивіда.

Мовними особистостями не народжуються, їх формування й розвиток відбувається під час виховання в родині та в дитячих закладах дошкільної освіти, у процесі шкільного навчання і, насамперед, у різних ситуаціях спілкування, оскільки саме в комунікації реалізуються психічні, моральні, соціальні складники структури самодостатньої мовної особистості.

На формування мовної особистості впливають суб'єктивні й об'єктивні фактори.

До об'єктивних чинників дослідники Дроздова І. та Чернявський К. відносять: стан самої мови, її унормованість і подальшу кодифікацію, рівень розвитку і досконалість її підсистем, стилістичну диференціацію, тобто, придатність мови як мовної картини особи і світу для забезпечення всіх мовних потреб громадянина; сприятливу для життя і розвитку мови суспільно-політичну ситуацію; традиції суспільного використання мови; повноцінне функціонування мови в усіх сферах життя: державницькій, політичній, правовій, економічній, науковій, освітній, культурно-мистецькій, творчій, виробничій, побутовій тощо [70, с.89].

До суб'єктивних чинників, що впливають на формування мовної особистості, на думку названих дослідників, належать:

- здатність мовця здобувати мовну освіту й досконало володіти мовою;
- внутрішню готовність мовця здобувати мовну освіту і мовне виховання та досконало оволодівати мовою;
- моральну потребу мовотворчо вдосконалювати і виражати свою особистість;
- розуміння мовних обов'язків громадянина і виконання їх;
- активне ставлення до мови, належний рівень мовної культури [71, с.32].

У процесі свого формування й подальшого оволодіння мовою, особистість, розвиваючись, стає різноплановою, із власними мовними оцінками й почуттями, усвідомленням себе як частини певної нації.

Спектр почуттів щодо мови варіює від цікавості чи байдужості, поваги чи зневаги до мовної повноцінності, задоволення від досконалого володіння мовою, відчуття єдності із рідним народом, почуття відповідальності за долю рідної мови, мовного патріотизму [72, с.47]. Останній напряму пов'язаний із патріотичним вихованням, морально-етичними цінностями кожного окремо взятого члена суспільства, оточенням людини, сприйняттям мови й відповідальним ставленням до неї. Мовні оцінки формуються на підставі набутого мовленнєвого досвіду. Мовлення можна оцінювати як нормативне або ненормативне, мовну поведінку – як правильну або неправильну, різні події – як корисні або шкідливі для мови. Мотиваційно-поведінковий складник (настанови) мовної свідомості передбачає діяльне ставлення до мови, готовність діяти відповідно до прийнятих орієнтацій та імперативів.

Задля вивчення чогось нового, зокрема й мови, людина повинна мати внутрішню мотивацію, прагнути до створення власної системи знань, їх поглиблення й розширення, мати усвідомлене бажання покращити їх, розуміння необхідності говорити правильно і дізнаватися щось нове у рідній мові. Це ж стосується й мовної особистості студента.

Специфікою навчання в технічних ЗВО є обмежена кількість годин на вивчення дисциплін гуманітарного циклу, зокрема української мови, що ускладнює й гальмує процес становлення україномовної особистості таких студентів через відсутність основної передумови – занурення в україномовне комунікативне оточення після відриву від школи, а почасти й від рідномовної реальності. У ЗВО, що надають освіту за технічними спеціальностями, студенти частіше занурені в англійське оточення, особливо студенти спеціальності «Комп'ютерні науки», основні терміни яких англійські за походженням.

З огляду на це, перед викладачем української мови ЗВО технічного спрямування постає завдання непомітного примусового оточення студентів україномовною атмосферою, прагнення до усвідомлення студентами потреби у вивченні української мови для повсякденного, зокрема, професійного життя.

Найголовніша умова для формування й подальшого розвитку мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій україномовного студента, а згодом, і фахівця окремої галузі, - це розуміння прикладної сторони вивчення української мови, зокрема, ділової української мови, або української мови професійного спрямування.

Так, під час вивчення студентами дисципліни «Ділова українська мова» викладачеві слід максимально відтворити повсякденні ситуації професійного ділового спілкування, такі як: співбесіда на роботу, виступ на зборах, засіданні, нараді, організація спілкування з пресою тощо.

Крім того, звісно ж, основна увага приділяється укладанню документів, із якими студенти обов'язково зустрінуться протягом життя і в процесі своєї професійної діяльності. Ці документи слід максимально наповнити термінологією та професійною лексикою конкретної спеціальності, аби створити умови, за яких реалізація знань з української ділової мови стане нагальною потребою студента, що відчує себе фахівцем на робочому місці.

У процесі ж навчання дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», мовна особистість студента має формуватись, у першу чергу, як особистість майбутнього фахівця, який потребуватиме знання професійної термінології задля професійної комунікації та перекладу наукових професійних текстів. Використання професійної термінології, професійної лексики й подекуди навіть професійного жаргону мають бути реалізовані й відпрацьовані викладачем у системі кейсів і ситуаційних завдань задля вироблення у студента хоча б основних шаблонів мовленнєвої поведінки у тому чи іншому виді професійної діяльності [73, с. 463].

Отже, за умови продуманого й цілеспрямованого підходу до вивчення дисциплін гуманітарної складової освіти, навіть у ЗВО нефілологічного профілювання можливе формування й розвиток цілісної мовної особистості студента-фахівця засобами української мови.

3.3.2. Діловий етикет – важлива складова професійної підготовки майбутніх фахівців

Підготовка майбутніх фахівців до діяльності у різних галузях виробничої та економічної сфери передбачає не тільки їх професійний рівень, а й формування вмій і навичок ділового спілкування, зокрема етики спілкування, знання правил ділового етикету, психологічних механізмів професійної комунікації. Теорія та практика ділового спілкування сприяє формуванню в майбутніх спеціалістів етичних і психологічних компетентностей комунікації в діловій сфері, уміння застосовувати набуті знання в конкретних ситуаціях ділових відносин. Вміння спілкуватися є необхідним для успішної кар'єри будь-якого фахівця.

Основна функція або сенс етики визначається як формування таких правил поведінки в суспільстві, які сприяють взаєморозумінню людей в процесі спілкування [74, с.37].

Більшість дослідників розглядають функції і роль етики в структурі ділового спілкування, психології управління, кар'єрного просування. Адже знання і дотримання правил ділового етикету, культури поведінки – основа професійного успіху. На жаль, в практичній діяльності у нас ще не завжди діловий етикет усвідомлюється економічною категорією, яка здатна створювати в колективі доброзичливий, комфортний психологічний клімат, запобігати

конфліктним ситуаціям, що, в свою чергу, сприяє зростанню ефективності праці, більш раціональному використанню робочого часу та ін.

Сучасний діловий етикет – це глибоке знання пристойності, уміння тримати себе в колективі так, щоб заслужити загальну повагу і не образити при цьому своєю поведінкою іншого. Професійному успіху майбутніх фахівців сприятимуть також знання тактики спілкування, яка передбачає: доброзичливість; необхідність володіння декількома варіантами в однотипних ситуаціях і вміння оперативно користуватися ними; вміння слухати співрозмовника; вміння використовувати механізми психологічної взаємодії (візуальний контакт, ефективне використання засобів невербального спілкування та ін.); прояви та підкреслення поваги до особистості співрозмовника.

У діловому спілкуванні не слід допускати конфронтації, тим більше конфліктів. Відомі фахівці в галузі психології спілкування (Д. Карнегі, В.А., Бороздіна Г.В., Коваль А.П., Хміль Ф.І., Дороніна М.С. та ін.) зауважують, що при конфронтації спілкування ніколи не буває успішним, викликає психологічну напруженість, моральні збитки. Безумовно, припустимі дискусії, різні погляди опонентів на принципові позиції, але вони не повинні призводити до глибоких протиріч, протистояння, образ.

Засвоєння правил етики ділового спілкування та його психологічних аспектів майбутніми фахівцями-екологами, формування відповідних вмінь і навичок відбувається в процесі вивчення дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням» (для рівня «бакалавр» всіх напрямів підготовки); «Психологія ділового спілкування» (для рівня «бакалавр» спеціальності «Сталий туризм»). Для магістерського рівня вищої освіти викладається курс «Теорія та практика ділового спілкування», а також спеціальний курс для майбутніх фахівців галузі «Водні біоресурси та аквакультура» «Психологія трудових відносин у рибогосподарських колективах», в межах якого велика

увага приділяється психологічним та етичним проблемам професійного спілкування.

В процесі підготовки майбутніх спеціалістів із формування вмінь і навичок спілкування комунікативний аспект розглядається разом із інтерактивним та перцептивним аспектами. Важливою умовою ефективної діяльності сучасної ділової людини є рівень її комунікативної компетентності, ключовим елементом якої стає рівень культури ділового спілкування. Це ставить перед вищою освітою завдання підготовки спеціалістів з високим рівнем знань та вмінь ділового спілкування. Ділове спілкування розглядає етичні норми та психологічні механізми комунікації в різних сферах професійної взаємодії. Теорія та практика ділового спілкування сприятиме формуванню в майбутніх спеціалістів етичних і психологічних компетентностей комунікації в діловій сфері, уміння застосовувати набуті знання в конкретних ситуаціях ділових відносин. Адже діловий етикет – це інструмент, що підвищує ефективність спілкування, створює атмосферу партнерства, породжує емоційний комфорт. Незнання правил етикету навпаки – породжує незручність, напруженість, невпевненість в собі, заважає успішному спілкуванню в потрібному напрямку, обмежує ініціативу і сковує поведінку людини в будь-яких обставинах.

Отже, ми бачимо, що комунікативні навички потрібні майбутнім фахівцям на всіх етапах навчання та професійного розвитку. А дотримання правил ділового етикету – один з необхідних елементів професіоналізму, успішного кар'єрного зростання.

3.3.3 Сучасні методи виховної роботи щодо популяризації української мови

Орієнтація вищої школи на активне навчання студентів - головне завдання сучасної системи української освіти, яка потребує від кожного викладача опанування нових технологій викладання дисциплін та проведення виховних заходів. Зміст процесу виховання в нашому університеті спрямований на створення сприятливих умов для особистісного та професійного розвитку студентської молоді, формування професійних і загальнокультурних компетенцій, таких базових соціально-особистісних якостей випускників вузу, як духовність, моральність, патріотизм, громадянськість, працьовитість, відповідальність, організованість, самостійність, ініціативність, дисциплінованість, здатність до творчого самовираження, ініціативність, креативність, толерантність, прихильність до здорового способу життя та культурним цінностям.

В радянській системі освіти приділялося величезну увагу виховній роботі в середніх і вищих навчальних закладах. Слід зазначити, що в педагогічній літературі постійно обговорювалися питання виховної діяльності в системі безперервної освіти, комплексного підходу до виховання, виховні аспекти навчання різним дисциплінам, шляхи виховання та інші. Цим проблемам присвячені роботи Школьника Г.І., Рєпіна С.А., Чернишової Л.Ю., Мар'єнко І.С., Кутєво В.О., Філонова Г.Н., Бескин Р.М, Чуднівського В.Е. , Петрової В.І., Кліментенко А.Д. та інших. Вивчення ролі позанавчальної діяльності в розвитку особистості, самореалізація молоді, проблеми позанавчальної роботи у вузі представлені в працях Оуєна Р., Шацького С.Т., Макаренко А.С., Дубровіної І.В., Когана І.С., Виготського Л.С., Рубінштейна СЛ., Ельконіна Д.Б., Бабанського Ю.К., Ільїної Т.А. Згадані роботи, в основному, стосуються загальних проблем виховної роботи [75, с.138].

З переходом на нові державні освітні стандарти вищої професійної освіти, в яких чітко виражені виховні аспекти професійної освіти, акцент зроблено на формування професійних і загальнокультурних компетенцій студентів за допомогою реалізації основних освітніх програм, використання різних аудиторних і позааудиторних форм роботи. Широке використання в навчальному процесі ВНЗ отримали такі активні форми виховної та розвиваючої діяльності, як ділові, рольові, інтелектуальні ігри, брейн-ринги, дискусійні майданчики, відкриті трибуни, конкурси, вікторини, тренінги, олімпіади, презентації.

Виховання через позааудиторну виховну діяльність спеціальних дисциплін здійснюється викладачами конкретних навчальних дисциплін шляхом використання різних форм: тематичних вечорів, конкурсів, переглядів та обговорень відповідних кіно і відео фільмів, участі студентів у науково-дослідних і предметних гуртках, конференціях, наукових читаннях, професійних клубах і студентських об'єднаннях, зустрічах з практичними працівниками, майстер-класах . Найбільш активно позанавчальні форми виховної роботи з випускаючих дисциплін використовуються викладачами під час проведення Тижнів кафедр і факультетів [76].

Власне позанавчальна виховна робота у ВНЗ здійснюється за допомогою діяльності всіх структурних підрозділів університету, ведеться через творчий союз викладачів і студентів, включаючи в себе як традиційні університетські заходи та зустрічі, так і заходи, присвячені знаменним датам і подіям міжнародного та вузівського значення. Проведені в університеті заходи виховного спрямування поділяються на: масові заходи (загальноуніверситетські і факультетські заходи, вечори, концерти, тематичні місячники, декади, Дні здоров'я, Дні правових знань, фестивалі, конкурси, спортивні змагання, ігри, зустрічі, дискусії, круглі столи, участь у всеукраїнських заходах та акціях; групові заходи (колективні творчі справи в студентських академічних групах, кураторські години, засідання клубів, екскурсії, відвідування підприємств,

кооперативних організацій, установ культури, спорту; індивідуальні, особистісно-орієнтовані заходи (індивідуальні бесіди, консультації, психологічні тренінги, співбесіди, зустрічі, персональна робота з обдарованими студентами, зі студентами «групи ризику» [76].

Реалізація виховних цілей і завдань здійснюється за допомогою багатьох напрямків, зокрема, культурно-естетичного виховання, розвитку творчого потенціалу студентів.

У даній роботі наведені сучасні форми позааудиторної виховної роботи нашого університету, які спрямовані на виховання патріотизму, популяризації української культури; любові до рідного краю та рідної мови, на підвищення культури мовлення сучасної молоді. До таких виховних та просвітницьких заходів відносяться: загальноуніверситетський диктант, олімпіада, літературно-мовний конкурс ім.Т.Г.Шевченка, конкурс з української мови ім.П.Яцика, квест-гра, присвячена Дню рідної мови, або флешмоб, присвячений 145-річчю з Дня народження Великого Кобзаря, відзначення Дня вишиванки.

Для популяризації української літературної мови потрібно організувати вечори з виразним читанням літературних творів майстрами слова. Залучати молодь до таких сучасних позааудиторних заходів, як, наприклад, квест-ігри, присвячених «Дню рідної мови» або «Дню народженню Великого Кобзаря» з завданнями на знання української мови. Мета таких квест-ігор - це: формування розуміння того, що українська мова - наш скарб, без якого не може існувати ні народ, ні Україна як держава; розширення знань про красу і багатство української мови; пробудження почуття національної гідності; виховання любові до рідної мови, рідного краю, його традицій, почуття поваги всього свого, українського. бажання розмовляти рідною мовою.

В останній час дуже популярним стало відзначення Дня вишиванки в Україні. Свято припадає на третій четвер травня. Цього дня прийнято одягати вишиванки на роботу, на навчання і просто на прогулянку. День вишиванки-одне із найбільш самотутніх свят, присвячений розквіту українських традицій.

В нашому університеті в цей день проводяться тематичні заняття, на яких викладачі з'ясовують студентам, що вишиванка розмовне слово від слова вишивка, показують презентації візерунків вишиванок зі значенням їх символів.

Таким чином, сучасні підходи до виховних заходів призводять до якісно нових результатів: студенти починають усвідомлювати свою причетність до розвитку рідної мови та її культурних традицій. Дослідження показують, що після проведених вищезазначених заходів грамотність студентів підвищується на 50%, знання з історії української культури на 50-60%.

3.3.4 Проблеми підготовки фахівців у вищій школі

Основна задача вищої освіти на сучасному етапі – підготувати висококваліфікованого спеціаліста. Гарантія успішності навчання майбутнього спеціаліста – його зацікавленість та мотивація. Це можливо досягнути тільки при використанні на навчальних заняттях інтерактивних методів навчання, таких як: інформаційні та мультимедійні технології, рольові та ситуативні ігри, використання Інтернету, метода «мозкового штурму», брейн-ринг та інші. Для того, щоб навчання було успішним вживання таких методів буде недостатньо, якщо викладач не буде відповідати сучасним студентам, які добре користуються комп'ютером, розмовляють декількома іноземними мовами. В останній час широко використовуються в навчанні різноманітні ігри які імітують майбутню діяльність фахівця.

Орієнтація вищої школи на активне навчання студентів-головне завдання сучасної системи української освіти. Активне навчання – це нові форми, методи, та засоби навчання. Головне в навчанні – це активність студента.

Слово» інтерактив от англійського слова «interakt», «inter» – це взаємний, «akt» – це діяти.

Інтерактивний означає спосібність взаємодіяти або знаходитися в режимі бесіди, діалогу з чим-небудь (з комп'ютером), або ким-небудь (людиною). Інтерактивне навчання – це, перш за все, діалогове навчання, в якому відбувається взаємодія викладача та студента. Сутність інтерактивного навчання складається в тому, що навчальний процес відбувається таким чином, що всі студенти навчальної групи залучені в процес пізнання, але мають можливість зрозуміти та рефлексувати з приводу того, що вони знають та гадають. Таким чином, до методів інтерактивного навчання відносяться: евристична бесіда, метод дискусії, мозковий штурм, метод круглого столу, конкурси практичних робіт [77, с.207].

В Одеському державному екологічному університеті на практичних заняттях з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» при вивченні тем: «Ділова бесіда», «Службова бесіда», «Співбесіда», «Ділова нарада» використовуються рольові ігри, які моделюють ситуації майбутньої діяльності студентів.

Особливу зацікавленість та емоційність у студентів викликає рольова гра з теми: «Співбесіда» при працевлаштуванні. Вона не тільки сприяє підвищенню їх професійному діалогічному мовленню, а й виховує у них правильну манеру поведінки при бесіді з керівником установи або роботодавцем; навчає їх контролювати своє мовлення, дотримуватися правил мовного етикету, засвідчувати свою вихованість, шану і уважність до співрозмовника, а також пунктуальність, делікатність, приязнь, привітність, доброзичливість.

Рольова гра здійснюється дуже емоційно при вивченні теми: «Ділова телефонна розмова».

Ділову гру в вигляді «круглого столу» можна використовувати при закріпленні тем, пов'язаних з вивченням термінології за фахом. Студентам

пропонується актуальна тема зі спеціальності, потім за ролями починається обговорення цієї теми в процесі дискусії.

При вивченні теми: «Мовний етикет» студенти за допомогою ситуативних ігор (наприклад: «Зустріч студента та викладача», «Зустріч чоловіка та жінки», «Прощання студента з викладачем або з товаришем», «Зустріч чоловіка та жінки») не тільки запам'ятовують мовні етикетні фрази, закріплені за певними комунікативними ситуаціями, але навчаються «ввічливому контакту» в процесі спілкування.

Варто відзначити, що форма роботи, яка охоплює рольову або ділову гру, висуває високі вимоги до викладача як ключової фігури навчального процесу. Перш за все, він повинен виконувати свої контролюючі функції ненав'язливо для студента, тобто проявляти терпіння. Це дає студентам можливість відчутти самотійність, прикладати зусилля для вирішення як мовних, так і ситуативних завдань, проявити свої комунікативні здібності. Тому в рольових або ділових іграх особливу увагу відводиться мові викладача, його вмінню використовувати з метою пояснення міміку, голос, педагогічне спілкування в цілому [78, с. 158].

Ролеві ігри, дискусії, засідання круглих столів, у яких відбувається принцип імітаційного моделювання змісту майбутньої професійної діяльності, гарантують мотивацію навчання студентам. Вони не тільки сприяють удосконаленню діалогічного мовлення, а також розвивають комунікативні, творчі здібності майбутніх фахівців та спонукають їх до пізнавально-активної діяльності.

3.4 Сучасні методики навчання іноземних студентів української мови

3.4.1 Особливості навчання іноземних студентів української мови

На сучасному етапі розвитку України відбувається реформування змісту навчання, виховання на всіх освітніх ланках. Одним із найважливіших завдань концепції педагогічної освіти виступають кардинальні зміни щодо професійної, наукової, предметної підготовки іноземних студентів. У зв'язку з цим методика навчання української мови як іноземної потребує пошуку і реалізації нових форм, методів і прийомів навчання. Кожного року збільшується кількість молодих людей із різних країн світу, які бажають навчатися в Україні. Це майбутні студенти, що приїздять як із бувших країн СНД, так і з країн Європи, Східної Азії. Останнім часом, значно зросла кількість студентів, які виявили бажання навчатися в Україні із Туркменістану.

Від рівня володіння українською мовою залежить якість отримання вищої освіти. Володіння українською мовою іноземних студентів впливає на спілкування, розуміння, сприйняття і користування будь-якої інформації, що і зумовлює актуальність дослідження.

Комунікативною метою є навчання і формування у майбутніх іноземних студентів здатності спілкуватися українською мовою, розуміти і вживати професійну лексику в залежності від комунікативної ситуації спілкування. Для того, щоб правильно дібрати прийоми та методи навчання української мови як іноземної, необхідно враховувати національні, культурні традиції, компаративістику рідної та української мов. Це сприяє успішному навчанню та уникненню інтерференції на всіх мовних рівнях.

Із метою визначення рівня володіння українською мовою інофонів було визначено критерії оцінювання: фонетичний, лексичний, граматичний,

розмовний. Кожен із критеріїв характеризується певними показниками, тобто навички і вміння, рівень володіння якими дозволяє інофону здійснювати мовленнєву діяльність українською мовою, а саме: слухо-вимовні, лексичні, граматичні навички (мовна компетенція) та вміння здійснювати мовленнєву діяльність у процесі говоріння, аудіювання, читання, письма (комунікативна компетенція).

Інофон повинен володіти відповідними та вміннями в межах чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письмо.

За результатами проведеного комплексного тесту, дійшли висновку, що рівень володіння мовою інофонів становить 34-36%. Спостерігаються труднощі при узгодженні висловлювань із заданою темою, ситуацією; неповне відображення теми, ситуації; рівень і характеристика імпровізації у формулюванні висловлювань; задовільний рівень використання мовних засобів для оформлення висловлювань; низький рівень різноманітності використання мовних засобів. Також спостерігається задовільний рівень володіння навичками графіки. Часто виникають труднощі при написанні нелатинських букв.

На наш погляд, на початковому етапі навчання української мови як іноземної студентів із Туркменістану необхідно сформувати навички сприйняття на слух звуків, складів, слів, фраз української мови. Безперечним є факт, що процес говоріння відбувається через слухове сприйняття мовлення. Також необхідно зважати на інтерференцію на рівні вимови звуків. Вона спричиняє основні мовленнєві труднощі інофонів. При вимові українських звуків інофони використовують навички вимови рідної мови. Маючи навички слухання та вимови звуків рідної мови, вони сприймають і передають через них незнайомі звуки іншої мови. Завдяки тому, що фонетичні системи української та туркменської мов є різними, студенти не можуть правильно почути та вимовити слова, фрази. Викладач при навчанні української мови повинен корегувати і наново формувати вже сформовані артикуляційні навички мовлення рідною мовою.

Враховуючи все вище зазначене, навчання здійснювалося за такими напрямками: формування стійких артикуляційних навичок вимови українських звуків; визначати на слух звуки, із яких складаються слова, фрази.

Отже, навчальний матеріал для читання українських складів, слів і фраз добирали, враховуючи особливості фонетичних систем туркменської та української мов.

Не залишали осторонь і морфологічну інтерференцію – йдеться про прикметник і дієслово та відмінність їх ознак у двох мовах [79, с.22].

Зазначимо, що зіставлення української та туркменської мов давало можливість виявити граматичні та лексичні відмінності між значенням слова й уявою про реальний предмет чи явище. При перекладі текстів із подібними словами відбувається конфлікт між культурними уявленнями різних народів. Комунікацію студентів ускладнюють і лексико-фразеологічні обмеження, які постійно враховувались у процесі навчання студентів української мови.

Для подолання мовної інтерференції використовували прийоми пояснення слів, фраз, пропонували спеціальні завдання і вправи, які були спрямовані на корекцію мовних розбіжностей, формувати мовленнєву компетентність, підвищували рівень культури мовленнєвої діяльності студентів.

Працюючи зі студентами-туркменами, спостерігали, що їм важко розповідати, утворювати монологічне висловлювання, хоча вони і володіють достатніми граматичними знаннями, достатнім лексичним запасом, натомість не вміють послуговуватися засвоєним мовним матеріалом. Їм важко було висловити свою думку серед однокурсників, друзів у будь-якій невимушеній ситуації. Причина цього в тому, що інофони не володіли навичками побудови самостійного висловлювання: їм важко було вести діалог чи складати розповідь за певною темою, виділяти головну думку і за нею будувати висловлювання; вони не вміли будувати різні типи мовлення (повідомлення (розповідь), опис, міркування)), у висловлювання відсутні послідовність та логічність викладу

інформації в монологічному висловлюванні, речення не були пов'язані між собою однією думкою.

Отже, виникла необхідність вчити студентів із Туркменістану будувати тексти, про поділяти його на змістові частини, пов'язувати засоби зв'язку речень в єдине ціле, визначати головну думку. Формування умінь і навичок самостійно будувати монологічне й діалогічне мовлення – було основним завданням навчання української мови як іноземної студентів із Туркменістану першого року навчання. На першому курсі вчили студентів визначати тему, головну думку, придумувати назву тексту, тобто починати навчання української мови з розповіді, з того, із чим студенти зустрічаються щодня. Основними видами були розповіді на основі прочитаного, побаченого, почутого, придуманого. У цій роботі використовували такі інтерактивні технології навчання, як: робота в парах або міні- групах, за ланцюгом, прес-конференція, інтерактивні екскурсії, дискусії, продовжити розповідь.

Наступний етап навчання – це формування умінь створювати монологи-розповіді, логіко- композиційної побудови висловлювання. Водночас із монологічним висловлюванням навчали діалогічного мовлення. Використовували різні види діалогів (викладач – студент / група, студент – викладач / група). Викладач пропонував студентам скласти свої діалоги за запропонованою моделлю. Найбільш ефективними виявлялися діалоги з тем: «День народження друга / подруги», «У банку» (робітник банка – відвідувач), «На пошті» (робітник пошти – клієнт), «У магазині» (продавець – покупець), «На екзамені» (викладач – студент) та інші. В окремих випадках ефективним було використання полілогів, у яких брали участь 3-5 студентів.

Отже, дійшли висновку, що навчання української мови першого року навчання студентів потрібно починати з вивчення особливостей рідної мови у порівнянні з українською та подолання інтерференції на всіх її рівнях. У практиці викладання української мови як іноземної для подолання мовної інтерференції серед іноземних студентів широко застосовували такі методи і

технології навчання, як: постановка вимови звуків, виконання спеціальних завдань і вправ, які спрямовані на корекцію мовних розбіжностей, робота в парах або міні-групах, за ланцюгом, прес-конференція, інтерактивні екскурсії, дискусії, продовжити розповідь, удосконалення мовленнєвої компетентності, підвищення рівня культури мовленнєвої діяльності студентів.

3.4.2 Використання технічних та мультимедійних засобів навчання на заняттях з української мови як іноземної

У пошуках шляхів оптимізації викладання української мови як іноземної, ми звертаємось до таких методів і засобів, які б забезпечили якісне опанування мови іноземними студентами, можливість не тільки одержувати професійні знання нерідною мовою, але й адаптації в новому мовному і соціальному середовищі.

Сьогодні немає сенсу доводити, наскільки важлива роль у вирішенні цієї проблеми належить технічним та аудіовізуальним засобам навчання. Використання аудіовізуальних засобів надає можливості унаочнювати навчання, активізувати процес формування мовних вмінь і навичок. Максимально ефективним таке навчання стає за наступних умов: використання аудіовізуальних засобів має бути систематичним, а не епізодичним, тобто означені засоби мають бути органічною складовою занять з української мови як іноземної; обрані для занять засоби навчання мають відповідати завданням і меті навчання, враховуючи професійні і загальнокультурні запити студентів-іноземців; технічні та аудіовізуальні засоби мають бути складовою частиною загального навчального комплексу з української мови як іноземної.

Апаратура та спеціальні пристрої для демонстрації аудіовізуальних матеріалів, тобто система технічних засобів, може використовуватися при

різних видах і формах навчання, але найбільш ефективною робота з ТЗН буде в спеціально обладнаних аудиторіях – кабінетах. Саме кабінетна система дозволяє використовувати *фонограми*, тобто звуковий матеріал у вигляді запису зразкового українського мовлення. Фонограма використовується для формування і коригування вимови, інтонаційних та мовленнєвих навичок, а також навчання слуханню, говорінню, письму. Переваги роботи з фонограмою полягають у створенні штучного мовного середовища і подовженні терміну перебування в цьому мовному середовищі, в можливості сприймати зразкове мовлення та виконувати фонетичні вправи, нарешті у можливості зафіксувати, проаналізувати і відкоригувати мовлення студентів.

Наочні матеріали, які дають уявлення не тільки про мову, а й про навколишню дійсність у вигляді зорових образів, тобто *відеограми*, надзвичайно корисні як при формуванні мовленнєвих навичок, так і тренуванні в різних видах мовленнєвої діяльності. Адже наочний образ полегшує розуміння незнайомої мови і допомагає сформулювати висловлювання, особливо на початковому етапі. Найпоширенішим сучасним видом відеограми є *відеопрезентація*.

До синтетичних аудіовізуальних засобів належать *відеофонограми*, які в порівнянні з іншими засобами мають значні переваги завдяки інформативній насиченості зорово-слухового ряду, виразності, яскравості, достовірності.

Відеофонограми, тобто телефільми, відеофільми, кінофільми вирізняються ситуативністю і динамізмом зображення, а також пізнавальною цінністю та емоційним впливом на іноземних студентів.

Важливе місце серед аудіовізуальних засобів, які використовуються в процесі вивчення української мови як іноземної, посідають навчальні *кінофільми*. Головна мета роботи з фільмом – комплексний розвиток мовленнєвих вмінь і навичок на матеріалі зорово-звукових образів, які складають зміст фільму. Це здається вкрай важливим в умовах несталої мовної

ситуації Одеського регіону, адже правильну літературну мову в оточуючому мовному середовищі іноземні студенти майже не чують. Саме фонограма фільму має бути еталоном літературної української мови з бездоганною вимовою, що допомагає розвитку у студентів навичок усного мовлення.

Разом з тим, не варто вважати, що фільм може бути універсальним навчальним засобом. Тобто, позитивного результату можна досягти в поєднанні з іншими, як традиційними, так і сучасними дидактичними засобами.

Тільки їх сукупність дозволяє одержати максимальний педагогічний ефект – засвоєння іноземними студентами мови країни перебування і навчання, адже саме мова є головним інструментом здобуття ними професійних знань і вмінь.

Для здійснення навчальної мети необхідно використовувати кінофільми в комплексі з іншими навчальними матеріалами, наприклад, мультимедійними засобами, які є невід'ємною частиною технічних засобів навчання. Практика застосування нами мультимедійних технологій у навчальному процесі показала підвищення ступеня засвоєння наданого матеріалу на заняттях з дисципліни українська мова як іноземна і зростання обсягу залишкових знань у студентів-іноземців.

Мультимедійна презентація — це сукупність текстів, зображень, звуку, анімації та інших засобів представлення інформації на визначену тему, яка зберігається у файлі спеціального формату з розширенням Ppt. Їх використання дозволяє викладачам досягти максимальної ефективності представлення навчальної інформації, забезпечуючи одночасний вплив на зорові і слухові органи чуття студентів.

Для створення мультимедійних презентацій використовуються різноманітні програми, але найбільш доступним засобом для отримання власних комп'ютерних навчальних продуктів є програма PowerPoint — майстер створення презентацій, яка входить до складу інтегрованої системи Microsoft Office [80, с.153].

Мультимедійні презентації, створені у PowerPoint, дозволяють усвідомлено і гармонійно інтегрувати багато видів інформації. Структура мультимедійної презентації може бути лінійною і розгалуженою. Лінійна структура передбачає подання інформації єдиним блоком, тобто слайди змінюють один одного послідовно. При розгалуженій структурі презентації інформація також подається у вигляді послідовності слайдів, але після кожного логічно завершеного блоку інформації йде перевірка засвоєння навчального матеріалу, що дає можливість оперативно виявляти прогалини в його засвоєнні.

За допомогою додаткового блоку можна передбачити повторний показ погано засвоєного матеріалу, що дає можливість здійснити індивідуальний підхід до студентів [80, с.155].

Отже, використання мультимедійних презентацій дозволяє не тільки ефективно й корисно використовувати навчальний час, а й сприяють розвитку інтересу студентів до поданого матеріалу, що пропонується викладачем.

Застосування на практиці технічних і аудіовізуальних засобів навчання надають можливість викладачам на заняттях української мови як іноземної впроваджувати та удосконалювати нові методи роботи, підвищувати ефективність навчального процесу та рівень знань студентів. Впровадження інноваційних методів значно поліпшує якість презентації навчального матеріалу та ефективність його засвоєння студентами-іноземцями, збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію до вивчення української мови.

3.4.3 Інноваційні методи вивчення української мови як іноземної

Комунікативний підхід до викладання і вивчення української мови як іноземної почав свій шлях з введенням цієї дисципліни в Україні. Головна ідея цього підходу полягає в тому, що студенти, щоб стати ефективними

користувачами мови, повинні не тільки здобувати знання (наприклад, знати граматичні, лексичні або вимовні форми), а й розвивати навички та вміння використання мовних форм для реальних комунікативних цілей.

Досягнути цього можливо при активних методах навчання. Активне навчання - це нові форми, методи, та засоби навчання.

Інтерактивне навчання - це, перш за все, діалогове навчання, в якому відбувається взаємодія викладача та студента. Інтерактивні технології грають важливу роль серед інших методів навчання, наприклад, традиційних, під час використання яких студент та викладач є рівноправними суб'єктами у навчально-виховному процесі. Вони спільно визначають методи та засоби діяльності, прогнозують результати навчання.

Основна задача викладача української мови як іноземної - забезпечити комунікативну компетенцію іноземних студентів, які набувають вміння спілкуватися з носіями мови, а також можливості отримувати фахові знання засобами мови, яку вивчають, брати участь у суспільному житті іноземної країни [81, с.4].

Гарантія успішності навчання майбутнього спеціаліста - його зацікавленість та мотивація. Це можливо досягнути тільки при використанні на навчальних заняттях інтерактивних методів навчання, таких як: інформаційні та мультимедійні технології, рольові та ситуативні ігри, скетч, а також методу «пісні», «танцю» та інших. Для того, щоб навчання було результативним, вживання таких методів буде недостатньо, якщо викладач не буде зацікавленим навчальним процесом та його позитивним результатом.

В останній час широко використовуються в навчанні комп'ютерні презентації, які добре запам'ятовуються та сприяють розвитку кругозору та творчості іноземних студентів.

Найбільш ефективний засіб в навчанні іноземних студентів з дисципліни має «рольова гра».

«Мета рольової гри – визначення ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути досвіду шляхом гри, допомогти навчитися через досвід та почуття. Рольову гру можна також використовувати для отримання конкретних навичок, наприклад, безпечної поведінки в певній ситуації тощо.

Таки ігри створюють емоційну атмосферу в групі студентів, почуття впевненості в знанні мови, яку вони вивчають. Особливу зацікавленість та емоційність у студентів старших курсів викликає рольова гра з теми: «Співбесіда». Вона не тільки сприяє підвищенню їх грамотному діалогічному мовленню, а й виховує у них правильну манеру поведінки при бесіді з керівником установи або деканом факультету, навчає їх контролювати свою мову, дотримуватися правил мовного етикету, засвідчувати свою вихованість, шану і уважність до співрозмовника, а також пунктуальність, делікатність, приязнь, привітність.

Рольову гру «Ділова телефонна розмова» можна пропонувати іноземним студентам з першого курсу. Вона розвиває у студентів навички ведення діалогу, спонукає їх до спонтанного мовлення.

Ділову гру в вигляді «круглого столу» можна використовувати на старших курсах при закріпленні тем, пов'язаних з вивченням термінології за фахом. Підсумком такої гри повинно стати розв'язання конфлікту. Таким чином, вони запам'ятають і терміни за фахом, і їх вживання в нерідній мові.

При вивченні теми: «Мовний етикет» студенти за допомогою ситуативних ігор не тільки запам'ятовують мовні етикетні фрази, закріплені за певними комунікативними ситуаціями, але навчаються «ввічливому контакту» в процесі спілкування.

Значну роль в засвоєнні необхідних знань, вмінь та навичок з дисципліни «Українська мова як іноземна» мають методи «пісні» та «танцю». Як відомо, якщо пісня сподобається, то слова цієї пісні запам'ятаються, якщо танець сподобається, то запам'ятаються і назва танцю і дієслова руху.

В останній час дуже широко вживається «метод дискусії», який полягає в тому, що після перегляду кінофільма проводиться його обговорення.

Рольові ігри, дискусії, засідання круглих столів, у яких відбувається принцип імітаційного моделювання змісту майбутньої професійної діяльності, гарантують мотивацію навчання студентам. Вони не тільки сприяють удосконаленню діалогічного мовлення, а також розвивають комунікативні, творчі здібності майбутніх фахівців та спонукають їх до пізнавальної-активної діяльності.

Усне підсумкове опитування за темою практичних занять можна застосовувати за технологією «брейнстормінга».

Така робота проводиться з метою осмислення, закріплення та засвоєння матеріалу за вивченою темою, вона допомагає студентам звикнути до чіткої організації роботи та сприяє розвитку навичок культури спілкування, вміння висловлюватися.

3.4.4 Використання технології Едьютейнмент при вивченні української мови як іноземної

В останній час в педагогічній діяльності широко використовується технологія Едьютейнмент при вивченні іноземних мов. Ця технологія являє собою сукупність, як дидактичних, так і сучасних засобів навчання і базується на концепції навчання через розвагу. Її назва є поєднанням двох слів Education - навчання і Entertainment – розвага. Дана технологія вже кілька десятиліть застосовується в закордонній школі, вважається бізнес технологією і є популярним форматом освітніх проєктів. Едьютейнмент відрізняється від традиційної парадигми навчання тим, що в даному випадку суб'єкт бере активну участь у процесі навчання. Він – активний споживач висловлює

особистісні переваги, проявляє суб'єктивну реакцію на досвід. Таким чином, при взаємодії інформаційно-розважального об'єкта та активного в навчанні суб'єкта ми отримуємо знання, вміння, навички, індивідуальний досвід, суб'єктивні емоції тощо [82, с.182-183].

Розглянемо впровадження «методу пісні» при вивченні дисципліни «Українська мова як іноземна». При даному засобу студентам пропонуємо прослухати улюблені українські пісні за допомогою відеосервіса You Tube, а потім, після перекладу нових слів за допомогою словника, починаємо вивчати або реконструювати деякі куплети, наприклад, популярної української пісні в виконанні О. Винника.

Після прослухання пісні, студенти при виконанні домашнього завдання повторюють ці слова декілька разів для запам'ятання. Потім на наступному занятті співають пісню в групах. Після вивчення декількох пісень можна провести Хіт-парад та визначити найкращого виконавця.

Студенти із задоволенням співають ці пісні потім на позааудиторних заходах, таких, як «Вечорниці» та інших; а головне – у них поповнюється словниковий запас для спілкування. Переваги у використанні метода пісні складаються ще в тому, що у студентів поліпшуються навички аудіювання, активне поповнюється словниковий запас, копіюється правильна вимова слів, в пам'яті залишаються не тільки окремі слова, а і цілі граматичні конструкції.

Таким чином, емоційне вивчення мови на улюбленому матеріалі підвищує мотивацію її вивчення.

Результати тестування та усного опитування показують, що аудіювання через пісню має більший ефект, ніж через просте читання тексту викладачем.

Як відомо, слова пісні швидко запам'ятовуються, якщо пісня сподобається, тому засвоєння матеріалу в групі, де використовувалася технологія Едьютейнмент, складало – 100%, в групі, де заняття проводилися традиційним методом, складало – 80%. Таким чином, вивчення мови на улюбленому матеріалі підвищує мотивацію її вивчення.

Кінотехнологія, на нашу думку, на сьогодні – є дуже продуктивним та ефективним методом навчання студентів – іноземців. Основоположниками цього метода були закордонні вчені. Провідні дослідники Л.В. Московкин і Г.Н. Шамонина стали використовувати цей метод при викладанні російської мови як іноземної.

Кінотехнології передбачають самостійне створення відеороликів на такі теми, як наприклад: «Мій університет», «Мій робочий день», «Мій друг», «Моя група», «Моя кімната», «День факультету». Для цієї роботи потрібно підготуватися: розробити сценарій для кожної теми, визначити головних дійових осіб, скласти план дій, залучити до роботи всіх бажаючих студентів, потім змонтувати свій ролик. Викладачу слід продумати, щоб усім було цікаво і робити і переглядати відеоролики, для цього можна усіх студентів поділити на групи, і після створення кожної групою свого кінофільму, провести кінофестиваль з демонстрацією фільмів та відзначити переможців. Для максимальної ефективності навчання викладачу не слід забувати про співтворчість, захопленість, командну роботу.

Заняття з використанням кінотехнологій проходять дуже емоційне та спонукають студентів до спонтанного спілкування. Вони є також ефективні, тому що запам'ятовування нового матеріалу проходить дуже швидко.

Результати контрольної роботи показали, що в групі, де заняття проводилися методом кінотехнології, засвоєння матеріалу складало - 100% а в групі, де заняття проводилися традиційним методом, -80%.

Метод дискусії, який полягає в тому, що після перегляду кінофільма проводиться його обговорення, теж можна розглядати як технологія Едьютейнмент. Фільм заздалегідь завантажується з Інтернету, а на заняттях переглядається.

В останній час дуже популярним стає використання у викладацької діяльності методу емодзі. Ця графічна мова, де замість слів використовуються

поєднання картинок, з'явилася в Японії і поширилася по всьому світу. Сьогодні емодзі є важною складовою онлайн комунікації між людьми по всьому світу.

Що стосується викладання «Української мови як іноземної», то наш погляд, емодзі можна використовувати на ранньому етапі навчання при вивченні деяких тем. Вони можуть, наприклад, допомогти при вивченні нових дієслів. Студенти дивляться на смайлики і з'ясовують, яку дію вони визначають: я сміюсь, я плачу, я цілую - спочатку на рідній мові, а потім за допомогою словника перекладають на українську мову та запам'ятовують їх.

Таким же чином проходить вивчення частин обличчя, а також кольору.

Емодзі зможуть допомогти при вивченні не тільки нової лексики, але і при вивченні складанню нових слів, дві частини яких ілюструються емодзі. За допомогою смайликів можна спробувати відгадати назву теми занять, назви книг та кінофільмів. Нові слова, які потрібно вивчати, підкріплюються в їх свідомості символами емодзі, завдяки чому поміж глядацької пам'яті задіється асоціативна [83, с.179].

Таким чином, ненав'язливий та розважальний засіб навчання сприяє швидкому запам'ятання та закріпленню нового матеріалу.

Останнім часом у викладанні іноземних мов широко застосовуються театральні методики. Тому вчителі іноземної мови широко використовують на заняттях пантоміму, театральні костюми, маски і, звичайно ж, ляльки.

В даній роботі пропонується вивчення української мови як іноземної методом «картонного театру» ляльок, на матеріалі українських народних казок «Колосок» та «Рукавичка». Студенти заздалегідь виготовляють персонажі з картону, додають до них палки, розмальовують їх, облаштовують сцену, підбирають музику та світло. Спочатку викладач за столом читає студентам казку, потім починається читання за ролями, а головне, репетиції як домашня завдання. Після таких репетицій нові слова запам'ятовуються надовго. Такий театр можна використовувати для театралізації, діалогів і монологів, але

особливо він буде затребуваний для драматизації казок, а на старших курсах при вивченні лексики, характерної для української культури та побуту.

Проводити заняття за технологією Едьютейнмент можна в парку, музеї, клубі, кафе, галереї, де можна отримати інформацію будь-якої пізнавальної теми в невимушеній атмосфері.

Метод екскурсії теж можна віднести до технології Едьютейнмент. Таким чином, вживання кількісних числівників можна вивчати в супермаркеті при вивченні теми «Супермаркет»; тему іменників-назв тижня в бібліотеці за темою «Бібліотека», «Прогулянка містом» вулицями міста, «Спорт в житті людини» в спорткомплексі. «Пора року» – в парку, назви страв – в їдальні.

Отже, щоб підвищити мотивацію до своєї дисципліни, підтримати її на високому рівні, важливо заохочувати студентів. Все це неможливо без створення психологічно комфортної і доброзичливої атмосфери.

Форми роботи повинні бути настільки цікавими, щоб заняття перетворилося на свято. Не слід також забувати, що вищезазначені методи мають як переваги, так і недоліки; крім того, не всі теми можна вивчати тільки з використанням даної технології, тому тільки поєднання традиційних методів з інноваційними дають ефективні результати.

ВИСНОВКИ

В результаті дослідження комплексної наукової теми «Тенденції розвитку соціально-політичних та культурно-освітніх процесів у контексті реформування сучасного українського суспільства, що здійснювалося протягом 2017-2021 років, було отримано наступні основні висновки.

1) Хоча механізми приведення в дію ресурсів, які забезпечують активне включення інноваційного аспекту в процес соціалізації особистості дотепер ще не виявлені остаточно, певні позитивні наробітки в цьому напрямку вже присутні в сфері бізнесу, представники якого використовують можливості новітніх інформаційних технологій у конкретній практичній діяльності в рамках банків, промислових корпорацій, освітніх центрів.

2) Трансформаційні процеси сучасного українського суспільства конче потребують впровадження наукоємних інформаційних технологій у сферу управління, де політична влада має перетворюватися в інформаційно-аналітичний і соціально-культурний центр, який скорочує традиційні методи владного регулювання та збільшує мотиватори доцільності поведінки людини в суспільстві.

3) Незважаючи на те, що процеси діджиталізації певною мірою здатні поліпшити якість і умови життя громадян у соціальній державі, це явище несе із собою ще й негативні наслідки. З одного боку, цифровізація створює нові робочі місця, нові професії, з іншого боку, у результаті цих змін працівники традиційних професій стають незатребуваними. З одного боку, із впровадженням відповідних мобільних пристосунків з'являються зручні можливості щодо отримання актуальних соціальних послуг у дистанційному форматі, з іншого – виникають різноманітні небезпеки щодо конфіденційності даних користувачів цих послуг, ризики несанкціонованого втручання в особисте життя громадян

4) Під час підготовки та вибору ресурсів для організації освітнього процесу педагогам слід враховувати особливості соціально-психологічного сприйняття реалій життя представниками сучасного молодого покоління, де для ефективного порозуміння поколінь на перший план виступають такі якості, як вміння розмовляти зі студентами на їх «цифровій мові», врахування фактору довірливості представників цього покоління при налагодженні учбового контакту тощо.

5) Серед принципових змін щодо формування постіндустріальних засад освітньої галузі сучасної України можна виділити такі як: зосередження уваги на виробленні та використанні технологій безперервного набуття нових знань та вмінь вчитися самостійно; опанування навичок самостійного мислення, роботи з різномірними джерелами цифрової інформації; пріоритетне формування професійної компетентності, поряд із традиційним розвитком знань, умінь та навичок; розвиток цінностей демократичного самовираження, зростання як індивідуальної конкурентоспроможності молоді, так і якості її внеску в розбудову країни в цілому.

6) Проблема належного рівня якості освіти в умовах дистанційного формату організації навчального процесу потребує особливої уваги керівництва вишів і профільного міністерства у розв'язання низки питань фінансово-економічного, дидактичного, поведінково-методологічного і мотиваційно-психологічного характеру. Перехід на дистанційне навчання став великим і складним викликом, який приносить освітянському середовищу неабиякі труднощі та проблеми, але, разом з тим, це є чудовим шансом зробити українську освіту більш конкурентоспроможною, гнучкою, привабливою і якісною.

7) Внаслідок процесів інтернетизації більшість країн, що розвиваються, опиняються у свого роду замкнутому колі. Без сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і можливостей широкого використання розвиненої системи електронних мереж ці країни не можуть досягти економічного

зростання та відповідного підвищення матеріального рівня життя населення. Разом з тим, відсутність такого економічного зростання та збільшення обсягу ВВП на душу населення не дозволяє їм розширити доступ до мереж Інтернету і тим самим позбавляє їх можливості долучитися до сучасних важелів прогресу.

8) Серйозним наслідком процесу цифровізації суспільного життя є поглиблення рівня інформаційної нерівності, що є гостро актуальним і досить небезпечним явищем в умовах сучасної України. За умов нерівномірного доступу до інформації, одні суб'єкти отримують перевагу над іншими, а це, своєю чергою, впливає на розподіл економічних та політичних ресурсів. Інформаційна нерівність веде до поглиблення економічних та соціально-політичних протиріч, які можуть породжувати різнопланові нестабільності у суспільстві.

9) Маніпулювання виступає привабливим інструментом для будь-якої влади у справі соціального управління, більш ефективним ніж силові і економічні методи. Тому засоби маніпуляції активно використовуються за будь-якого політичного режиму. Але домінування в діяльності політичної влади методів маніпулювання може призвести до якісного переродження політичного ладу при збереженні ним зовні демократичної оболонки. Отже, завдяки політичному маніпулюванню стає можливим і вірогідним негативний вплив інформаційних інститутів на демократію.

10) Для демократичного політичного режиму має бути характерною вільна конкуренція ідей на суспільно-політичному ринку, учасниками якого є безліч генераторів і безліч реципієнтів інформації. Прогрес у цьому напрямку в технологічному відношенні повинен корелювати з розширенням доступу населення до інтерактивних комунікацій.

11) Процесу цифровізації в Україні перешкоджають такі фактори, як: низька комп'ютерна грамотність населення; небажання чи невміння користуватися новими інформаційними та комунікаційними технологіями, що вимагають від споживача нових якостей: високого рівня абстрактного

мислення, швидкості реакції, готовності до постійного підвищення освіти; відсутність мотивації у людей брати активну участь в управлінні та пропонувати власні проекти, що пояснюється недовірою населення до інновацій, пропонованим владою та невірою у значення власної ролі у прийнятті рішень; низькі темпи реорганізації адміністративного апарату; консерватизм та бюрократизм чиновників.

12) У процесі соціалізації молоді нерідко виникають протиріччя, викликані соціально-економічними та політичними змінами, що відбуваються в суспільстві. Особливо гостро протиріччя відчуються тоді, коли це стосується безпосередньо самої молоді, у першу чергу – протиріччя між об'єктивною необхідністю реформи системи освіти і виховання та можливостями держави забезпечити її ресурсами, коштами; між розбудовою соціальної, правової держави та соціальною і правовою незахищеністю молоді.

13) Завжди треба брати до уваги, що лише за умови прискіпливого аналізу власного мовлення, можна вказувати на помилки у мовленні студентів, стати авторитетом для них, навернути їх на шлях вивчення української мови, прищепивши любов до неї.

14) Застосування викладачем ситуативних вправ з розвитку діалогічного мовлення: показують шляхи практичного застосування теоретичних знань; сприяють підготовці майбутнього фахівця до професійного спілкування, адже ми маємо можливість штучно створити відповідну ситуацію і забезпечити студентам можливість відчути користь умінь і навичок за межами навчального закладу.

15) Оволодіння науковою термінологією є невід'ємною складовою мовної професійної компетентності майбутніх фахівців вищої кваліфікації. Таку складну роботу студенти мають здійснювати під керівництвом викладача на кожному занятті за відповідними темами навчальної програми.

16) Комунікативні навички потрібні майбутнім фахівцям на всіх етапах навчання та професійного розвитку. А дотримання правил ділового етикету – один з необхідних елементів професіоналізму, успішного кар'єрного зростання.

17) Сучасні підходи до виховних заходів призводять до якісно нових результатів: студенти починають усвідомлювати свою причетність до розвитку рідної мови та її культурних традицій. Дослідження показують, що після проведених вищезазначених заходів грамотність студентів підвищується на 50%, знання з історії української культури на 50-60%.

18) Ролеві ігри, дискусії, засідання круглих столів, у яких використовуються принцип імітаційного моделювання змісту майбутньої професійної діяльності, забезпечують високу мотивацію навчання студентам. Вони не тільки сприяють удосконаленню діалогічного мовлення, але й розвивають комунікативні, творчі здібності майбутніх фахівців та спонукають їх до пізнавально-активної діяльності

19) Навчання української мови студентів першого року навчання потрібно починати з вивчення особливостей рідної мови у порівнянні з українською та подолання інтерференції на всіх її рівнях. Задля подолання мовної інтерференції серед іноземних студентів широко застосовували такі методи і технології навчання, як: постановка вимови звуків, виконання спеціальних завдань і вправ, які спрямовані на корекцію мовних розбіжностей, робота в парах або міні-групах, за ланцюгом, прес-конференція, інтерактивні екскурсії, дискусії, продовжити розповідь, удосконалення мовленнєвої компетентності, підвищення рівня культури мовленнєвої діяльності студентів.

20) Застосування на практиці технічних і аудіовізуальних засобів навчання надають можливість викладачам на заняттях української мови як іноземної впроваджувати та удосконалювати нові методи роботи, підвищувати ефективність навчального процесу та рівень знань студентів. Впровадження інноваційних методів значно поліпшує якість презентації навчального

матеріалу та ефективність його засвоєння студентами-іноземцями, збагачує зміст освітнього процесу, підвищує мотивацію до вивчення української мови.

21) Щоб підвищити мотивацію до своєї дисципліни, підтримати її на високому рівні, важливо заохочувати студентів, створюючи задля цього психологічно комфортну і доброзичливу атмосферу. Але не слід забувати, що вищезазначені підходи мають як переваги, так і недоліки; тому тільки поєднання традиційних методів з інноваційними забезпечують ефективні результати навчання.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Практичні та теоретичні аспекти різноманітних соціально-політичних і культурно-освітніх тенденцій у контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в сучасній Україні, вимагають їх комплексного, поглибленого вивчення в опорі на світовий та власний історичний досвід.

За результатами досліджень, викладених в цьому звіті, можна представити такі основні рекомендації:

Задля приведення в дію ресурсів, які забезпечують активне включення інноваційного аспекту в процес соціалізації особистості державні організації та установи мають, за можливих умов, застосовувати практичний досвід бізнесової сфери, де вже сьогодні широко використовуються можливості новітніх інформаційних технологій у конкретній практичній діяльності в рамках банків, промислових корпорацій, освітніх центрів.

Нагальним завданням державної політики має стати створення сприятливого фінансово-податкового середовища задля розвитку і ефективного функціонування ІТ-галузі, фахівці якої могли стати модераторами новітніх вітчизняних інформаційно-цифрових продуктів, висококонкурентних на світовій арені і здатних забезпечити вирішення соціально значущих внутрішніх завдань країни. Разом з тим, вже сьогодні треба дбати про створення конкурентного середовища на вітчизняному ринку ІТ-послуг, спрямованих на задовільнення соціальних потреб громадян України і надання альтернативних програмних продуктів задля їх реалізації

Формування ефективної нормативно-правової бази, що має регламентувати функціонування ІТ-галузі в Україні потребує детального вивчення і використання досвіду інших європейських країн, а також врахування вітчизняних соціально-економічних реалій. При цьому успішність вирішення зазначеної проблем значною мірою залежить від практичної співпраці

офіційних суб'єктів законодавчої ініціативи з широким колом фахівців цієї галузі, незалежними експертами з неурядових організацій.

За умов стрімких темпів діджиталізації різних сфер суспільного життя мають бути розроблені ефективні механізми адаптації різних верств населення до цих процесів, розроблені заходи щодо мінімізації цифрової нерівності в суспільстві. Це мають бути комплексні дії, які б вирішували проблеми технологічно-логістичного характеру (створення сучасних інтернет-мереж із рівним доступом до них в різних регіонах країни); соціально-психологічного плану (широка інформаційно-рекламна компанія щодо роз'яснення сутності і можливостей інтернет-послуг, подолання пересторіг і чуток щодо їх небезпек); освітньо-просвітницького напрямку (створення консультативних і навчальних центрів для тих, хто бажає долучитися до цифрового середовища). Ці завдання потребують значних матеріальних, фінансових і кадрових ресурсів і тому вимагають налагодження ефективної співпраці держави з бізнесовими структурами, волонтерськими організаціями, сектором громадянського суспільства.

З метою формування постіндустріальних засад освітньої галузі сучасної України державна політика має бути спрямована на вироблення та використання технологій безперервного набуття нових знань; опанування студентами навичок самостійного мислення, роботи з різнорідними джерелами цифрової інформації; пріоритетне формування професійної компетентності майбутніх фахівців; поширення новітніх освітніх технологій поряд із традиційними методами навчання; забезпечення гідного рівня якості освіти в умовах дистанційного формату організації навчального процесу. Глибинне розуміння цих викликів часу має сприяти їх перетворенню у нові можливості у розвитку вітчизняної освітньої галузі.

Актуальні проблеми соціалізації сучасної молоді вимагають здійснення цілеспрямованих заходів щодо якісних змін у змісті навчально-виховного процесу у вишах України, які напряду залежать від соціального статусу

викладачів. Це вимагає розроблення та запровадження стратегічної політики держави щодо ефективного використання інтелектуального потенціалу вітчизняної наукової інтелігенції у забезпеченні інноваційного розвитку та активного її залучення до світового ринку інформаційно-комунікаційних та освітніх технологій.

Задля формування належного рівня комунікативної культури, як необхідної складової професіоналізму майбутніх фахівців, конче доцільною і актуальною є потреба розроблення у вищих навчальних закладах відповідних освітніх програм, які б включали такі навчальні дисципліни як «Українська мова за професійним спрямуванням», «Етика ділового спілкування», «Психологія ділового спілкування» тощо. Головним призначенням таких дисциплін мало б стати формування відповідних соціально-особистісних та інструментальних компетенцій випускників вишів.

Вирішення нагальних задач використання української мови може певною мірою забезпечуватися розробкою та впровадженням ефективних засобів її викладання у закладах вищої освіти. Удосконалені методики вивчення спеціальної професійної термінології здатні сприяти формуванню національної свідомості молоді, вихованню культури мовлення, розширенню і поглибленню знань з різних навчальних дисциплін.

ПЕРЕЛІК ДЖЕЛЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Тард Г. Социальные законы / пер. с фр. Ф. Шипулинского. СПб.: Типография П. П. Сойкина. 1901. 63 с.
2. Human Development Report 2001. United Nations Development Program (UNDP) Oxford University Press, New York and Oxford, 2001. 290 p.
3. Hagen, Everett. On the Theory of Social Change, Homewood, IL: Dorsey Press, 1962. 127 p.
4. Эко У. От Интернета к Гутенбергу *Новое литературное обозрение*. 1998. №32. С. 5 - 14.
5. Inkeles, A., & Smith, D.H. The Fate of Personal Adjustment in the Process of Modernization. *International Journal of Comparative Sociology*. 1970. №11. Pp. 101–103.
6. Inkeles A . The International Evaluation of Educational Achievement. *Proceedings of the National Academy of Education*. 1977. № 4. Pp. 179–200.
7. Паперт С. Образование в просвещенном обществе. *Компьютерные инструменты в образовании*. 2001. № 1. С.3–8.
8. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию/ пер. с англ. Д.Б.Павлова. Москва: Издательство АСТ. 2004. 730 с.
9. Бубнов І.В., Халілова-Чуваєва Ю.О. Інформаційні технології як фактор формування інноваційних якостей особистості *Развитие технологий будущего: монография*. [авт. кол.].Одесса: КУПРИЕНКО СВ. 2018. С.91-98
10. Котельникова Т.А. К вопросу об исследовании влияния внутриорганизационного поведения на создание инноваций. *Креативная экономика*. 2012. № 1(61). С.107 - 111.
11. Романова Н.В. Цифровизация услуг в социальной сфере: проблемы и перспективы. *Bulletin USPTU. Science, education, economy. Series economy*. 2020. № 1 (31). Pp.58-65.

12. Дві сторони цифрових технологій: «цифрова диктатура» або збереження стійкості URL: <https://razumkov.org.ua/statti/dvi-storony-tsyfrovykh-tekhnologii-tsyfrova-dyktatura-abo-zberezhennia-stiikosti> (дата звернення 10.02.2020)
13. Коновалова Х., Светлевская А. Професії майбутнього в Україні: нановрачі, менеджери аватарів і сити-фермери URL: <https://economics.segodnya.ua/economics/enews/professii-budushchego-v-ukraine-nanovrachi-menedzhery-avatarov-i-siti-fermery-872726.html>. (дата звернення 5.03.2020)
14. Колесник А.П. Соціальні системи в цифровій економіці. *Стратегії бізнесу*. 2018. 1 (45) <https://www.strategybusiness.ru/jour/article/view/395>. (дата звернення 27.10.2020)
15. Силенко А.А., Бубнов И.В. Соціальні досягнення і ризики цифрової економіки *Topical tendencies of science and practice: Abstracts of XII International Science Conference, December 7-10. Edmonton, Canada, 2021*. Рр.146-150.
16. Howe Neil. Strauss William. Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069. New York: William Morrow & Company, 1991. 367 p.
17. Кушніренко І.Ю. Глобальний інформаційний простір як фактор впливу на навчальний процес у вищій школі. *Наукові дослідження та розробки: тези доповідей XIX Міжнародної наук.-практ. конф., 22 лютого*. Москва, 2017. С. 394-395.
18. Теслюк В.М. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування викладача: теоретико-методичний аспект: монографія. Київ: ПП Савлук М.М., 2015. 252 с.
19. Білорус О. Цивілізаційні межі атлантичної глобалізації та проблеми інтелектуалізації розвитку. *Економічний часопис-XXI*. 2005. № 1–2. С. 44-48.
20. Тоффлер Е. Третя Хвиля / пер з англ. А. Євса. Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.

21. Балыхин Г. А. Управление развитием образования: организационно-экономический аспект. Москва: Экономика, 2003. 428 с.
22. Комарова О.А. Освіта у вимірі інформаційного суспільства. *Економічний часопис-XXI*. 2011. № 7–8. С. 50-53.
23. Бубнов І.В. Проблеми формування постіндустріальної освіти в сучасній Україні *Modern engineering and innovative technologies. International periodic scientific journal*. 2019. №8. Part 3. Pp.89-92.
24. Бубнов І.В. Деякі питання якості освіти під час дистанційного навчання *Advances in Technology and Science. Abstracts of XII International Scientific and Practical Conference, 16-19 march. Berlin, Germany. 2021*. Pp.158-161.
25. Бубнов І.В., Мирошниченко М.І. З досвіду впровадження системи е-навчання у викладанні соціально-гуманітарних дисциплін. *Управління якістю підготовки фахівців*. матеріали Всеукраїнської наук.-метод. конф., 21-22 лютого. Одеса: ТЕС. 2019. С.17-21.
26. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество : пер. с англ. В. Л. Иноземцева. Москва: Академия, 2004. 788 с.
27. Самоненко И. Ю. Влияние современной информационной среды на культуру общения школьников. *Социологические исследования*. 2009. № 4. С. 137–142.
28. Павловский В.В. Ювентология: проект интегративной науки о молодежи : монографія. Москва : Академ. проект, 2001. 304 с.
29. Силаева В. Л. Интернет как социальный феномен. *Социологические исследования*. 2008. № 11. С. 101–107.
30. Тоффлер Э. Третья волна/ пер. с англ. С. Барабанова, К.Бурмистров, З. Заритовская, под ред. П.С.Гуревич. Москва: Издательство АСТ, 2004. 781 с.
31. Див: Костенко Н. Масова комунікація. *Соціологія. Теорія, Методи. Маркетинг*. 1998. № 6. С.113-132.

32. Туроу Л. Будущее капитализма. Как экономика сегодняшнего дня формирует мир завтрашний *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология*/ под ред. В.Л. Иноземцева. Москва: Academia, 1999. С. 188-222.
33. Юревич А.В. Наука и СМИ. *Полис*. 2001. № 3. С.63-71.
34. Пугачев В.П. Информационная власть и демократия. *Общественные науки и современность*. 1999. №4. С.34-39.
35. Холландер П. Политические пилигримы: Путешествия западных интеллектуалов по Советскому Союзу, Китаю и Кубе 1928-1978. СПб. : Лань, 2001. 592 с.
36. Щербина В. Сітьова кіберкомунікація як соціальний феномен. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2002. № 1. С.109-116.
37. Вайнштейн Г. Интернет как фактор общественных трансформаций. *Мировая экономика и международные отношения*. 2002. № 7. С.16-27.
38. Дернер А. Политика как развлекательный жанр. *Государственная информационная политика. Реферативный бюллетень*. 2001. № 3 (39). С.29-35.
39. Пугачев В.П. Информационный тоталитаризм как перспектива либеральной демократии в XXI веке. *На рубеже веков*. 1997. № 4. С.65-77.
40. Паренти М. Демократия для немногих/ пер. с англ. А.Обухов. Москва: Прогресс, 1990. 504 с.
41. Пугачев В.П. Средства массовой информации в современном политическом процессе. *Вестник МГУ. Сер.12. Политические науки*. 1995. № 5. С.12-15.
42. Geibler R. Massenmedien, Basiskommunikation und Demokratie. Tubingen. 1973. 87 s.
43. Иванов Д.В. Виртуализация общества. СПб.: Петербургское Востоковедение, 2000. 96 с.
44. Луман Н. Власть/ Пер. с нем. А. Ю. Антоновского. Москва: Праксис, 2001. 256 с.

45. Култыгин В.П. Современные зарубежные социологические концепции. Москва: Изд-во МГСУ «Союз», 2000. 158 с.
46. Офіційний сайт Міністерства та Комітету цифрової трансформації URL: <https://thedigital.gov.ua/ministry> (дата звернення 27.10.2021).
47. Цифровізація - один з головних пріоритетів держстратегії регіонального розвитку URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/cyfrovizaciya-odyn-z-golovnyh-priorityetiv-derzhstrategiyi-regionalnogo-rozvytku> (дата звернення 27.10.2021).
48. Кабмін затвердив європейські стандарти надання соціальних послуг URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1899817-kabmin-zatverdiv-yevropeyski-standarti-nadannya-sotsialnikh-poslug> (дата звернення 27.10.2021).
49. Минцифры запустил национальный тест на цифровую грамотность «Цифрограм». URL: <https://itc.ua/news/minczifry-zapustil-naczionalnyj-test-na-czifrovuyu-gramotnost-czifrogram-posle-sdachi-mozhno-poluchit-sertifikat-s-urovнем-i-ballami/> (дата звернення 27.10.2021).
50. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати: монографія. Київ: Грамота, 2005. 431 с.
51. Вознюк Н. М. Етико-педагогічні основи формування особистості : навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 196 с.
52. Бейко О. Освіта – основний чинник розвитку цивілізації *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні* : Матеріали наук.-практ. конф. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева Київ: Вид-во УАДУ, 2001. С. 83–85.
53. Швед М.. Освіта і культура, як суспільні явища. URL: www.lnu.edu.ua/Pedagogika/periodic/visnyk/18/01_shvedy.pdf. (дата звернення 15.09.2019).
54. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций): научное издание. Москва: Совершенство, 1998. 605 с.

55. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: Курс лекций. Киев: МАУП, 1999. 223 с.
56. Корогод Л. П. М. Грушевський про місце і роль молоді в національному розвитку України. *Вивчення молоді на сучасному етапі : питання методології та методики*: матеріали міжнародної конф., 11-13 жовтня. Київ, 2006. С.87-93
57. Про мову та її проблеми. Інтерв'ю з Іваном Ющуком. URL: <http://www.chasipodii.net/article/6863/>
58. Мирошніченко М.І., Троян А.О. Суржик як актуальна проблема культури спілкування студентів. *Наука в епоху дисбалансів*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 4-6 березня. Київ: Центр наук. публікацій «Велес», Ч. 2. 2017. С. 71-75.
59. Савицька, Л. Арго, жаргон, сленг : соціальна диференціація української мови. Київ: Критика, 2005. 464 с.
60. Мирошніченко М.І. Місце й функції жаргонної лексики в мовленні студентів. *Наука в епоху дисбалансів*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 17-19 березня. Київ: Центр наук. публікацій «Велес», Ч. 1. 2018. С.62-67.
61. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики) *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 620. Проблеми української термінології. С. 49–54.
62. Мирошніченко М.І. Роль і місце професіоналізмів у мовленні майбутніх фахівців туристичної галузі. *Актуальные научные исследования в современном мире*. 2019. Вып. 1(45). Ч. 3. С. 135-139.
63. Півньова Л. В. Лексика туризму в українській мові: формування та функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук/ Інститут української мови НАН України. Київ, 2017. 17 с.

64. Ділове спілкування: усна і писемна форми : навч. посіб. / Тележкіна О. О., Лисенко Н. О. та ін. Харків: Смугаста типографія, 2015. 384 с.
65. Емотикон. Комунікативно-прагматичні особливості електронної діалогічної комунікації (на матеріалі англомовних форумів). URL:<https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/Emotykon.pdf> (дата звернення: 18.09.2021)
66. Бичок А. Дослідження та впровадження в початковий процес сучасних моделей викладання іноземної мови за фахом. URL: <http://lingvo.onu.edu.ua/spilkuvannya-yak-dialog/> (дата звернення: 12.09.2021)
67. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: підручник. Львів: Світ. 1994. 216 с.
68. Овсейчик С. До проблеми становлення української екологічної термінології. *Українська термінологія і сучасність*: зб. наукових праць. Вип. V. К.: КНЕУ, 2003. С. 57-60.
69. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія». 2004. 344 с.
70. Дроздова І. П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія. Харків, 2010. 320 с.
71. Чернявський К. Шляхи формування мовної особистості студента. *Молодь і державна мова*: матеріали молодіжної наук.-практ. конф., 19 – 20 травня. Київ. 2000. С. 31–34.
72. Селігей П.О. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія». 2012. 118 с.
73. Мирошніченко М.І. Формування україномовної особистості студента технічного ЗВО. *Implementation of modern science and practice Abstracts of XXV International Science Conference*, 11-14 may. Varna, Bulgaria. 2021. Pp. 462-464.

74. Гах Й. М. Етика ділового спілкування. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 158 с.
75. Константинова Н.А. Об организации воспитательной работы со студентами вузов в свете болонского процесса. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2009. № 5. С. 136-140.
76. Шамис В.А. Активные методы обучения в вузе. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/aktivnye-metody-obucheniya-vvuzе#ixzz4akbot7h6>
77. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури. 2003. 624 с.
78. Иванова Т. А., Винниченко С.Д., Мурадова М. Соответствие русских приставочных глаголов туркменским эквивалентам. *Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів: матеріали XII Міжнародної наук.-практ. конф, 12-13 жовтня, Харків: ХНАДУ. 2017. С.156-159.*
79. Мокрогуз О.П. Мультимедійна презентація в системі засобів навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2009. №8. С. 21-23.
80. Корженко В.Я., Опанасюк М.М. Інноваційні методи викладання української мови як іноземної у технічному університеті. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2011. №1. С. 152–155.
81. Чистякова А.Б., Селіверстова Л. І., Лагута Т.М. Українська мова для іноземців: підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів. Харків: Вид-во «ІНДУСТРІЯ». 2008. 384 с.
82. Дьяконова О.О. Понятие «эдытейнмент» в зарубежной и отечественной педагогике. *Сибирский педагогический журнал*. 2012. №6. С. 182-185.
83. Ерошин А.П. К вопросу об использовании эмодзи в преподавательской деятельности. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Педагогика*, 2018. №3. С.178-183.